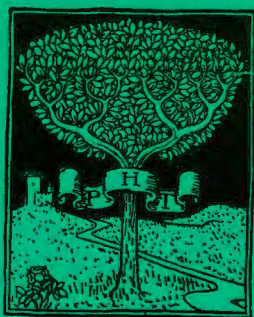

Person- historisk tidskrift

Utgiven av
Personhistoriska Samfundet

1977

Årgång 73 · Häfte 1—2

Personhistorisk tidskrift

utges av Personhistoriska Samfundet genom dess sekreterare förste bibliotekarien fil. dr *Åke Lilliestam*, Kungl. Biblioteket, Box 5039, 102 41 Stockholm. Medlemsavgiften i samfundet är kr. 40: — per år+ porto och uttages som postförskott för tidskriften. Önskan om inträde anmäles till sekreteraren.

Redaktionsutskott: Fil. dr Birgitta Lager-Kromnow (samfundets ordf.), docent Herman Schück och sekreteraren.

Innehåll

- 1 Fil. dr *Åke Lilliestam*, Stockholm: Marie Taglionis skildring av besöket i Stockholm 1841 (Résumé s. 10)
- 11 Fil. dr, teol. lic. *Tryggve Lundén*, Lund: Sankta Helena av Skövde, konung Karl Sverkersson och ärkebiskop Stefan av Uppsala — kring en helgonförklaring (Summary s. 21)
- 22 Fil. mag. *Maj Sylvan*, Stockholm: Thecla Sköldberg Wrangel

Marie Taglionis skildring av besöket i Stockholm 1841

Av Åke Lilliestam

Per den 1 juli 1840 skrev Pehr Christian Johansson av kontraktet som premiärdansör med Kungl. teatern i Stockholm. Han inledde samma år en karriär som dansör vid Kejsrerliga teatern i S:t Petersburg. Sommaren därpå var han tillbaka i Stockholm. Inför ett förestående framträdande på den svenska scenen hösten 1841 hade Marie Taglioni, som lärt känna honom under sitt vid den tiden årliga, långvariga engagemang vid den ryska scenen, satt hans medverkan som villkor för gästspelet — som skulle bli hennes enda — i födelsestaden Stockholm. Teatern var ute i god tid: Redan den 19 juli skrev Johansson, just återkommen från S:t Petersburg, under ett gästspelskontrakt, där han förband sig att medverka så länge Taglionis besök varade¹. Vid denna tid 37 år gammal hade Marie Taglioni närmast framträtt i London. I Hamburg förenade hon sig med fadern Filippo Taglioni som kom från Paris. Med ångfartyget Gauthiod nådde de Stockholm den 22 augusti. Hennes moder och dotter hade då redan anlänt från S:t Petersburg. Kort efter ankomsten samlades familjen i Kanton vid Drottningholm hos mormodern, änka sedan fjorton år.

Framträdandena på Kungl. teatern ägde rum mellan 30 augusti och 30 september, inalles tretton gånger. Nils Personne har i ett parti av åttonde delen av sitt verk Svenska teatern under Karl Johanstiden (1927) med god kännedom om det svenska materialet presenterat Marie Taglionis gästspel i dess olika faser. För enskildheter i Taglionis gästspelsprogram hänvisas till Personnes framställning.²

Standardverket, än så länge, om dansösen är den franske skriftställaren Léandre Vaillats verk från 1942: *La Taglioni ou la vie d'une danseuse*. Taglionis sejour i Stockholm har där sitt särskilda kapitel under rubriken *Entr'acte suédois*. Tillgänglig, i varje fall för Vaillat (Personnes källredovisning är bristfällig), har varit den maskinskrivna avskrift av Marie Taglionis otryckta *Souvenirs* som förvaras i Operabiblioteket i Paris. Dessa minnesanteckningar från ungdomsåren och det följande turnélivet — jämte uppteckningar ur familjetraditionen — är odaterade men kan förmodas vara tillkomna under början eller vid mitten av 1870-talet.³

I avsnittet *Stockholm 1841* skildrar hon livfullt och med ganska gott minne för detaljer vistelsen i den svenska huvudstaden. Det återges här — efter avskriften — i dess helhet. Två gånger under uppehållet mottogs Taglioni i audiens på slottet. Hennes intryck av det svenska kungaparet har inte tidigare refererats. Kung Karl Johan

¹ Kongl. Theaterns upphörde engagementskontrakt 1/7 1834—1/7 1872. Vol. 3 (H-K). I Drottningholms teatermuseum.

² Jfr även Waldemar Swahn, Marie Taglionis triumf på Gustav III:s opera (med utdrag ur maskinmästaren F. W. Forsbergs dagjournal), i: W. Swahn, En skvallerkrönika från 1790-talets Stockholm och andra glimtar ur brev och kulturhistorisk forskning (1927).

³ En förfrågan hos M. Pierre Lacotte, koreograf vid Parisoperan, vilken förbereder en monografi över Taglioni, har givit vid handen att originalet till dessa Minnen förvaras i Frankrike hos en privatperson som önskar vara okänd. Denne avser emellertid att inom en nära framtid överlämna dem till antingen Dance Collection i New York (inrymd i Library of Performing Arts, Lincoln Center) eller Bibliothèque de l'Opéra i Paris.

var vid denna tidpunkt 78 år och drottning Desideria 64. Av notiser i pressen framgår att drottningen jämte kronprins Oskar och kronprinsessan Josefina bevisade föreställningar vid teatern under gästspelet, däremot inte kungen. — I kapitlet relateras likaså Taglionis kontakter med teaterchefen överstelöjtnant Alexis Backman (1794—1872), en i stadens teaterliv kontroversiell person, vars förekomst på den taglioniska triumfvagnen vid hemfärden från teatern väckte munterhet i den samtida tidningspressen. Under uppehållet i Stockholm bodde Taglioni i Hôtel Garni, beläget vid Drottninggatan, nära Rosenbad.⁴

Marie Taglionis morfar, den famöse hovsångaren och hovsekreteraren Christopher Karsten, föddes 1756 i Ystad. Hans maka från 1781 Maria Stebnowska var polska till börd, född 1761 i Warszawa och följaktligen i åttioårsåldern vid tiden för dotterdotterns besök. Hon hade som helt ung följt med ett engelskt sändebud från Polen till Stockholm, där hon gick ur tiden 1848.⁵ Fyra av makarnas barn nådde vuxen ålder. — Dottern Sofia Karsten var född 1783. Från 1803 var hon gift med Filippo Taglioni, född i Milano 1778, död vid Como 1871. När äktenskapet ingicks, var Taglioni premiärdansör vid Kungl. teatern. Han återkom 1818 för en kort tid som balettmästare.⁶ — Sonen Christoffer Karsten (1782—1870), som är nämnd i texten, var affärsman och språklärare i Stockholm.

År 1832 gifte sig Marie Taglioni med greve Alfred Gilbert de Voisins, född 1800, död 1863. En dotter föddes 30/3 1836 och var vid besöket i Stockholm 5 1/2 — inte som Taglioni skriver 4 1/2 år gammal. Makarna levde emellertid från slutet av 1830-talet åtskilda. En son föddes 5/10 1842 och Vaillat spekulerar om vem som kan ha varit dennes naturlige far. Dottern gifte sig 1852 med furst Alexandre Troubetskoï (1813—1888). Sonen var

verksam på den merkantila banan, först i London och senare i Marseille.⁷

Till Stockholm kom 1843 för ett gästspel med 15 föreställningar Maries bror Paul Taglioni (1808—1888), dansör och koreograf, tillsammans med sin maka, också hon dansös.⁸

Marie Taglioni lämnade scenen 1847 och var sedan i perioder bosatt på olika håll, vid Como, i Paris och London etc. Vid sin bortgång 1884 bodde hon hos sonen i Marseille.

Vid ett av de första framträdandena i Stockholm ådrog sig Marie Taglioni en sträckning som höll henne borta från scenen i tolv dagar. Publikens oavbrutet stigande entusiasm, varom gives talrika vittnesbörd i samtida tidningar, medverkade emellertid till att gästspelet förlängdes.⁹

De begränsade sceniska och personella resurserna vid teatern i Stockholm torde ha bidragit till att endast brottstycken gavs ur vissa av Filippo Taglionis koreografiska skapelser för dottern: genombrottsverket Sylfiden från Paris 1832 och La Gitana med tillkomståret 1838 i S:t Petersburg. Le lac des fées, pantomimbalett i två akter, var dock ett verk som gavs i dess helhet.

⁴ Jfr Arvid Stålhane, Hôtel Garni's gästbok, i Samfundet Sankt Eriks årsbok 1946.

⁵ C. G. Stellan Mörner om C. C. Karsten i SBL 20 (1973—75), s. 771—773. Se även Johan Flodmark, Christopher Christian Karsten, en biografisk studie (Sveriges teaterhistoriska samfunds årsskrift 1912.)

⁶ Brev från Filippo Taglioni 1818 i KB.

⁷ Om Marie Taglionis svärfar, greve Pierre Paul Alexandre Gilbert de Voisins (1773—1843) och dennes politiska insatser, se A. Robert & G. Cougny, Dictionnaire des parlementaires français 1789—1889, 3, Paris 1890, s. 169.

⁸ Korrespondens härom i Kungl. teaterns arkiv i Drottningholms teatermuseum.

⁹ Blommor regnade över scenen. Personne, som redogör för det gensvar som Taglionis konst mötte hos den svenska publiken, drar en förhastad slutsats (a. a. s. 326), då han påstår att blomstren härrörde från Johan Zetterbergs trädgårdar på Lidingön. Hans antagande har gendrivits av Birger Wedberg i artiklar i Lidingö tidning 22/10 och 12/11 1927, Marie Taglioni och Lidingön, vari hävdas att givarna måste sökas på annat håll.

Christian Johansson och Marie Taglioni i Sylfiden 24 sept. 1841.

Balettinslagen i Giacomo Meyerbeers opera Robert av Normandie från 1831, även de faderns verk, består av ett pas de deux ur andra akten samt abbedissans roll ur den tredje, vilka båda utfördes.¹⁰

Så snart tillfälle gavs, var Johansson hennes partner, som den unge skotten James i Sylfiden etc. Om deras dans i Robert exempelvis skriver Aftonbladet 21/9 att M:lle Taglioni sekunderades ”på ett högst förtjenstfullt sätt af Hr Johanson, som af den stora konstnärinnans sällskap i dansen inspirerades till en elasticitet och kraft i sina rörelser, den vi ännu aldrig sett honom öfverträffa”.¹¹

Tidigt på morgonen den 1 oktober avreste Taglioni med ångfartyget Furst Menschikoff mot S:t Petersburg. Dess reguljära rutt gick över Åbo, Helsingfors och Reval, där Taglionis med sällskap, däribland Johansson, lämnade fartyget och fortsatte landvägen.

Några akvarellerade teckningar, av vilka tre här återges, visar — med ett undantag, som strax skall beröras — Marie Taglioni inför publiken under besöket i Stockholm. De är utförda av friherre Erik Ruuth (1803—1842), kammarherre hos kronprins Oskar från 1829. Skissboken, de ingår i, tillhör Christineholm i Sörmland och tillståndet till bildernas publicering har meddelats av dess nuvarande innehavare, greve Arvid Wachtmeister. Erik Ruuth dog ogift. Ägare till teckningarna blev Charlotte Mörner (1816—1880), vid denna tid hovfröken hos kronprinsessan Josefina. Från 1852 var hon gift med greve Rutger Wachtmeister (1812—1884), också han hovman, vars drag skymtar på andra teckningar av Ruuths hand än de här avbildade i skissboken. Makarna dog barnlösa och boken fördes till hans syskonbarn på Christineholm. — Uppgifterna ur ägarelängden har lämnats av skissbokens innehavare.¹²

Erik Ruuth har framställt Marie Taglioni när hon uppträdde i *Le lac des fées*

den 18 september, i en scen ur Robert av Normandie 20 september, vidare i Sylfiden den 24 september¹³ och slutligen i *La Gitana* vid avskedsföreställningen den 30 september. Vid det första och det sista bland dessa tillfällen har Ruuth ritat av folksamlingen på Gustav Adolfs torg utanför teatern. Föreställningen den 24 september sågs av gamla fru Maria Karsten jämte anhöriga från kulissen. Även denna tilldragelse, relaterad bland Minnena, har Ruuth återgivit.

Vi lämnar ordet till Marie Taglioni:

Stockholm 1841

J'étais à cette époque engagée à St Pétersbourg, ma mère désirait beaucoup aller à Stockholm pour revoir sa mère âgée alors de 80 ans; moi aussi je tenais à faire ce voyage d'autant plus que ma fille âgée alors de 4 ans et demi, n'était pas encore baptisée mon intention ayant toujours été que ma grand'mère Karsten fût sa marraine. Nous décidâmes que pendant mon séjour en Angleterre, elles iraient en Suède où mon père et moi les rejoindrions; ma mère avait prévenu la sienne de ce projet, le bruit courut tout de suite que j'allais arriver et l'on me fit des propositions, pour

¹⁰ I Operabiblioteket i Paris förvaras likaså Taglionis välredigerade klippböcker, bundna i smakfulla band i tidens stil. Materialet från den svenska pressen vid tiden för Stockholmsbesöket är omfattande och förbluffande utförligt samlat. — Om balettkonstens förnyelse på Parisoperan vid 1830-talets början genom klosternscenen ur tredje akten av Robert le Diable och genom Sylfiden, se Erik Aschengreen, *Farlige Sylfider. Studier i den romantiske ballet i Frankrig og Danmark*. Khvn 1975.

¹¹ Å. Lilliestam om P. C. Johansson i SBL 20 (1973—75), s. 255—256, där dock Taglionis betydelse för Johanssons återresa till S:t Petersburg troligen överdrivits.

¹² Samuel Ebbe Brings skildring av biblioteket på Christineholm, framlagd 1941 (*Lychnos-Bibliotek*, 1), upptar endast tryckta skrifter. Skissboken är följaktligen inte nämnd. I konstnärslexika lämnas inga uppgifter om Ruuths konstnärsskap. De här återgivna teckningarna är inte tidigare avbildade.

¹³ Den 24 sept. bjöd Fredrika Bremer Malla Silfverstolpe på teatern. Hon ventilerade sin hänförelse över vad hon sett i brev till Esaias Tegnér 30/9 1841 (Fredrika Bremers brev samlade och utg. av Klara Johanson och Ellen Kleman, 2 (1838—1846), Sthlm 1916).

La Sylphide

29th Sept. 1841.

I kulissen när Sylfiden gavs 24 sept. 1841. Jfr s. 8.

donner quelques représentations, voici un abrégé de l'engagement qui me fut proposé (« La Direction du théâtre Royal de Stockholm, ayant été informée que Mademoiselle Taglioni avait l'intention de venir à Stockholm et d'y séjourner environ trois semaines, nous serions heureux qu'elle voulût bien accepter les propositions suivantes, (à voir sur l'engagement ci-joint) ainsi que ma lettre d'acceptation »).

Je quittai Londres dans les derniers jours de juillet pour remplir l'engagement ci-dessus indiqué.

Le temps ayant été magnifique la traversée fut bonne et par conséquent pas d'indispositions, partout où le bateau s'arrêtait j'étais accueillie par les autorités et leur[s] famille[s] avec beaucoup de bienveillance, elles avaient été prévenues de mon passage.

L'arrivée par mer à Stockholm est assez dangereuse à cause des écueils et du passage souvent fort étroit entre d'immenses rochers, aussi prend-on un pilote spécial pour guider. Je ne puis dire comme cette partie du voyage est intéressante, sauvage et pittoresque, puis tout à coup apparaît Stockholm en amphithéâtre, c'est magique. Je me sentis fort émue, de grosses larmes me vinrent aux yeux, c'était le pays où j'étais née. Tout cet amphithéâtre était couvert de monde, je vis ma mère et ma fille, elles agitaient leurs mouchoirs, auprès d'elles ma vieille et respectée Grand'Mère ainsi que mon bon et excellent oncle Christoff Karsten. Ils étaient entourés des autorités de la ville, du Directeur du théâtre et de son personnel, ils me firent une magnifique réception.

J'allais passer quelque temps chez ma Grand'Mère à Drottningholm pour me reposer un peu, et c'est là qu'eut lieu le baptême de ma fille par le Pasteur.

Je rentrai en ville pour commencer mon service du théâtre, je ne parlerai pas des dîners, fêtes, bals, donnés en mon honneur, je puis assurer, qu'ils ne manquèrent pas, et quelque fois c'était extrêmement fatigant. Mon père arrangea plusieurs petits ballets et aussi la Sylphide avec le peu de ressources que possédait ce théâtre en fait d'artistes de la danse, mais mon père excellait à tirer un parti incroyable des gens même les plus maladroits.

Ma première représentation fut splendide, j'étais reçue presque comme un enfant du pays, à la fin de cette représentation lorsque je dus paraître devant le public,

j'éprouvai tout à coup une assez grande frayeur sentant tomber sur mes épaules quelque chose de froid, ma frayeur ne fut pas de longue durée en voyant que c'était une pluie de fleurs qui venait du centre du théâtre et ceci se répéta à chacune de mes représentations, plusieurs propriétaires possédant de grands jardins conservaient ces fleurs pour moi, et comme les nuits étaient déjà très froides on couvrait les massifs avec des couvertures de laine.

Je regrettais vivement que, malgré mon grand succès, le Roi Bernadotte n'assistât jamais à mes représentations, il est vrai que depuis dix ans à peu près il n'avait pas mis le pied au théâtre.

Le directeur Monsieur Backman m'engagea à demander une audience à Leurs Majestés, audience qui me fut aussitôt accordée. A ce sujet il y eut une petite discussion de toilette avec ma Grand'Mère, lorsqu'elle sut que j'avais l'intention de m'habiller en blanc, elle poussa les hauts cris. « En blanc dit-elle, ce n'est pas l'étiquette de la Cour, il faut te mettre en noir, c'est la grande tenue, mais comme nous sommes en été tu peux te mettre la petite tenue qui est en gris. — Chère Grand'Mère, je ne suis pas présentée comme Comtesse Gilbert de Voisins, je suis reçue comme artiste Mademoiselle Taglioni ». La pauvre bonne Maman eut bien de la peine à se rendre à ce raisonnement.

Je crois que j'étais bien mise avec ma robe de mousseline des Indes admirablement brodée, posée sur un dessus de satin blanc et des camées dans les cheveux; cette robe existe encore, ma fille la porte quelque fois tout naturellement avec des changements modernes, cette toilette lui sied à merveille, et voilà la preuve, que ce qui a été beau, reste toujours beau.

Je me rendis chez le Roi, accompagnée par le lieutenant colonel Backman, Directeur du Théâtre. Sa Majesté fut on ne peut plus gracieuse, me fit asseoir sur le sofa auprès d'Elle et Monsieur Backman sur un fauteuil en face de nous, le Roi me questionna sur les divers pays que j'avais parcourus, me fit de nombreux compliments sur mes succès, sur mon talent, si gracieux, ma légèreté et surtout ma grande décence; je le laissai parler et après qu'il eut épuisé sa liste d'éloges, je dis, « Votre Majesté voudra bien m'excuser si je me permets de lui dire qu'elle me donne les éloges en aveugle, puisqu'elle ne m'a jamais honorée de sa présence. — Oh,

Marie Taglioni i La Gitana 30 sept. 1841.

répondit le Roi, laissez-moi vivre sur ce que j'entends dire, et sur ce que mille voix proclament, pensez quel immense regret j'éprouverais, si après vous avoir admirée je ne devais plus vous revoir. » Je m'inclinai, que pouvais-je répondre à de si flatteuses paroles? Insister eût été maladroit, d'autant plus qu'il ne serait pas venu. Au moment de le quitter, il me donna sa bénédiction, il paraît qu'il aimait à bénir ceux qui lui plaisaient.

De là nous nous rendîmes chez la Reine, Elle fut aussi très gracieuse; comme elle assistait à mes représentations, elle me dit tout le plaisir qu'elle avait à me voir et que certainement elle ne manquerait pas une de mes soirées.

La Reine était petite et grasse, avait un joli pied qu'elle montrait avec complaisance, d'autant plus qu'elle portait, selon la mode d'alors, la robe courte, un peu trop courte même, ce qui ne convenait pas à son embonpoint, du reste elle était charmante, fort aimable et très gaie. Elle me reçut debout.

À la suite d'une de mes représentations, je me fis une légère foulure, qui me retint quelques jours chez moi, la Reine eut la gracieuseté d'envoyer chaque jour un chambellan prendre de mes nouvelles, ce qui mettait mon bon oncle aux anges, c'était lui qui se chargeait d'accompagner les visiteurs.

Ma Grand'Mère adorait ma fille d'une nature très vive, celle-ci forçait cette bonne vieille à danser avec elle et surtout à sauter ce qu'on appelle *hopa croca*, qui consiste à se replier sur soi-même, comme si l'on était assis sur un tabouret, on tient ses jupes en les ramassant autour de soi et alors ainsi accroupie on saute par petits bonds tout autour de la chambre, c'est extrêmement fatigant et malgré ses quatre-vingts ans, Grand'Mère soutenait encore merveilleusement cette fatigue; c'était une belle vieille ayant conservé toutes ses dents, de vrais perles, une mémoire prodigieuse, pouvant réciter des centaines de vers sans se tromper, la vue seule faiblissait, aussi ne pouvait-elle aller dans la salle pour me voir, alors on imagina de placer dans la première coulisse, près du rideau, un tapis avec un bon fauteuil, dans lequel elle prit place, ma fille était debout à côté d'elle, la moitié de la salle pouvait la voir, le fauteuil étant presque sur la scène, alors cette chère et respectable Grand'Mère put me voir dans le ballet de la Sylphide et lorsque à la fin du spectacle

je fus redemandée elle se tenait debout et mêlait ses applaudissements à ceux du public, je m'avançai vers elle et mettant un genou en terre je lui baisai la main, il y eut à ce moment dans toute la salle un frémissement d'émotion et d'applaudissements les plus chaleureux. Dans tout autre pays on eut, peut-être, trouvé ridicule ce mouvement spontané de mon cœur; mais à Stockholm, où ma Grand'Mère était aimée et vénérée, cette marque de mon respect envers elle fut généralement comprise et approuvée.

Je regrettais bien que mon Grand-Père ne fût plus de ce monde, j'aurais été heureuse de le voir à près de sa femme et de danser devant ce grand artiste. Ma mère me disait que s'il avait vécu, il eût fait des folies pour moi.

Il y avait à cette époque une artiste suédoise comédienne d'un très grand talent, Mademoiselle [Emilie Höggqvist,] elle était d'une beauté remarquable et charmante femme, elle me fit visite et se prosterna devant Grand'Mère pour lui baiser les mains; en Suède, on a un grand respect pour les vieillards; Grand'Mère la releva et la conduisant vers la fenêtre : « Je veux voir si réellement vous êtes aussi belle qu'on le dit, et après l'avoir bien regardée, l'embrassa et ajouta, je trouve qu'on est encore bien au-dessous de la vérité », Mademoiselle [Höggqvist] est morte en Italie, encore toute jeune.¹⁴

Je devais quitter la Suède, le lendemain soir de ma dernière représentation, par le bateau direct pour Saint Pétersbourg, et j'avais reçu l'ordre d'aller prendre congé de Leurs Majestés.

Le soir donc de ma dernière représentation le Directeur vient me demander de rester pour donner un bénéfice pour les pauvres, « Mais mon Dieu, lui dis-je, pourquoi ne m'aurait pas parlé de cela plus tôt, je l'aurais fait avec tant de plaisir, vous savez que le bateau part demain, qu'il m'est impossible d'en attendre un autre, je serais en retard, vous ne connaissez pas la clause de mon contrat russe, qui dit 'En cas d'inexactitude de Mademoiselle Taglioni à son engagement elle devra payer la somme de cent mille francs à moins de maladie ou accidents de

¹⁴ Emilie Höggqvist, född i Stockholm 1812 och avliden i Turin redan 1846, stod vid denna tid på höjden av en lysande bana som aktris vid den svenska scenen. Erik Wikland om Emilie Höggqvist i SBL 19 (1971—73), s. 679—682.

voyage'. Que faire? Prolonger mon séjour est impossible, et avant de m'embarquer, je dois me rendre à la cour ».

J'étais fort ennuyée et le pauvre Directeur désespéré, « Attendez, lui dis-je, il y aurait cependant un moyen, lequel? Ce serait de donner le bénéfice demain dans la journée, comme le spectacle n'est pas fini, et si vous croyez la chose faisable faites vite une annonce, à une condition cependant, c'est que les prix seront très élevés; — Oui, oui, me répondit le Directeur ». Il était hors de lui, me baisa les mains et courut faire l'annonce, à l'instant même toutes les places furent retenues. A mon entrée en scène je fus acclamée par toute la salle, les émotions de cette soirée n'étaient pas terminées pour moi; il est d'usage en Suède, comme aussi en Allemagne qu'un artiste en représentations remercie le public pour l'accueil qu'il en a reçu, la difficulté pour moi était que je ne savais pas le suédois, on me serina donc les quelques mots que je devais adresser au public, je passais des heures à les répéter et de ma vie, je n'eus aussi peur qu'au moment où je prononçais mon petit discours, mais la salle entière fut assez aimable pour me couvrir d'applaudissements. Le lendemain donc eut lieu dans la matinée, la représentation au bénéfice des pauvres, la salle bondait de monde. Je fus redemandée plusieurs fois et selon l'habitude couverte de fleurs. Le spectacle fini, comme le temps était fort beau, j'avais une voiture découverte. Lorsque j'arrivai sur la grande place du théâtre, je la vis remplie de pauvres qui à mon passage s'agenouillèrent en m'envoyant leurs bénédictions, tous pleuraient, moi aussi je pleurais à ces touchantes démonstrations, toutes les fenêtres des rues par lesquelles je passai étaient pavoisées de riches châles et tapis, de partout on me jetait des fleurs, les mouchoirs s'agitaient, et les cris d'adieu, de vive Taglioni et au revoir, s'entendaient de toutes parts. Je puis dire que durant ma longue carrière d'artiste j'ai été bien fêtée et gâtée mais rien dans mes souvenirs ne peut se comparer à cette scène si vraie, si spontanée et si touchante.

Quelques heures avant mon départ, je fus reçue par leurs Majestés, elles furent on ne peut plus aimables. La Reine me dit tout le regret qu'elle avait à me voir partir, Le Roi et La Reine me firent de beaux cadeaux.

Les couloirs du château étaient remplis de pauvres, qui baisaient le bas de ma

robe. Je ne sais vraiment comment j'ai eu la force de supporter de si grandes émotions.

Nous quittâmes Stockholm par le bateau de nuit, le temps s'était gâté, la traversée fut terrible, on dut débarquer je ne sais plus où, le bateau ne pouvait plus avancer; heureusement j'avais ma voiture, nous fûmes obligés d'en louer une autre, mon coupé ne pouvait contenir que trois personnes, ma mère, ma fille et moi, mon père prit place dans l'autre voiture avec ma femme de chambre et un Baron suédois qui avait prié mon père de lui céder une place,¹⁵ la quatrième était occupée par le jeune Johanson, danseur suédois, engagé à Saint Pétersbourg, ce jeune garçon plein de talent a fait une très-bonne carrière et a épousé une Russe.¹⁶

Je dois donner ici un souvenir à ma femme de chambre Frédérique Maroth, je la pris à Stockholm, elle était suédoise et veuve, son mari avait été cocher du roi, elle avait un fils, qui lui a causé bien du chagrin.¹⁷ Elle m'a servie pendant plus de vingt ans, extrêmement habile, elle faisait mes robes, et mes costumes de théâtre, c'était la fidélité et la discrétion en personne, respectueuse envers ses maîtres, elle ne sortait jamais de ma chambre sans se retourner et me faire une profonde révérence, je dois même ajouter qu'elle la faisait fort bien. Je n'ai jamais eu un mot de réprimande à lui adresser. Elle savait aussi accommoder d'excellents petits plats; lorsque j'avais des dîners ou des soirées, elle présidait à tout, distribuait à chaque

¹⁵ Underlöjtnanten Désiré Louis Alexis De Camps, f. 1818, var av adlig ätt men inte friherre. Han tog slutligt avsked ur krigstjänsten 1844, som löjtnant. Enligt EAÄ överflyttade han till Ryssland, bildade familj och var i livet ännu 1860. — I Helsingfors Tidningar och i Abo Tidningar meddelades regelbundet namnen på resande ombord på fartyg som passerade staden, varvid destination angavs.

¹⁶ Uppgiften om Johanssons äktenskap med en ryska har inget stöd i aktmaterialet från svenska Katarinaförsamlingen i S:t Petersburg, förvarat i RA i Stockholm. Johansson gifte sig 1853 med en svenska, från Stockholm.

¹⁷ Överståthållarämbetets passjournaler i SSA vittnar om att pass utfärdades för Chr. Johansson 27/9 1841 för resa till S:t Petersburg. Det antecknas att han antagit engagement där. Kammarjävar Fredrika Marroth återfinns i journalen för 29/9; som destination anges S:t Petersburg. Marroth var född 1799 och änka. Hennes son var född 1831. (Mantalsuppgifter i SSA.)

domestique les restes de la fête afin que chacun fût content et réservait pour les maîtres ce qu'elle trouvait digne de paraître sur leur table. Pauvre Frédérika, elle est morte chez moi sur le lac de Como, d'une cruelle maladie, un cancer.¹⁸ Sa mémoire nous est toujours présente à moi et à mes enfants qu'elle adorait, elle n'était pas jolie mais très bien faite, se mettait simplement et avec goût, j'aimais mieux lorsque ma fille sortait que ce fût Frédérika qui l'accompagnât, plutôt que la gouvernante car elle avait l'air d'une dame. Son excellence le Lieutenant Colonel Backman m'envoya de Stockholm une très jolie étoile en perles et diamants, dans le milieu un T en rubis, la lettre qui l'accompagnait disait que ce bijou m'était offert au nom des pauvres reconnaissants, qui me priaient de la porter comme décoration de bienfaisance. C'est ma légion d'honneur.

¹⁸ Släkten Taglionis fasta punkt var länge en villa vid Comosjön i Italien.

Résumé

L'automne 1841, Marie Taglioni fit une représentation de passage, sa seule, au Théâtre Royal de Stockholm, sa ville natale. En tout elle dansa treize fois entre le 30 août et le 30 septembre. Un savant suédois, Nils Personne, présenta déjà en 1927, dans une partie d'un travail historique du théâtre — en suédois — cette représentation de passage dans toutes ses phases. Un écrivain français, Léandre

Vaillat, publia en 1942 une monographie de Taglioni, où le séjour suédois est décrit dans tout un chapitre. De base de ses recherches servait la copie écrite à la machine des *Souvenirs* non imprimés de Marie Taglioni. La copie se trouve dans la Bibliothèque de l'Opéra à Paris. La partie *Stockholm 1841* de ses notes décrit d'une façon animée et avec une assez bonne mémoire des détails, le séjour dans la capitale suédoise. La partie est ici présentée en entier — d'après la copie — parce que l'original n'est pas encore disponible à la recherche. Les événements et les personnes dont Marie Taglioni a gardé le souvenir sont présentés dans un commentaire spécial.

Quelques aquarelles ont été peintes en ce temps-là par un courtisan suédois, le baron Erik Ruuth, mort subitement déjà l'an suivant. Trois de ces dessins, qui n'ont pas été publiés avant, sont présentés ici. L'album dont ils font part se trouve aujourd'hui à Christineholm, un domaine situé quelques dizaines de kilomètres au sud de Stockholm. Erik Ruuth a plusieurs fois dessiné Marie Taglioni quand elle danse dans des ballets de son père, Filippo Taglioni. Les dessins ici reproduits la montre dans *La Sylphide*, avec Christian Johansson, et dans *la Gitana*. La représentation de *la Sylphide* a été vue de la coulisse par la grand'mère de Marie Taglioni, la veuve Maria Karsten, habitant à Stockholm. Dans sa compagnie on aperçoit la mère et la fille de la ballerine. Erik Ruuth nous laisse aussi voir cette scène.

Sankta Helena av Skövde, konung Karl Sverkersson och ärkebiskop Stefan av Uppsala — kring en helgonförklaring

Av Tryggve Lundén

I Västergötland levde på sin tid en from kvinna vid namn Helena (Elin är en annan form av namnet). Hon ingick äktenskap och fick barn men blev tidigt änka. Efter som hon var tämligen förmögen kunde hon ekonomiskt understödja den unga kristna kyrkan i Västergötland. En stor del av kyrkan i Skövde blev byggd på hennes bekostnad, och det förefaller som om hon även låtit bygga Götene kyrka. Utan egen förskyllan blev hon indragen i en familjetvist och fick bittra fiender. För att avvända deras uppmärksamhet från sin person företog hon en pilgrimsfärd till det Heliga landet (vilket var möjligt sedan detta land år 1099 kommit i västerlänningarnas ägo). Vid hennes återkomst till Västergötland visade det sig emellertid, att hennes fiender fortfarande var avogt stämda mot henne och rentav traktade efter hennes liv. När hon en dag var på väg till Götene kyrka för att bevista dess invigning, överföll de henne och dräpte henne med svärd. Hon blev begravd i Skövde kyrka. — Efter Helenas död inträffade det flera underverk, vilka ansågs bevisa hennes oskuld och ledde till att hon åkallades som helgon. Det underverk, som väckte den största uppmärksamheten, var detta. På hennes dödsdag vandrade en blind man, ledd av en pojke, förbi den plats, där hon blivit mördad. Pojken såg att det lyste som av ett brinnande ljus i en törnbuske, och när han ville se efter varifrån ljusskenet kom, så upptäckte han i busken Helenas avhuggna, ringprydda finger. Den blinde rörde vid fingret, fuktade handen i Helenas blod och beströk sina ögon med blodet,

vilket hade till följd att han fick synen tillbaka.

Alla dessa uppgifter är hämtade ur den legend, som ingår i det för S:ta Helenas högtidsdag författade officiet. Legendan är på traditionellt sätt försedd med hänvisningar till Bibeln och till äldre kyrklig litteratur. Sålunda jämföres Helena med olika kvinnor i Gamla och Nya testamentet. Emellertid finns det ingen rimlig anledning att betvivla de viktigaste uppgifterna: att Helena innehaft en hög samhällsställning, att hon låtit bygga kyrkor, företagit en vallfärd till Palestina, blivit dödad i samband med en familjetvist och blivit begravd i Skövde kyrka. Helena-dagen firades i hela den svenska kyrkoprovinsen den 31 juli men blev i Skara stift mot slutet av medeltiden förflyttad till den 30 juli. Officiet med den däri ingående legenden författades omkring 1288 av Brynolf Algots-son, biskop av Skara, död 1317. Om Brynolf Algotssons författarskap vittnade en av hans efterträdare på Skara biskopsstol, biskop Brynolf II Karlsson, vid den kanonisationsprocess, som man i början av 1400-talet anordnade för att utverka Brynolf Algotssons helgonförklaring.¹

I de metriska avsnitten av Helena-officiet omskriver biskop Brynolf legendens uppgifter på melodiös latinsk vers. Han

¹ SRS III: 2, Upsaliae 1876, s. 142. Om autenticiteten av Brynolf Algotssons officier till ära för Kristi törnekrona, S:t Eskil och S:ta Helena samt för de helgfria lördagar som var helgade åt Jungfru Maria har jag skrivit annorstädes: T. Lundén, Biskop Brynolf av Skara som författare, i: Credo 1973, s. 28 ff. Dens., Svenska helgon, 2. uppl., Sthlm 1973, s. 268 ff.

besjunger Helenas frikostighet mot Kyrkan och prästerskapet, den familjetvist, för vilken hon blev ett oskyldigt offer, hennes vallfärd till det Heliga landet, hennes återkomst till hembygden, hennes död för mördarhand och hennes förmåga att med sin förbön bistå de hjälpsökande i sjukdom och annan farlighet.

I slutet av legenden heter det: ”Emedan Gud värdigades förhårliga sitt helgon med så tydliga tecken, så ansåg herr Alexander III, efter gjord anhållan av herr Stefan, ärkebiskop av Uppsala, salig i åminnelse, att hon borde inskrivas i helgonens bok.”

Helenas liv och de dramatiska omständigheterna kring hennes död måste ha tilldragit sig uppmärksamhet långt utanför Västergötlands gränser. Av det som meddelas i slutet av den av biskop Brynolf utformade legenden drager man den slutsatsen att Stefan, en munk i Alvastra cisterciens kloster, hört talas om den fromma kvinnan i Västergötland och den åt henne ägnade folkliga helgonkulten, och att han, när han år 1164 begav sig till Sens i Frankrike för att av påve Alexander, som då uppehöll sig där, erhålla sitt ärkebiskopliga pallium, av påven utverkade hennes helgonförklaring. Denna påvliga helgonförklaring — den första av ett svenskt helgon, utfärdad mer än tvåhundra år före den heliga Birgittas kanonisation — hade en kyrkopolitisk bakgrund. Något bör sägas om denna.

År 1159 valdes Alexander III till påve. Kejsar Fredrik I Barbarossa och några kejsarvänliga kardinaler ställde emellertid upp en motpåve, som antog namnet Viktor IV. En schism bröt ut i Kyrkan — det var varken den första eller den sista. Mellan kejsardöme och påvedöme blossade striden upp med stor häftighet. Den rättmätigt valde påven, Alexander III, såg sig tvungen att för en tid begiva sig till Frankrike, där han var allmänt erkänd. Han uppehöll sig i Frankrike från 1161 till 1165, huvudsakligen i Sens, omkring 20 kilometer sydost om Paris. Ärkebiskop

Hartvig I av Bremen var en anhängare av kejsaren och motpåven. (Det bör anmärkas, att en av hans företrädare på Bremens ärkebiskopss stol tagit parti för kejsaren, när denne råkat i konflikt med påven, något som föranlett påven att suspendera honom.) Efter upprättandet av ärkebiskopssätet i Lund år 1104 var den bremensiske ärkebiskopen inte längre de nordiska kyrkornas metropolit, det vill säga inte längre chef för en kyrkoprovins, som omfattade norra Tyskland och Skandinavien. I Bremen hade man trots detta inte uppgivit planerna på att kyrkligt sett behärska hela Skandinavien.² Sådana planer var obekväma för den rättmätige påven. Denne behövde bundsförvanter, som kunde motverka det bremensiska inflytandet i Skandinavien. Ärkebiskop Eskil i Lund var en trogen bundsförvant, men påve Alexander behövde flera. Om de bremensiska ärkebiskoparna kunde förverkliga sin gamla plan att upprätta ett regelrätt patriarkat, avsett att omfatta norra Tyskland och hela Skandinavien, med Bremen som metropol, så skulle detta ha till följd att Sverige, Norge och Danmark ginge förlorade för den rättmätige påven och bleve anslutna till motpåven. Upprättandet av ärkebiskopssätet i Lund år 1104 och av ärkebiskopssätet i Trondheim år 1152 hade emellertid betydligt minskat den bremensiske ärkebiskopens förhoppning att kunna ansluta de nordiska kyrkorna till ett patriarkat, där Bremen skulle vara metropolen. Om ett ärkebiskopssäte i Uppsala komme till stånd, så vore det definitivt slut på sådana förhoppningar. Påve Alexander gjorde äntligen slag i saken. För att bekräfta de nordiska kyrkornas oberoende av Bremen och förhindra att Sverige skulle ta kejsarens och motpåvens parti, bestämde påven år 1164 att Uppsala skulle bli ärkebiskopssäte, men med det förbehål-

² Om de bremensiska planerna på att ansluta de nordiska kyrkorna till ett patriarkat, i vilket Bremen skulle vara metropol, se Lauritz Weibull, Skånes kyrka från äldsta tid till Jacob Erlandsens död 1274, Khvn 1946, s. 34 ff.

let att ärkebiskopen i Lund skulle vara den svenska kyrkans primas.³ Situationen var desto allvarligare för påve Alexander som konung Valdemar I (den store) av Danmark, i motsats till ärkebiskop Eskil, hade ställt sig på kejsarens och motpåvens sida. Påve Alexander ville givetvis inte att Sverige skulle gå samma väg.

När det gällde att hitta den lämplige innehavaren av Uppsala nyupprättade ärkebiskopsstol, torde påven ha blivit vägledad av Sveriges dåvarande konung, Karl Sverkersson. Av allt att döma var det på dennes rekommendation som påve Alexander utsåg en munk från Alvastra cisterciens kloster vid namn Stefan till den förste ärkebiskopen i Uppsala. Detta uppgives av Ericus Olai i hans *Chronica regni Gothorum*.^{3 a} Karl Sverkersson hade starka sympatier för cisterciensorden — under hans regering tillkom inte mindre än fyra svenska cisterciens kloster: munkklostren i Roma och Julita samt nunneklostren i Gudhem och Vreta. Att Karl Sverkersson legat bakom cisterciensmunken Stefans befordran till ärkebiskop framgår av det brev, genom vilket påve Alexander upprättar Uppsala ärkebiskopsdöme.⁴ Kung Karl hade gjort ett gott val. Stefan var tydligen en man med europeisk bildning och dessutom skicklig i kyrklig diplomati, något som framgår av de båda helgonförklaringar som han medverkade till hos påve Alexander: S:ta Helenas av Skövde år 1164 och S:t Knut hertigs år 1169. Vad påve Alexander beträffar, så kunde han nu vara förvissad om att det såväl i Lund som i Uppsala residerade kyrkofurstar, med vilkas bistånd han kunde hålla kejsaren, motpåven, ärkebiskopen av Bremen och konungen av Danmark stången.

År 1164 begav sig alltså Stefan till Sens för att vigas till ärkebiskop och för att av den rättmätige påven mottaga sitt pallium, alla ärkebiskopars insignium. På samma gång som Stefan var en annan nordisk kyrkoman i Frankrike. Det var Eskil, ärkebiskop i Lund. Även han var en an-

hängare av den rättmätige påven. Meningsskiljaktigheterna mellan konung Valdemar I och ärkebiskop Eskil hade nödgat den sistnämnde att lämna Danmark. I katedralen i Sens vigde Eskil munken Stefan till ärkebiskop. Påve Alexander, som var närvarande vid den högtidliga akten, gav Stefan hans pallium. På ärkebiskop Stefans sigill, förvarat på Riksarkivet, ser man honom avbildad med mitra, kräkla och pallium.⁵

Under sitt uppehåll vid den påvliga kurian i Sens anhöll Stefan hos påve Alexander om Helenas kanonisation. Säkerligen såg han detta som en hederssak för den nybildade svenska kyrkoprovinsen. Inte ens de stora kulturländerna, som hade mycket tätare förbindelser med den påvliga kurian än vad Sverige hade, brukade anhålla om påvliga helgonförklaringar av sina fromma män och kvinnor utan nöjde sig för det mesta med biskopliga sådana. Men påve Alexander sade ja till den nyvigde svenske ärkebiskopens begäran och skrev in Sancta Helena Schedvicensis i helgonens bok. Säkert var påven angelägen att ge Sveriges förste ärkebiskop, sin nyförvärvade bundsförvant, ett ynnestbevis. Att kanonisationen blev ett faktum kan man väl utläsa ur legendens ord: ”så ansåg påve Alexander III, efter gjord anhållan av herr Stefan, ärkebiskop av Uppsala, salig i åminnelse, att hon borde inskrivas i helgonens bok.”

Den av biskop Brynolf utformade legenden är inte ensam om att meddela Helenas kanonisation. Uppgiften förekommer också i en årsbok, som i kronologisk

³ Om upprättandet av Uppsala ärkebiskopsäte, se: Knut B. Westman, *Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s*, Sthlm 1915, s. 104 ff. Ingvar Andersson, *Uppsala ärkestifts tillkomst* (HT 1964, s. 398 ff.).

^{3 a} G. Paulsson, *Annales Suecici medii aevi*, Lund 1974, s. 356.

⁴ DS 49. Jämför Hans Gillingstam, *Karl Sverkersson*, i: SBL, 20, 1973/75, s. 621 f.

⁵ Inger Estham, *Kyrkliga textilier, arv, utveckling och vård*, Sthlm 1976, s. 10.

ordning meddelar de viktigaste händelserna i svensk och dansk historia och som torde ha utarbetats i Östergötland i början av 1400-talet. För år 1164 upplyser årsboken: "Anno Domini 1164 vigdes Stefan, den förste ärkebiskopen i Uppsala. Samma år kanoniserades den heliga Helena av Skövde av påve Alexander III genom samme ärkebiskop Stefan av Uppsala."⁶

Gunnar Linde, en av de forskare, som behandlat S:ta Helena av Skövde och den åt henne ägnade helgonkulten, menar att man av legendens ord endast kan utläsa att påve Alexander uppfattat Helenas helgonförklaring som ett önskemål, icke att han verkligen företagit helgonförklaringen.⁷ Man drager emellertid, såsom Linde själv medger, den rimliga slutsatsen, att påvens samtycke till helgonförklaringen resulterat i en faktisk helgonförklaring. Så resonerade i början av 1400-talet författaren till den nyssnämnda årsboken från Östergötland. Så även Johannes Vastovius i sin nordiska helgonkrönika *Vitis aquilonia* (1623) och Anders Forsenius i sin latinska avhandling om Skövde och den heliga Helena, *Specimen historicum de Schedvia Westergothiae urbe, antiqua S. Helenae sede* (1734/36).

Före år 1234 var påvlig helgonförklaring icke strängt föreskriven. En biskop hade ännu befogenhet att inskriva nya helgon i stiftets kalender. En dylik biskoplig helgonförklaring hade varit tillfyllest för Helenas vidkommande, liksom det varit det för S:t Olovs och S:t Eriks. Detta hindrar emellertid inte, att påvlig helgonförklaring vid vissa tillfällen förekom. Två danska helgon har blivit helgonförklarade av den helige fadern före år 1234. Knut den helige, konung av Danmark, blev helgonförklarad av påven år 1099, hans brorson, S:t Knut hertig eller S:t Knut Lavard, år 1169. Följaktligen kan den år 1164 företagna helgonförklaringen av ett svenskt helgon inte anses helt osedvanlig. Vad S:t Knut hertigs helgonförklaring beträff-

far, så utverkades den av ärkebiskop Eskil i Lund med bistånd av ärkebiskop Stefan i Uppsala, som fem år tidigare utverkat sin landsmaninnas kanonisation.

Jag begagnar tillfället att modifiera ett ställe i min uppsats *Helena (el. Elin) av Skövde* i Kulturhistorisk leksikon för nordisk middelalder. Jag skrev där: "Enl. legenden skall H:s helgonförklaring ha blivit förelagd påve Alexander III (påve 1159—81); uppgiften är förvånande, eftersom biskoplig helgonförklaring var det vanliga vid denna tid." Det är visserligen riktigt, att biskoplig helgonförklaring var det vanliga under äldre medeltid. Vid enstaka tillfällen förekom ändå påvlig helgonförklaring. De danska helgonen S:t Knut konung och S:t Knut hertig kom, såsom redan omtalats, i åtnjutande av sådan. Det var naturligt att ärkebiskop Stefan, när han år 1164 sammanträffade med den helige fadern, hos denne anhöll om det västgötska helgonets kanonisation. Likaså var det naturligt att påven beviljade den förste svenske ärkebiskopen, en pålitlig bundsförvant i hans konflikt med kejsaren och motpåven, med ärkebiskopen av Bremen och konungen av Danmark, en sådan ynnest. — Det är att observera, att S:ta Helena av Skövde helgonförklarades år 1164, samma år som Uppsala ärkebiskopssäte upprättades och Sveriges förste ärkebiskop konsekreerades. Det officiella, av Kyrkans högsta överhuvud uttalade erkännandet av ett svenskt helgon kan betraktas som påvestolens första hedersbevisning av den nybildade svenska kyrkoprovinen.

När ärkebiskop Stefan anhöll om Helenas helgonförklaring, hade han tydligen hennes liv och omständigheterna kring hennes död i färskt minne. Det hela styrker antagandet att hon levat under förra hälften av 1100-talet. Till den heliga gra-

⁶ G. Paulsson, *Annales Suecici medii aevi*, Lund 1974, s. 294. Jfr ibidem, s. 90, 356, 376.

⁷ G. Linde, *Det äldsta Skövde och Sankta Elin*, Skövde 1956, s. 150.

ven kan hon inte ha vallfärdat förrän efter år 1099, då den kom i västerlänningarnas ägo.

Någon formlig kanonisationsprocess före en helgonförklaring blev inte erforderlig förrän i slutet av 1200-talet, då den kyrkliga rättsvetenskapen trädde in i sin klassiska period och universitetet i Bologna inrättade kanonisk rätt som ett särskilt fack för att sedan utvecklas till kanonistikens högberg.⁸ På den tid, då ärkebiskop Stefan anhöll om Helenas helgonförklaring, var det tillfyllest att uppvisa en utförlig levnadsteckning över helgonkandidaten jämte redogörelser för de underverk, som inträffat sedan man anropat hans eller hennes förböner. En sådan biografi och en sådan mirakelsamling har ärkebiskop Stefan av allt att döma visat upp för den helige fadern. Möjligen har han visat upp den äldsta Helena-legenden, vilken biskop Brynolf år 1288 skulle använda som förlaga till sin utförligare och stilistiskt mera fulländade legend. Eftersom S:ta Helena började firas liturgiskt så snart hon blivit kanoniserad och ett sådant liturgiskt firande fordrade en legend, är det givet att det existerat en äldre legend av något slag.

Vad påve Alexander beträffar, kunde han så småningom flytta sitt residens tillbaka till Rom. Ärkebiskop Stefan kunde resa hem till Sverige med sitt ärkebiskopliga pallium och med den bulla, i vilken den helige fadern förklarade S:ta Helena av Skövde som ett av Kyrkans helgon. De övriga föremål, som han torde ha medfört från Frankrike, skall behandlas inom kort.

Från och med helgonförklaringen firades S:ta Helena eller S:ta Elin, såsom redan omtalats, den 31 juli i hela Uppsala kyrkoprovins. Den högsta liturgiska rangen, sollemne, åtnjöt Helena-dagen i Skara stift, som omfattade Västergötland, Dal och Värmland. Där blev Helena-dagen senare flyttad till den 30 juli, av allt att

döma för att den skulle komma omedelbart efter S:t Olovs dag den 29 juli. Även den sistnämnda dagen firades med stor högtidlighet i Skarastiftet; det fanns Olovskyrkor i Falköping och Lödöse, och dominikanklostret i Skara bar S:t Olovs namn. Som ett minne av medeltidens åt S:ta Helena ägnade helgonkult bär den 31 juli i vår almanacka namnet Elin. I det katolska Sverige är S:ta Helena ihågkommen föregående dag.

I måleri och skulptur framställde man den heliga Helena av Skövde med ett svärd och med en bok, på vars pärm ett avhugget finger har sin plats. Attributen syftar på omständigheterna kring hennes blodiga död. Hon är iförd de gifta kvinnornas och änkornas huvuddok. De medeltida konstnärernas sätt att framställa S:ta Helena har redan länge varit känt inom den ikonografiska forskningen.⁹ På grundval av det resultat, till vilket konsthistorikerna kommit beträffande S:ta Helenas attribut, och mina egna inventeringar av bildförrådet i västgötska och värmändska kyrkor gör jag följande sammanställning av bevarade Helenabilder.

I Västergötland är fyra konstnärliga framställningar av S:ta Helena kända. Hon är avbildad i kalkmålning i Götene kyrka och i träskulptur på altarskåpen i Önums och Kullings-Skövde kyrkor (det sistnämnda förvarat på Historiska museet i Göteborg). Vidare är hon framställd i en träskulptur som fordom tillhört ett altarskåp i Björkängs kapell men numera pryder en altaruppsats från år 1736 i Töreboda kyrka. Även i Värmland finner man fyra konstnärliga framställningar av Skarastiftets skyddspatronessa. Hon är avbildad i oljemålning på ett altarskåp i Norra Ny kyrka och i träskulptur på altarskåp i Rudskoga, Visnums och Gräsmarks kyrkor (det sistnämnda förvarat på Statens

⁸ T. Lundén, Kanonisering, i: Kulturhistorisk leksikon för nordisk middelalder, 8, 1963.

⁹ Carl R. af Ugglas, Helgonet som kom när man kallade det, i: Svenska Dagbladet 9/7 1927. Linde, a. a. s. 10 ff.

historiska museum). På altarskåpen från Önum, Kullings-Skövde, Visnum och Gräsmark är även Skarastiftets andra skyddshelgon, S:t Brynolf av Skara, avbildad i träskulptur.¹⁰ Utanför det medeltida Skarastiftets gränser är Helenabilder mindre vanliga. S:ta Helena av Skövde är likväl avbildad i kalkmålning både i Kumlaby kyrka på Visingsö och i Över-Selö kyrka i Södermanland. Bland de helgonfigurer, som finns graverade på S:t Henriks sarkofag i Nousis' kyrka i Finland, finner man en bild av Västergötlands och Värmlands skyddspatronessa med sina välkända attribut. Sammanlagt är alltså elva medeltida Helena-bilder kända.

År 1605 ansökte Sigismund III, Sveriges och Polens konung, en troende katolik, hos den heliga stolen om tillstånd att i kyrkorna i Sverige och Polen få använda *Officia propria* för de inhemska helgonens högtider. De *Officia propria*, som hade föranlett kung Sigismunds ansökan, hade blivit sammanställda av präster vid kungens hov på grundval av medeltida svenska och polska breviarier. Några år senare fick kung Sigismund den heliga stolens tillstånd att införa samma *Officia propria* i Sverige och Polen. Officierna befordrades till trycket 1616 i Antwerpen efter att ha blivit granskade av den helige kardinal Robert Bellarmin. De för Sverige avsedda *Officia propria* blev på nytt tryckta flera gånger under 1600-talet och omsider i Köln under titeln *Officia propria sanctorum patronorum regni Sueciae, ex vetustis breviariis ejusdem regni deprompta ad instantiam serenissimi Sigismundi tertii, Sueciae et Poloniae regis, et sacrorum rituum congregatione auctoritate apostolica, recognita et approbata* åren 1702 och 1751.^{10a}

I dessa *Officia propria* utgör legenden för S:ta Helenas dag en sammanfattning av den av biskop Brynolf utformade legenden. Märkligt nog uppgives det, att Helena blivit helgonförklarad av påven på

begäran — icke av ärkebiskop Stefan utan av konung Karl Sverkersson, den konung, på vars rekommendation påven med all sannolikhet utnämnt Stefan till ärkebiskop av Uppsala. Texten lyder:

Eam Alexander
papa tertius, Carolo
Suercheri filio,
Suecorum et
Gothorum Rege
instante, ob sancti-
moniam vitae et
miraculorum ope-
rationem, in Sanc-
torum numerum
retulit, anno Do-
mini millesimo
centesimo sexage-
simo quarto.

På begäran av
Karl Sverkersson,
svearnas och gö-
tarnas konung,
införde påve
Alexander den
tredje henne år
1164 i helgonens
antal, på grund av
hennes heliga liv
och hennes under-
gärningar.

På nytt blev de för Sverige avsedda *Officia propria* tryckta i Regensburg år 1931, som ett supplement till *Breviarium Romanum*. Initiativet hade tagits av Johannes Erik Müller, de svenska katolikernas biskop. De sistnämnda *Officia propria* blev föreskrivna för det katolska Sverige.

Uppgiften om Karl Sverkerssons medverkan till S:ta Helenas helgonförklaring återfinnes även i det kapitel, som Johannes Vastovius ägnade S:ta Helena i sin år 1623 tryckta nordiska helgonkrönika *Vitis aquilonia*. När man nu vet, att Vastovius, som till en borgmästare i Västervik, blev katolik, följde kung Sigismund till Polen, lät prästvigga sig och så småningom blev Sigismunds hovkaplan och bibliotekarie, och när man observerar överensstämmelsen mellan *Vitis aquilonia* och de på kung Sigismund initiativ sammanställda *Officia propria*, vågar man draga den slutsatsen att Vastovius varit en av de präster som sammanställde *Officia propria*. På grund

¹⁰ T. Lundén & C. R. af Ugglas, Sankt Brynolfs ikonografi, 1: Fornv. 1946, s. 174 ff.

^{10a} G. E. Klemming, Bibliografi: Sveriges äldre liturgiska litteratur, Sthlm 1879, s. 35 (Kongl. bibliotekets handlingar, 1).

av sin kunskap om svensk historia var han säkert den mest kompetente av nämnda präster.

Att den svenske konungen medverkat till helgonförklaringen är ett påstående som inte gärna kan vara gripet ur luften, utan torde bygga på bevarade dokument. Vad som talar för att Vastovius anlitat ett bevarat dokument, när han både i *Vitis aquilonia* och i *Officia propria* nämnt Karl Sverkerssons insats, är den omständigheten att kung Karl både i *Vitis aquilonia*, i *Officia propria* och i det brev, i vilket påven år 1164 (året för Helenas helgonförklaring!) förklarar Uppsala ärkebiskopssäte upprättat, icke tituleras Sveriges konung utan för ovanlighetens skull svearnas och götarnas konung.¹¹ Kanske har Vastovius utnyttjat den till Helenas förmån utfärdade kanonisationsbullen, och kanske har påven i denna bulla givit Karl Sverkersson samma titel som i konstitutionsbrevet för Uppsala ärkebiskopssäte: svearnas och götarnas konung. Man vågar draga den slutsatsen att ärkebiskop Stefan anhållit om konung Karl Sverkerssons stöd, när det gällt att av påven utverka Helenas helgonförklaring, ja att han måhända till den påvliga kurian medfört en petition från kung Karl. Detta är också Gunnar Lindés uppfattning.¹² Såvida uppgiften om Karl Sverkerssons roll i det hela inte skulle bygga på något dokument utan bara utgöra en hypotes, så är det utan tvivel en riktig sådan. Om påve Alexander lyssnat till kung Karl när det gällde att välja den lämpligaste innehavaren av Uppsala nyupprättade ärkebiskopssäte, nämligen Stefan, så har han säkert velat lyssna till den svenske konungen även när det gällde en anhållan om det svenska helgonets kanonisation. I sitt brydsamma politiska läge behövde påve Alexander både den svenske konungens och den svenske ärkebiskopens stöd, och han var därför (det kan vi taga för givet) benägen att tillmötesgå dem båda. Kung Karls medverkan styrkes av

ett annat faktum. Det påvliga erkännandet av ett svenskt helgon var en såpass betydande nationell angelägenhet, att Sveriges dåvarande konung säkert haft intresse av saken.

Det är fem fakta (dels skriftliga uppgifter, dels tidsomständigheter) som talar för att påven helgonförklarat S:ta Helena eller S:ta Elin av Skövde.

För det första uppgiften i den av biskop Brynolf utformade legenden. 1600- och 1700-talens författare (Vastovius, Forssenius) har tolkat denna uppgift så, som om helgonförklaringen verkligen ägt rum och inte bara utgjort ett önskemål från påvens sida.

För det andra uppgiften i årsboken från Östergötland. Denna uppgift kan omöjligt uppfattas som tendentiös, ty årsbokens författare hade ingen anledning att ge uttryck åt någon västgötsk lokalpatriotism. Av hans förhållande till källorna drager man den slutsatsen att han inte bara, såsom Westman förmodar,¹³ anlitat den av biskop Brynolf utformade legenden utan även det ärkebiskopliga arkivet i Uppsala. Detta arkiv har förmodligen bevarat ett dokument om S:ta Helenas av ärkebiskop Stefan utverkade helgonförklaring. Årsbokens författare kombinerar uppgiften om helgonförklaringen med uppgiften om Stefans vigning till ärkebiskop, vilket gör det troligt att han utnyttjat dokument som befunnit sig i Uppsala. I motsats till legenden nämner han årtalet för helgonförklaringen, 1164, och sätter alltså in denna i ett tidssammanhang. Sådana omständigheter talar för att han inte nöjt sig med att anlita legenden utan dessutom haft andra källor. Detsamma kan troligen sägas om Ericus Olai, som även han nämner S:ta

¹¹ DS 49. Jämför Sven Tunberg, *Äldre medeltiden*, i: *Sveriges historia till våra dagar*, Sthlm 1926, del 2, s. 56. H. Gillingsstam, *Karl Sverkersson*, i: *SBL*, del 20, 1973—75, s. 621 f.

¹² Linde, a. a. s. 139.

¹³ Knut B. Westman, *Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s*, Sthlm 1915, s. 140, not 2.

Helenas påvliga helgonförklaring i sitt stora verk *Chronica regni Gothorum*.^{13a}

För det tredje uppgiften i den av Vastovius författade *Vitis aquilonia* och i de åtminstone delvis av Vastovius sammanställda *Officia propria*, att påve Alexander verkställt helgonförklaringen på begäran av konung Karl Sverkersson. Uppgiften torde bygga på något medeltida dokument, utnyttjat av Vastovius både för *Officia propria* och för *Vitis aquilonia*.

För det fjärde påve Alexanders behov av bundsförvanter i sitt trängda politiska läge. Den svenske konungen och den svenske ärkebiskopen kunde lämna honom ett moraliskt stöd i hans konflikt med kejsaren, motpåven, ärkebiskopen av Bremen och konungen av Danmark. Följaktligen ville han gärna — det måste man antaga — gå dem till mötes, när det gällde det officiella erkännandet av ett svenskt helgon.

För det femte det faktum, att ärkebiskop Stefan, som enligt biskop Brynolfs *Helena-legend* och enligt årsboken från Östergötland utverkat S:ta Helenas helgonförklaring år 1164, bevisligen utverkat S:t Knut hertigs helgonförklaring år 1169.

En av de forskare, som behandlat S:ta Helena av Skövde och den åt henne ägnade helgonkulten, Toni Schmid, ställer sig skeptisk till legendens uppgift att S:ta Helena blivit helgonförklarad av påve Alexander III. Schmid skriver i *Svenskt biografiskt lexikon*:¹⁴ "Legenden föreligger på latin och fornsvenska. Den följer i stort sett det traditionella schemat för en som helig ansedd kristen änka (vidua sancta) levnadslopp. Man kan dessutom fastställa ordagrant övertagna lån ur t. ex. legenden om den norske helgonkonungen Olav och ur påven Gregorius den stores berättelse om änkan Galla. Enskildheterna i legenden om Elin kunna därför icke utan vidare godtagas, ej heller legendens uppgift om att hon blivit helgonförklarad redan av påven Alexander III."

Schmid har gjort den liturgihistoriska forskningen en tjänst genom att fastställa citaten ur Bibeln, kyrkofäderna och äldre legendlitteratur i den av biskop Brynolf utformade *Helena-legenden*, mest utförligt i sin avhandling *Den helige Sigfrid*, exkurs 2. Det förefaller mig ändå förhastat att på grund av citaten från Bibeln, kyrkofäderna och äldre hagiografi betvivla de faktiska uppgifter om Helenas liv och eftermäle som legenden innehåller. Det förhöll sig ju så — som Toni Schmid själv medgiver — att Bibeln, kyrkofäderna och legendlitteraturen till följd av prästernas och klosterfolkets dagliga brevarieläsning till den grad ingått i deras medvetande, att även verkliga händelser blev återgivna med uttryckssätt som lånats från denna kyrkliga litteratur. Den familjetvist, för vilken Helena blev ett oskyldigt offer, är i legenden skildrad med en realism, som talar gott för dess trovärdighet. Vad den påvliga helgonförklaringen beträffar, så har Schmid inte åberopat någonting som strider mot att den verkligen ägt rum. Inte heller i den av Schmid anförda litteraturen finner man någonting som talar emot Helenas helgonförklaring — om helgonförklaringen alls behandlas, sker det helt flyktigt. — Även en senare forskare, Gunnar Linde, ställer sig, såsom redan antytts, tvivlande gentemot legendens uppgift om den påvliga kanonisationen. Såvitt jag förstår, kan man om Helenas påvliga helgonförklaring säga, att den har en till visshet gränsande sannolikhet.

Vi återvänder till ärkebiskop Stefan. Från Sens torde han ha medfört en korkåpa av rött siden. Första antikvarie Inger Estham har dragit den slutsatsen, att tjugofyra i guld och silver broderade medaljonger, de så kallade Biskopskullarundlarna, franska arbeten från senare

^{13a} G. Paulsson, *Annales Suecici medii aevi*, s. 356 f.

¹⁴ T. Schmid, *Elin från Skövde*, i: SBL, 13, Sthlm 1950. Se även Schmid, *Den helige Sigfrid*, Sthlm 1931, exkurs 2, s. 141 ff.

hälften av 1100-talet, av allt att döma suttit på nämnda korkåpa. De framställer olika scener ur Nya testamentet, från Jungfru Marie bebådelse fram till den Helige Andes utgjutande över apostlarna. Till att börja med tillhörde den med medaljonger prydda korkåpan Uppsala domkyrka. Därifrån kom den till Biskopskulla kyrka i Uppland. När korkåpan blivit försliten, klippte man loss medaljongerna och fäste dem på ett antependium. Numera befinner sig de 24 medaljongerna i Statens historiska museum.¹⁵

Vad som talar för att ärkebiskop Stefan ägt korkåpan är den omständigheten att de medaljonger, vilka utgjort dess prydnader, tillverkats under senare hälften av 1100-talet, alltså under hans livstid. Av korkåpan praktfulla utstyrsel att döma kan den näppeligen ha tillhört någon annan än en hög prelat — en biskop eller ärkebiskop. En vanlig präst kan knappast ha ägt en så dyrbar textil. De tjugofyra medaljongernas franska proveniens talar ytterligare för att ärkebiskop Stefan medfört korkåpan från Sens.

Av allt att döma har ärkebiskop Stefan från Frankrike medfört även en liturgisk handskrift, ja måhända två, närmare bestämt ett eller två sakramentariet.

En förklaring av termen sakramentarium bör inskjutas.¹⁶ Därmed menas ett missale av den typ, som användes under äldre medeltid, innan det så kallade plenar-missalet kom i bruk. Det innehöll de tre för varje mässformulär föreskrivna kyrkobönerna, det vill säga *collecta*, *secretata* och *complenda* (numera kallad *post-communio*). Vidare innehöll det *prefationerna* och *canon-bönerna*. En präst, som assisterades av en diakon, en subdiakon och en kör, behövde ingen annan liturgisk bok. Subdiakonen, som reciterade episteln, nyttjade ett *epistolarium*. Diakonen, som reciterade evangeliet, nyttjade ett *evangeliarium*. Kören, som exekverade mässans sångtexter, behövde ett *graduale*. Under

1200-talet avlöstes de nämnda böckerna av plenar-missalet, som innehöll mässans *alla* texter. Det var outhärligt för en präst, som celebrerade mässan utan assistens av diakon, subdiakon och kör, med bistånd av endast en korgosse.

Från katedralen i Sens har två handskrivna sakramentariet från medeltiden blivit bevarade. Det ena, som härrör från 800-talet, har tillhört klostret Saint-Amand i Belgien, innan det förvärvades av katedralen i Sens. Numera tillhör det Kungliga biblioteket i Stockholm, där det utgör A 136 i handskriftssamlingen.¹⁷

Nathan Söderblom gör gällande, att sakramentariet från Sens så småningom hamnade hos parlamentet Paul Petau, död 1614, som var en flitig boksamlare.¹⁸ Drottning Kristina av Sverige förvärvade år 1650 Petaus boksamling. Följande år införlivades denna boksamling, i vilken sakramentariet från Sens enligt Söderbloms uppfattning skulle ha ingått, med Kungliga biblioteket. Sakramentariet från Sens skulle alltså ha gjort följande resa: Saint-Amand—katedralen i Sens—Paul Petaus boksamling—drottning Kristina—Kungliga biblioteket. Emellertid har Isaac Vossius, drottning Kristinas bibliotekarie och lärare i grekiska, död 1689, upprättat en katalog över Kungliga bibliotekets handskriftssamling, sådan den såg ut år 1649. I denna katalog, pag. 24, rad 4, nämnes en handskrift, som Vossius betecknar som *Missale vetus* och som Christian

¹⁵ Inger Estham, *Äldre textilier i uppländska kyrkor*, i: *Upplands kyrkor, konsthistorisk vägledning*, Uppsala 1972, del XI, s. IX ff. Dens., *Kyrkliga textilier, arv, utveckling och vård*, Sthlm 1976, s. 11. Jämför Aron Andersson, *Kyrklig konst från svensk medeltid, vägledning till samlingarna i Statens historiska museum*, Uppsala 1976, s. 15.

¹⁶ Jämför Anders Piltz, *Ett sakramentariefragment i Uppsala universitetsbibliotek*, i: *NTBB 1975/76*, s. 45 ff.

¹⁷ Det är avbildat i Sven Tunberg, *Äldre medeltiden, i: Sveriges historia till våra dagar*, del 2, Sthlm 1926, s. 55.

¹⁸ Söderblom, *Ärkebiskop Stefans invigning i katedralen i Sens år 1164*, i: *KÅ 1914*.

Callmer, vilken år 1971 givit ut Vossii handskriftskatalog med kommentar, identifierar som sakramentariet från Sens.¹⁹ Om den av Callmer föreslagna identifieringen är riktig, har handskriften A 136 befunnit sig i Sverige minst två år innan Petaus boksamling kom hit.

Det ligger därför nära till hands att antaga, att ärkebiskop Stefan medfört sakramentariet från sitt besök i Frankrike. Efter hans död torde sakramentariet ha blivit införlivat med Uppsala domkyrkas bibliotek. När domkyrkan inte längre hade någon användning för katolska liturgiska böcker, torde denna boksamling ha blivit skingrad. Somliga inkunabler och handskrifter hamnade på Uppsala UB, medan andra kom till kungahovet. Det sista bör ha varit fallet med nämnda sakramentarium från Sens. Drottning Kristina, som vid tiden omkring 1650 fattat starka sympatier för katolicismen och redan umgicks med planer att abdikera och konvertera, har kommit i besittningen av handskriften från Sens. Sedan har den kommit till KB.

Det kan naturligtvis tänkas, att någon av de präster, som utgjort ärkebiskop Stefans resfölje, hämtat sakramentariet till Sverige. Varendra präst hade ju användning för en sådan bok. I varje fall vill man sätta bokens vandring från Frankrike till Sverige i samband med Stefans vigning till ärkebiskop i Sens år 1164. Efter ärkebiskop Stefans död hade knappast någon svensk prästman anledning att besöka denna franska stad.

På det andra sakramentariet från Sens har professor John Granlund fäst min uppmärksamhet. Det härrör från 900-talet. Det har ingått i den samling av handskrifter, som drottning Kristina testamenterade till Vatikanbiblioteket och befinner sig alltså numera där. Det sakramentarium från Sens, vilket numera förvaras på Vatikanbiblioteket, har förmodligen gjort ungefär samma resa som det sakramentarium, vilket förvaras på KB i Stockholm. Ärkebiskop Stefan (eller någon av hans

prästerliga följeslagare på resan till och från Sens) torde ha ägt handskriften. Sedan har den införlivats med Uppsala domkyrkas bibliotek, därifrån har den kommit till drottning Kristinas boksamling, och slutligen har den av henne testamenterats till Vatikanbiblioteket.

Avslutningsvis kan det sägas, att ärkebiskop Stefan ännu en gång besökte den påvliga kurian. Men den gången gick färden inte till Frankrike utan till Rom. Påven hade nämligen kunnat flytta sitt residens tillbaka till apostlarnas och martyrernas stad. Det var år 1169. Jämte några danska kyrkomän, bland andra ärkebiskop Eskil av Lund, hans gamle vän från tiden i Sens, utverkade Stefan vid detta tillfälle S:t Knut hertigs helgonförklaring av påven. Han utverkade också det påvliga godkännandet av Växjö stifts återupprättande.

Här lämnas en kortfattad, resonerande bibliografi.

Helena-officiet är bäst bevarat i handskriften Codex-Laurentii Odonis från omkring 1400 (fotografisk kopia i KB) och i Breviarium Scarense av år 1498. Legendan är avtryckt i *Scriptores rerum suecicarum* III: 2, Upsaliae 1876. De metriska avsnitten av officiets ingår i *Latinska sånger fordom använda i svenska kyrkor, kloster och skolor*, utg. af G. E. Klemming, I, Sveriges helgon, Sthlm 1885. — Johannes Vastovius ägnade ett kapitel åt S:ta Helena av Skövde i sin helgonkrönika *Vitis aquilonia*, tryckt i Köln år 1623. Åren 1734/36 ventilerade en Skövdebo, Anders Forssenius, på Uppsala universitet en latinsk avhandling om Skövde och den heliga Helena med titeln *Specimen historicum de Schedvia Westergothiae urbe antiqua, S. Helenae sede*. Svensk översättning: *Historiskt lärodomsprov om staden Skövde*

¹⁹ Katalog över handskrifterna i Kungl. biblioteket i Stockholm, skriven omkring 1650, utgiven med förord på svenska och engelska, samt med register, av Christian Callmer, = *Acta Bibliothecae Regiae Stockholmensis* XI, Sthlm 1971.

i Västergötland, den heliga Helenas forna hemvist. Översättning från latinet av Sven Blomgren, = Skövdeortens hembygds- och fornminnesförenings skriftserie 9. Skövde 1963. I sin avhandling har Forssenius infogat hela officiet. Detta är utgivet även senare: Brynolf Algotssons samlade diktverk, utgivna och översatta av T. Lundén, i: Credo 1946. Den av Knut B. Westman författade Den svenska kyrkans utveckling från S:t Bernhards tidevarv till Innocentius III:s, Sthlm 1915, ger en översikt av 1100-talets svenska kyrkohistoria, på grund av senare specialforskningar något föråldrad. S:ta Helena behandlas där s. 137—141. Främst ur liturgihistorisk synpunkt har Toni Schmid behandlat S:ta Helena av Skövde och den om henne skrivna legenden, dels i sin avhandling Den helige Sigfrid, exkurs 2, Sthlm 1931, dels i en artikel i Svensk biografiskt lexikon, bd 13, Sthlm 1950. Gunnar Linde behandlar huvudsakligen den kyrkliga och folkliga helgonkult som ägnats S:ta Helena. Han gör det i boken Det äldsta Skövde och Sankta Elin, = Skövdeortens hembygds- och fornminnesförenings skriftserie 6, Skövde 1956, delvis på grundval av H. O. Östbergs uppsats Sankt Elin, i: Mélanges de philologie offerts à J. Vising, Göteborg & Paris 1925.

Summary

In the former half of the twelfth century there lived in the province of Västergötland a devout woman Helena by name. After her death she was invoked as a saint. Because she was buried in the church of Skövde she was called St. Helena of Skövde. A legend which relates her life was written about 1288 by Brynolf Algotsson, Bishop of Skara, d. 1317. According to this legend St. Helena was canonized by Pope Alexander III at the request of Stephen, Archbishop of Uppsala.

The author attempts to prove that the statement concerning the papal canonization of St. Helena can be regarded as veracious.

There is still another medieval document that bears witness to the canonization. Independently of the legend the canoniza-

tion is mentioned in some annals which are composed in the province of Östergötland in the beginning of the fifteenth century and which report the most important events in Swedish and Danish history. The annals state that the canonization of St. Helena took place in 1164.

As regards Alexander III, who canonized St. Helena, he had been chosen Pope in 1159. A hostile party, however, influenced by Emperor Frederic I Barbarossa, had elected an anti-pope. Because of the schism Pope Alexander had left for France and had chosen Sens, a city about 15 miles south-east of Paris, as his residence. The Archbishop of Bremen was a partisan of the anti-pope. He wanted to constitute a regular patriarchate which ought to comprise northern Germany and the Scandinavian countries. If he could realize such a purpose, the legitimate papacy would lose the Scandinavian churches. In order to discharge the Swedish church from the pretensions of Bremen Pope Alexander decided in 1164 that Uppsala should be an archbishopric. He chose a Cistercian monk Stephen by name to be the first Swedish Archbishop. Such a choice was probably due to the request of the King of Sweden, Charles Sverkersson, who had always been a protector of the Cistercian order.

So Stephen went to France in order to be consecrated Archbishop and to receive his pallium by the legitimate Pope. It is self-evident that Archbishop Stephen made use of his meeting with the Holy father to ask for the canonization of his countrywoman. Likewise Pope Alexander was anxious to allow such a favour to the first Swedish Archbishop, who could be his reliable confederate in his troublesome political state.

According to *Vitis aquilonia*, a chronicle of Scandinavian saints, written by the Swedish catholic priest Johannes Vastovius and printed in 1623, St. Helena was canonized at the request of King Charles Sverkersson. This statement is probably founded on some medieval document.

In 1169 Archbishop Stephen made a second journey to the papal curia, which had been transferred to Rome. At that occasion he procured the papal canonization of St. Knud Lavard, a Danish saint.

All these facts speak in favour of the papal canonization of St. Helena of Skövde.

Thecla Sköldberg Wrangel

Av Maj Sylvan

Den som skärskådar Anne Charlotte Leffler Edgrens författarskap kommer inte förbi den roll, som hennes bästa vän Thecla Sköldberg, gift Wrangel, alltifrån ungdomsåren spelat i hennes liv. Detta gäller framför allt Thecla Sköldberg som Anne Charlotte Lefflers litterära rådgivare. Praktiskt taget varje verk som Anne Charlotte har under händer underställer hon Theclas kritik och tillgodogör sig mer eller mindre hennes kritiska synpunkter och litterära förslag.

Men Thecla Sköldberg Wrangel är inte bara intressant som Anne Charlotte Lefflers litterära rådgivare utan också genom sin egen härkomst, sin person och sin levnadshistoria. Thecla Sköldbergs mor Malin var född Astrand och syster till Wendela Astrand, gift Hebbe. Både Wendela och Malin var konstnärligt begåvade och det är därför inte uteslutet att Theclas förmåga att litterärt uttrycka sig är ett arv från den åstrandiska familjen.

Genom vad Thecla skildrat i sin korrespondens och i bokform kan man följa hennes liv från uppväxtåren till den tidpunkt då hon som grevinna Wrangel ändå till sist kunde inta en etablerad ställning i det dåtida oscariska samhället. Bakom detta kvinnoöde döljer sig en ung flickas besvikelse över att inte ha en meningsfull tillvaro och en mogen kvinnas kamp för att råda över sitt arv och eget. Hon måste hävda sin rätt mot alla dem som stod henne nära och helst ville sätta henne under förmyndare. Anledningen till detta drastiska hot var att Thecla Sköldberg förälskat sig i en gift man, greve Carl

Gustaf Wrangel och med honom rymt utomlands. I väntan på att Wrangels skilsmässa kunde genomföras kom hon att under hela sju år stå utanför det sociala normsystemet och vistas i den socialt tve tydiga ställningen som hans mätress. Den

Grevinnan Thecla Wrangel, f. Sköldberg. Akvarell.

Tillhör ryttmästare greve Percy Hamilton. Målrat av Anders Zorn sommaren 1881 på Wik. När Thecla såg det färdiga porträttet anmärkte hon på att hennes ögon hade ett "förfärande lömskt och lurande uttryck". "Zorn genmålte då hastigt, men fullkomligt alvarsamt: Jag försäkrar Fröken att det är ett *intet* mot i verkligheten". "Detta har roat mig mycket" skriver Thecla Sköldberg till Anne Charlotte Leffler, då hon refererar replikskiftet med Zorn (KB L4b:9, brev fr. Thecla till Anne Charlotte 30/8 1881).

långvariga utlandsvistelsen gav henne ett internationellt perspektiv på vissa sociala frågor som var mindre vanligt bland kvinnor i den svenska samtiden.

Det otryckta materialet är omfattande. Den viktigaste källan är Theclas korrespondens med Anne Charlotte Leffler. Dessa brev förvaras på Kungl. biblioteket i Stockholm och är dels registrerade, dels oregistrerade. Värdefulla upplysningar ger även Thecla Sköldbergs brev till sin systerdotter Sigrid Engström, född Sparre, KB, liksom ett långt och förtroligt brev till Jeanette Rubenson, KB. Av andra brevsamlingar på KB, som givit material till min framställning kan nämnas Signe Hamiltons brev till Anne Charlotte Leffler, Anne Charlotte Lefflers brev till Gustava Leffler och till Viktor Lorén, samtliga registrerade, jämte Ludvig Annerstedts brev till Gösta Mittag-Leffler, ännu oregistrerade. Dessutom har vissa brevsamlingar i Uppsala universitetsbibliotek utnyttjats såsom Thecla Sköldbergs brev till Ludvig Annerstedt och Gösta Mittag-Lefflers brev till samme adressat. Av betydelse för en behandling av Thecla Sköldberg är också den i Uppsala universitetsbibliotek bevarade, ännu oregistrerade Hamiltonska samlingen, som innehåller brev från Anne Charlotte Leffler till Thecla Sköldberg och Signe Hamilton samt från Anne Charlottes moder Gustava Leffler till samma adressater.

Framställningen är disponerad på följande sätt. Den inledes med en översikt av Thecla Sköldbergs levnadshistoria, behandlar därefter Thecla Sköldberg dels som Anne Charlotte Lefflers litterära rådgivare, dels som C. G. Wrangels litterära medarbetare och tar till slut upp frågan om Thecla Sköldberg som skriftställare och hennes ställning till tidens kvinno- och moralfrågor.

Thecla Sköldberg var en vaken iakttagare och en god stilist. I min framställning av denna begåvade kvinnas bildningsgång och kamp för personlig självständig-

het under artonhundratalets senare decennier har jag valt att i stor utsträckning låta henne själv komma till tals genom sina brev, där hon framträder frispråkigt och spontant. Om sina brev till Anne Charlotte skriver hon att de

utgöra så mina flyktigaste liksom mina mest kännetecknande och beständiga tankar. Jag väger aldrig hvad jag *skrifver* till dig, jag gör det långt mera när jag talar, ty då liksom att örat kontrollerar orden. När jag *skrifver* låter jag deremot äfven den fortast ilande tanken, känslan, hugskottet få sitt uttryck, viss som jag är att du utan möda särskiljer hvad som är hugskott och hvad som kännetecknar min inre människa (KB, L4b:9, Thecla till Anne Charlotte 17?/11 1883).

Thecla Sköldbergs levnadshistoria

Familjen

Thecla Sköldberg föddes den 28 juni 1851 i Jönköping. Hennes fader, Sven Erik Sköldberg (1806—1884), var vid denna tid provinsialläkare i Jönköpings distrikt. Han var sedan 1837 gift med Malin Åstrand, dotter till kyrkoherden och prostén i Sandsjö, Växjö stift, Samuel Åstrand och dennes hustru Maria Lund, bördig från Jönköping. Då dottern Malin gifte sig hade prostén Åstrand redan varit död i tio år och Maria Åstrand bodde efter "nådåren i Sandsjö prästgård" med sina tre döttrar i Jönköping.¹

I det sköldbergska äktenskapet föddes fem barn, två söner och tre döttrar. Sonen Sven ägnade sig liksom fadern åt läkarebanan. Han blev docent i gynekologi och ansågs vara framstående både som läkare och lärare men avled redan vid 32 års ålder i en hjärtåkomma. Även nästa barn i syskonskaran, dottern Gerda, dog ung, endast 30 år gammal. Hon gifte sig 1867 med kaptén Viktor Sparre, fick med

¹ Wrangel, T., Från forna tider. Sthlm 1926, s. 54.

honom två barn, Sigrid (som 1894 gifte sig med Albert Engström) och Erik. Vid Eriks födelse år 1871 dog Gerda i barnsäng. Dottern Signe var nästa i barnkullen. Hon föddes 1843 och gifte sig 1872 med greve Henning Hamilton, som från 1877 ägde Wiks gård i Stigtomta i Södermanland. Makarna Sköldbergs andre son, Orla, blev kontorist i Stockholm. Yngst i syskonskaran var Thecla.

På hösten 1863 flyttade familjen Sköldberg upp till Stockholm, där Theclas far förordnats som medicinalråd. När Röda Korset instiftades i Genève 1863 var han Sveriges delegat. Redan år 1864 ansökte han om entledigande från sitt förordnande som medicinalråd och begärde också avsked från sin provinsialläkartjänst i Jönköping. Sköldbergs bosatte sig sedan på sin egendom Hesslö i Lerbo i Södermanland. Något år före sin död flyttade Sven Erik Sköldberg till Södertälje.²

I en minnesbok "Från forna tider" återger Thecla Sköldberg Wrangel flera kulturhistoriskt intressanta episoder från föräldrarnas liv. Bl. a. berättar hon att hennes mor Malin hade konstnärliga anlag; hon var en god tecknare trots att hon aldrig fick någon utbildning. Då Tegnér besökte det åstrandska hemmet i Jönköping, satt han modell för Malin för ett porträtt i tusch. Malin hade även ett schatull med brev och poem från Tegnér, men vid en eldsvåda i den sköldbergska gården år 1853 brann detta upp. Om denna händelse berättar Thecla:

Det var med en grämlse, som min mor aldrig kunde helt övervinna, som hon om talade att hon först när röken alldeles inhöljt alla rummen, erinrade sig det schatull med brev och poem från Tegnér, som hon haft så omsorgsfullt förvarade på vinden — en grämlse desto större, som Tegnér med förbittring och förakt talat om

för henne att fru Selldén, vid Växjö stora brand "räddade sina sidenkjolar och lät mina brev och verser brinna. Jag skulle köpt henne femtio nya klänningar, om jag blott fått igen mina dikter". Min mor ursäktade sig med att eldens framfart varit så snabb, förvirringen så stor (a. a. s. 73).

Theclas förhållande till modern tycks ha varit varmt och intimt, däremot syns förhållandet till fadern ha varit mera komplicerat. Visserligen beskriver Thecla i beundrande ordalag vilka lysande insatser fadern gjorde — utan lön — under den våldsamma koleraepidemin i Jönköping år 1834 och hon citerar en dikt vari det sägs om Sköldberg: "Han har krut i blodet och järn i pannan". Dock anser Thecla att man kommer sanningen närmare om man säger "att han hade stål både i kropp och själ" (a. a. s. 46). Sköldberg var spartansk och "stram", när det gällde hushållets utgifter, och han blev så småningom en välbärgad man med tvåvåningshus inne i Jönköping och en liten lantgård strax utanför staden (a. a. s. 54 ff). I sitt förhållande till barnen var han närmast despot.

Utän att någonsin ha rört oss barn med ett finger eller ens givit oss en tillrättavisning, kände vi alla skräck för honom, men jag kan ej heller påminna mig att han någonsin tilltalat, än mindre lekt med oss. Vid middagsbordet talade föräldrarna med varandra något litet, men för oss andra hette det att maten skulle tysta mun. Och detta var ej typiskt för oss allenast, ej ens för de flesta familjerna i Jönköping, utan jag har hört liknande skildringar från snart sagt hela Sverige. Sak samma var förhållandet till tjänstfolket. Aldrig ett hårt eller häftigt ord kom över husbondens läppar, men en glimt ur de kalla små ögonen kom hjärtat att flyga upp i halsgropen.

I regeln mjuknade fäderna upp något när barnen vuxit upp, och så var även förhållandet med vår far. Ja, genom vänner och bekanta fingo vi till och med höra att han var stolt över oss, men förtroliga blevo vi aldrig. Och välja våra samtalsämnen och våra ord måste vi alltid. Det var nog så, att fäderna till vad pris som helst ansågo sig böra uppehålla sin manliga

² Sveriges Läkare-historia ifrån konung Gustaf den 1:s till närvarande tid. Ny följd. Sthlm 1876. Red. och utg. af A. J. Bruzelius och Carl Edling, s. 716 ff. SBL. Ny följd. Bd 10, Sthlm 1890, s. 25 f.

värdighet och faderliga myndighet (a. a. s. 88 f).

Thecla berör även i sina minnen hur fadern utmanövrerades som medicinalråd. Efter hemkomsten från Genèvekonferensen ”nedsablade” han i ett offentligt föredrag hela det dåvarande militära sjukvårdsväsendet och även den indelta armén, utan hänsyn till patriotiska känslor eller närvarande kungliga personer.

Man observerade att änkedrottning Josefina — kung Karl var sjuk — reste sig till hälften mitt i föredraget för att gå, men att hertigen av Östergötland lade sin hand, övertalande, på hennes arm.

Med all säkerhet hade min far rätt i sak, men han saknade smidighet, liksom psykologisk blick, och fördröjde härigenom i viss mån lösningen av det problem, som han med glödande iver velat hjälpa till att lösa. Stilla men säkert sköts han åt sidan (a. a. s. 248 f).

Barndoms- och ungdomsår

De första tolv åren av sin levnad tillbringade Thecla i Jönköping, och hennes liv skilde sig inte så mycket från andra unga flickors i samma miljö utom i ett avseende — hon och hennes systrar levde inte fullt så instängda.

Vår mor, som var vidsynt i mångt och mycket, uppmuntrade sina äldsta döttrars håg för skridsko- och kalkåkning, för simning och även för promenader, men så hette det också allmänt i den goda staden att doktorinnan Sköldberg var ”mycket egen” (a. a. s. 86).

Den skolundervisning som dåtidens flickskolor meddelade var mindre god och Thecla tecknar också en mörk bild av den behandling eleverna utsattes för under hennes äldre systrars skolgång. Då Thecla började skolan hade det blivit bättre och hon fann kamratskapet härligt (a. a. s. 159).

När Thecla sedan vid tolv års ålder flyttade upp till Stockholm kunde hon un-

der hela tre månader ströva kring ”runt hela staden”, innan hon i januari 1864 började i Wallinska skolan (a. a. s. 234). Thecla ger en målande beskrivning av sitt första möte med storstadsflickorna.

Mina onda aningar med avseende på skolan slogo ej in. Jag omringades visserligen genast av en hel hop flickor, som alla bestormade mig med frågor, dock i all vänskaplighet. Anne-Charlotte Leffler, som redan var uppe i fyran, åhörde korsförhåret och berättade flera år därefter hur detta gick till. Först frågades vad jag hette och så hur gammal jag var. Namnen måste upprepas flera gånger, ty båda voro dem främmande. Så kom: ”Vad är din pappa?” Och då jag svarade: ”medicinalråd”, hade samtliga upprepat titeln i olika tonarter och därefter frågat: ”Medicinalråd — vad är det?” varpå jag högdraget skulle ha svarat: ”Å kors, vet ni inte det? Min far är medlem av collegium medicum!” varpå en allmän dödstystnad följde. Men därefter kom det åter i korus: ”Har du några systrar, hur många, hur gamla ä de, ä de vackra?” Varpå jag svarade: ”Två stycken, gamla och fula båda två!” De voro tjugo och tjugotvå år (a. a. s. 272).

Även i den Wallinska skolan var undervisningen på den tiden enligt Thecla undermålig, få av lärarna kunde undervisa, ”de förhörde endast i bästa fall dagens läxa” (a. a. s. 273). Cirka 125 lärjungar samt lärarpersonal disponerade två större och två mindre rum och undervisningen pågick från klockan nio på morgonen till tre på eftermiddagen med blott en knapp halvtimmes rast klockan tolv

under vilken vi åto våra medhavda smörgåsar och försökte röra på oss en smula i de överfyllda rummen. Fönstren voro naturligtvis enligt tidens sed stängda både natt och dag och luften kunde följaktligen ”skäras med täljkniv”, /— — —/ När Anne-Charlotte Leffler och jag sedermera erhöilo intyg av våra mammor, att vi borde få tillåtelse att gå ut i friska luften under rasten, förlorade mamsell Angélique sitt änglaväsen, ity att hon utbrast: ”Jag hade verkligen trott medicinalrådin-

nan om bättre förstånd, men — gärna för mig!” (a. a. s. 271 f).

Wallinska skolan hade fria flyttningar, dvs. eleverna kunde ”när som helst under terminen tentera upp i högre avdelning, ämne efter ämne”, ett system som Thecla fann ”alldeles utmärkt” för dem som hade ”ambition och arbetskraft” (a. a. s. 273). Och ambition hade Thecla i rikt mått och raskt gick det undan. På ”knappa fem terminer” kunde hon lämna skolan

med A och AB i alla ämnen utom i teckning. Men så hade jag också snart sagt varenda kväll arbetat till klockan tio, elva och stigit upp klockan sex, till och med klockan fem, när jag ville ”flytta i avdelningen”, och så pluggat i den iskalla salen tills det blev tid löpa ned till skolan (a. a. s. 172 f).

Med den läshunger och kunskapstörst som kännetecknade Thecla ledde de följande årens sysslolöshet till att hon kände sig ”andligen begravd”, vilket hon vittnar om både i sin bok och i brev.

När vi 1867 definitivt flyttade ner till Sörmland, blev jag, ännu ej fyllda sexton år, andligen begravd under tio långa år hos mina redan då gamla föräldrar, utan allt umgänge med varken jämnåriga eller äldre, utan tillgång till vare sig äldre eller nyare litteratur. Ej ens pianot var på vintern tillgängligt för mig, ty min far ansåg eldning onödig i det rum där detta stod. Då sände Harald Wieselgren,³ på eget initiativ, stora bokpaket till mig — vackert illustrerade historiska böcker på franska, litteraturhistoriska verk, nyutkommen norsk och dansk poesi, Kierkegaards arbeten m. m. och bäst av allt — Ibsens Brand och Peer Gynt. Dessa senare verk äro döda begrepp för nutidens ungdom; för oss, som då voro unga, blevo de djupt ingripande för hela vår utveckling (a. a. s. 269 f).

Theclas läshunger gjorde att hon slukade allt som kom i hennes väg. I ett förtro-

³ Harald Wieselgren var bibliotekarie på KB och god vän till familjen Sköldberg.

ligt brev till sin 18-åriga systerdotter Sigrid Sparre skriver hon medkännande att hon väl kan sätta sig in i Sigrids känsla av att ledas och ha tråkigt, då hon själv i samma ålder levde ensam

med gamle Morfar och gamla Mormor på Hesslö der 3 (säger *tre*) månader kunde förflyta utan att vi sågo en katt /— — / Men den tiden var jag passionerad för läsning och därför räckte ej tiden till för mig att läsa allt hvad som kom i min väg. Ty, som ”roliga” böcker ej växte på Hesslö träd, så måste jag hålla till godo med landbruksböcker, teologi, medicin, logik — hvad vet jag? Men säkert är att jag mången gång haft stor nytta af det ”hum” om det mesta här i verlden, som jag härigenom förvärfvat (KB, Ep. E 17: 51: 2, T. till Sigrid Engström, f. Sparre 7/5 1887).⁴

Under åren på Hesslö börjar Thecla fundera på att skaffa sig ”sysselsättning — med mål”. Hon undervisar fyra fattiga barn på Hesslö (KB, L4b: 8, T. till AC 24/6—7/7 1868). Hon leker också med tanken att — om hon skulle bli rik — ville hon ”först och främst inrätta en folkhögskola” (ibid. 28/12 1868). Med de få försörjningsmöjligheter som fanns för den tidens borgardöttrar låg det nära till hands att välja lärarinneyrket och Thecla hade också planer på att söka in på seminariet i Stockholm.

Jag ville ej påstå att lärarinnekallet har något serdeles lockande för mig, men för den som har kunskaper finnes det ju alltid utvägar. Första skålet för min ”vurmning” är naturl. kunskapstörst och för det andra behof af sysselsättning — med mål. Ock hvarför är jag inte född 1951 i stället för 1851, jag skulle låtit herrar fysici komma på skam! Nu när jag en gång är född får jag vara resignerad och nöja mig med att om några år bli — hustru. Godt jag duger till det (ibid. 12/8 1868).⁵

⁴ I notapparaten står T. för Thecla Sköldberg och AC för Anne Charlotte Leffler.

⁵ Feldaterat. Bör vara 1869. Brodern Svens bröllop omtalas i brevet. Det ägde rum i aug. 1869.

Thecla leker även med tanken att börja läsa matematik, engelska och tyska för att sedan söka sig till "Schücks gymnasium" i Stockholm. Men hon är medveten om att både modern och hennes syster Signe är emot dessa planer. De vill hellre skicka ner henne till Jönköping för att "läka" hennes själ (ibid. 28/9 1869). I början av 1870 är Theclas förhoppningar om "systselsättning — med mål" grusade. Båda föräldrarna är emot hennes planer, fordringarna för att komma in på gymnasiet är för stora och som ett tredje skäl anför Thecla sin ålder

jag skulle vara minst 24 år innan jag blef student (antagandes att jag började ämneskurserna genast) och det betyder betydligt mycket mera för en kvinna än för en man. En 24 års mansperson är blott en yngling, men en dito kvinna är en kvinna. — Huru detta går mig till sinnes vill jag ej säga (ibid. 15/1 1870).

Därmed hade alla yrkesplaner tills vidare gått om intet och de kom inte att aktualiseras förrän i början av 1880-talet.

Under dessa "tio långa år" på Hesslö kom dessutom en oväntad börda att läggas på Theclas axlar. När Theclas äldsta syster Gerda Sparre dog i barnsäng år 1871 tog den sköldbergiska familjen hand om hennes två barn. I och med att Theclas mor avled i början av år 1876 övergick ansvaret för barnens uppfostran till Thecla. Hösten 1877 flyttade Thecla med barnen till Uppsala för att där förestå deras skolhushåll. Emellertid komplicerades Theclas situation i Uppsala genom att barnens far, Viktor Sparre, delade deras hem. Förhållandet mellan svåger och svägerska var inte det bästa och förvärrades alltmer med åren. År 1880 bröt Thecla upp från Uppsala. Hon bodde sedan i början av 1880-talet hos sin syster och svåger, Signe och Henning Hamilton på Wik i Södermanland. Anne Charlotte Leffler skildrar i ett brev till Signe Hamilton ett samtal hon haft med Viktor Sparre, varav

klart framgick att Theclas ställning var ohållbar.

Kort sagdt, han framställde saken så för mig, som att han af nåd och barmhertighet ville tillåta henne att bo hos sig, ehuru hon vållade honom otrefnad och ej i ngt enda afseende kunde vara honom till nytta. Under sådana förhållanden kunde T. naturligtvis ej förödmjuka sig ända därhän att truga sig kvar hos honom. Emellertid är det bra sorgligt för T. att vara i den ställning att ingen behöfver henne. Ty det bittraste af allt är att hon har den känslan att hon äfven på Wik är öfverflödig. Det är hårdt, då man af naturen blifvit utrustad med så många resurser, att befinna sig i den ställning, att man ej har bruk för ngn af dem. — Ja, nog medger jag, att det lyckligaste vore om hon kunde bli gift, fast jag ej går in på den åsigt, du uttalade sista aftonen, att det nyttigaste man kan göra här i världen är att föda barn till världen (UUB, Hamiltonska saml. AC till Signe H. 22/9 1880).

Inte bara Anne Charlotte och Signe bekymrade sig för Theclas framtid utan även Anne Charlottes mor Gustava Leffler engagerade sig med iver och medkänsla i Theclas öde och förordade liksom de andra ett äktenskap.

Men det går inte an nu längre att "välja bland väplingen", kom ihåg att åren skrida fram och snart så kanske fria valets tid är hänsvunnen. Hvarföre vara "doce-rande" emot stackars karlen, sådant kan ingen karl tåla, det är bäst att bli mjuk och vek och kvinlig (UUB, Ham. saml. Gustava L. till T. 28/11 1880).

Ett annat välvilligt förslag från Gustava Leffler, vilket Anne Charlotte tillstyrkte, var att Thecla skulle ta emot inackorderingar av skolbarn i Uppsala (UUB, Ham.saml. AC till T. 11/9 1881). Theclas känsla av att leva ett förfelat liv anförtrodde hon sin vän Anne Charlotte.

Du är ändå i det hela bra lycklig som har en man och ett hem och en verksamhet dazdu. Det kommer allt öfver mig ibland en trötthet när jag tänker på nästa vinter

och att den kanske skall förflyta lika trötande för tanke, hjerta och kropp som den sista vintern. Nåja, kommer dag, kommer råd. Äfven far det ibland för mig att Orla /T:s broder/ i sjelfva verket anser mig som ett visserl. lätt afskuddat, men dock besvärligt band på sin frihet. Ack om jag hade dig här och fick omtala allt det 'vidunderlige' för dig! Å! Du kan aldrig i lifvet ana!!! (KB, L4b: 9, T. till AC aug. 1882).

Vad Anne Charlotte ej kan ana är att Thecla på allvar fäst sig vid en man, greve Carl Gustaf Wrangel.

Thecla Sköldberg och C. G. Wrangel

Under åren i Stockholm och på Hesslö besökte Thecla då och då sin gamla hemstad Jönköping och det var ju även dit som Thecla år 1869 skulle sändas för att "läka" sin själ. Ett år senare berättar Thecla i ett brev till Anne Charlotte, att hon i Jönköping träffat greve Wrangel, att han är 31 år, att han varit ute i österrikiska kriget, att han är gift med en "förmäm enka", som är två år äldre, att han har tre små barn, att han bor utanför Jönköping och är "lite skriftställare" (KB, L4b: 8, T. till AC 15/5 1870). C. G. Wrangel hade som österrikisk underlöjtnant deltagit i slaget vid Solferino år 1859 och sina krigsminnen skildrade han senare i en bok (1867). Han var sedan 1863 gift med en österrikiska, friherrinnan Julie Amalie von Ripp, vars förste man stupat i slaget vid Solferino. År 1863 återvände Wrangel till Sverige och innehade från 1866 egendomen Tolarp nära Jönköping. Redan under 1860-talet ägnade han sig åt hippologiskt skriftställer, ett område inom vilket han med tiden skulle bli banbrytande.⁶ I ett senare brev till Anne Charlotte berättar Thecla att deras bekantskap redan år 1870 övergått i kärlek och att Wrangel senare sagt Thecla, att det "varit bäst för alla parter", om det kommit till

ett avgörande redan 1870 (KB, L4b: 9, T. till AC trettondagen 1883).

I korrespondensen mellan Anne Charlotte Leffler och Thecla Sköldberg under 1870-talet förekommer Wrangels namn någon gång men det är först i augustibrevet 1882, som Thecla antyder att det är något allvarigare dem emellan. Tyvärr är Anne Charlottes brev från slutet av 1882 till april 1883 brända av Thecla (KB, L4b: 9, T. till AC 6/4 1883).⁷ Däremot har vissa av Theclas brev sparats av Anne Charlotte. I januari 1883 avslöjar Thecla, att hon givit Wrangel sitt ja. Wrangel är optimistisk och tror att hustrun skall gå med på skilsmässa. Hans båda gossar är nu fullvuxna och flickan kan stanna hos modern, men givetvis skall Wrangels och Theclas gemensamma hem stå öppet för barnen. Problemet är framför allt av ekonomisk art. Wrangel behöver minst 10 tusen om året, dels för att sörja för sin gamla familj, dels för Theclas och sin egen framtid. Hans planer är diffusa. Han har blivit agent för visst slag av värmeugnar, och dessa hoppas han kunna introducera ute på kontinenten.

Thecla ser ganska klart på alla de svårigheter, som kan torna upp sig. Hon inser att Wrangels hustru kan vägra skilsmässa, likaså ser hon tämligen nyktert på Wrangel som affärsman. Hon är missnöjd mot hans affärsspekulationer, "men som han väl kan behöfva både sin sjelftillit och sitt mod, kan och bör jag ej tala om mina skruppler" (KB, L4b: 9, T. till AC 3/1, resp. trettondagen 1883). Även Wrangels förtvivlan och vanmakt över att leva i ett disharmoniskt äktenskap kan Thecla gott förstå. Hon jämför med hur hon själf lidit under en tyrannisk far, vilken hade "en både fysiskt och psykiskt

⁷ I brev trol. från 17 november 1883 omtalar Thecla dessutom, att hon dittills bränt alla Anne Charlottes brev under 1883 fränsett ett enda (KB, L4b:9, T. till AC 177/11 1883). I Hamiltonska saml. finns brev från Anne Charlotte till Thecla bevarade t. o. m. år 1882.

⁶ C. Kempff i SMoK, 8, Sthlm 1955, s. 435.

förstörande inverkan” på henne. Thecla lever sig in i Wrangels känsla av att dö ”i detta galärslafslif” och att han måste göra slut på vad han ”med oomkullrunkelig visshet känner vara moraliskt och fysiskt elände” (KB, L4b: 9, T. till AC trettondagen 1883).

Våren 1883 vistas Thecla utomlands i Holland, Frankrike och Italien. Anne Charlotte blir den som under denna tid får fungera som mellanhand, när det gäller Wrangels trassliga ekonomi. Den 31 mars sänder Thecla från Paris ett nödrop till Anne Charlotte och medsänder samtidigt en fullmakt att hos Orla kvittera ut fem obligationer, som Wrangel får belåna. Han måste nämligen före den 8 april ha pengar för att ej göra konkurs. Skandalen hade då varit ett faktum. Samtidigt som Thecla helhjärtat engagerar sig i Wrangels trångmål är hon fullt på det klara med att hennes egen ställning blir än svårare genom detta penninglån,

men skulle jag nu börja tala om en *snar* skilj-messa, jag som hittills predikat tålamod och lugn, det skulle vara som att jag ville ha den vara jag köpt för mina 4 000 kr. (KB, L4b: 9, T. till AC 31/3, 2/4, 6/4 och 9/4 1883).

Men redan nu fruktar Thecla att Wrangels affärer inte kan saneras med de fyra tusen kronorna. Endast en månad senare visar det sig också att Wrangel behöver mera pengar. Wrangels son Gustaf har blivit underlöjtnant på stat i den österrikiska armén och behöver köpa häst, sadelmundering och annan utrustning. Thecla befinner sig ännu i Paris. Anne Charlotte får även denna gång förmedla ett lån via Theclas bror Orla. Fortfarande bör hon låta Orla leva i den tron, att det är Anne Charlotte själv eller någon av hennes närmaste som är i penningknipa (KB, L4b: 9, T. till AC 12/5 1883). Men Orla gör vissa svårigheter, obligationerna är redan belånade och blir ej lösgjorda förrän till hösten. Theclas reaktion är våldsamt.

Jag håller på att qvävas af harm och af smärta! Det är ej allenast det att jag vet att *han* lider och att ej kunna göra något dervid, det är äfven det dumma, enfaldiga och idiotiska uti att draga en drunknande till hälften ur vattnet för att derefter stöta ner honom i djupet med full kraft så — att man sjelf störts på samma gång. Ty i samma ögonblick sonen får taga avsked, i samma ögonblick gör fadern konkurs — såvida ej endera eller båda taga lifvet af sig — och på samma gång är *min* ekonomi förlorad, och *min* framtid spild (KB, L4b: 9, T. till AC 23/5 1883).

För att slippa framstå i falsk dager får Anne Charlotte samtidigt *carte blanche* att säga så mycket av sanningen hon själv vill till Orla. I samband med dessa ekonomiska transaktioner diskuterar Thecla sin och Wrangels eventuella gemensamma framtid. Thecla har fullt klart för sig att Wrangel ej kan stanna kvar i Jönköping efter en skilsmässa. Den korrespondent-plats, som Wrangel hoppas på,⁸ bör också vara avgjord innan skilsmässan blir känd, då ”det väl är tvifvel underkastadt om någon Sthlms tidning anser med sin ’moral’ förenligt att använda honom *efter* en sådan skandal” (KB, L4b: 9, T. till AC ”Wik lördags kväll”⁹). Thecla har höga tankar om Wrangels utsikter som korrespondent, då han är mångsidigt bildad, har vana vid tidningsarbete och har ett namn ”som ger honom inträde i de bästa kretsar som äro stängda för andra ’murflar’ ” (ibid.).

Sommaren 1883 förflyter utan att framtiden klarnar eller att skilsmässan kan inledas. Theclas inställning till Wrangels hustru präglas vid denna tid av en viss tolerans och inlevelse.

⁸ Breven ger ingen upplysning om vilken plats som åsyftas vid denna tidpunkt. I november samma år framgår av brev att Wrangel fått erbjudande att bli Sthlms Dagblads korrespondent (KB, L4b: 9, T. till AC 2/11 1883), en plats som han innehade 1884—1894 (EAA, Bd 9, s. 9, Sthlm 1936).

⁹ Framgår att brevet är skrivet strax efter pingst. I brev 23/5 omtalar T. att hon kom hem ”tredje dag pingst”. Denna inföll 17/5. Brevet härrör därför troligen från 21/5.

Tanken på hustrun är mig så bitter att jag af allt mitt hjerta unnar henne det relativa lugn och lycka hon nu njuter. Ja, vet du jag skulle missakta honom om han inte vore "feg" som du skref en gång och "tve-kade" att bryta de band som nu binder honom. Jag skulle tveka långt mera än jag nu gör, att anförtro min framtid i hans händer om han ej kände djupt medlidande med den qvinna som han har intet att förebrå annat än att hon ej passar honom, att de ej sympathisera. Ja, jag har gjort allt hvad i min förmåga står att afskräcka honom från mig, men tyvärr kan jag säga intet tyckes hjälpa (KB, L4b: 9, T. till AC sept. 1883).

Som den realistiska person Thecla är, ser hon klarare än Wrangel de svårigheter de har att övervinna och hon räknar även med möjligheten att de ej har någon framtid tillsammans. Hon måste tänka på att ordna sitt liv på ett annat sätt, hur vet hon dock ännu ej. Och hur snäll hennes svåger Henning än är, är det "hvarken rådligt eller trefligt att *ständigt* lefva i sin svågers hus" (KB, L4b: 9, T. till AC sept. 1883). I samma brev diskuterar Thecla möjligheten att bo hos sin bror Orla, men i så fall skulle hon behöva ha ett dagligt arbete och hon känner det "bra harmligt att ej ha några kunskaper".

En bidragande orsak till att Thecla önskar sig en plats är hennes ekonomi. Hon får spara på alla utgifter och undvika att skaffa sig nya kläder för att kunna hålla sig flytande över nästa år.

Jag *måste* för min själs och för min utkomst skull ha en betalad sysselsättning och lika mycket som en daglig, år ut och år in, vinter som sommar bestående sysselsättning förskräckte mig för ett par år sedan, lika mycket behagar den mig nu. *Då* var jag utsliten, trött, till kropp och själ af de torterande åren på Hesslö och hos Viktor,¹⁰ *då* måste jag hvila upp mig, ha ro och återfinna mig sjelf, *då* var jag icke allenast af den dåliga maten och af V. enerverande inflytande utan äfven iföljd af en stark tapetförgiftning, derom är jag nu öfvertygad, då var jag som

¹⁰ Viktor Sparre, Theclas svåger.

sagdt, verkligt klen, men *nu* är jag gudilof mycket frisk — peppar, peppar (KB, L4b: 9, T. till AC 2/11 1883).

I samma brev avvisar Thecla ett förslag från Anne Charlotte att stanna på Wik som guvernant till Hamiltons son Percy och samtidigt skriva litteraturanmälningar för Ny Illustrerad Tidning. Thecla är medveten om att hon "kanske mindre än någon annan" är lämpad att inta en svågerskas ställning på Wik. Hon tycker sig också till viss grad föra "ett själsmördande lif". "Att sitta och sticka strumpor från morgon till qväll är ej allenast ett tarfligt lif, men det är äfven så opraktiskt dumt att jag vämjes vid mig." Dock anser Thecla det vara uteslutet att söka bli litteraturanmälare, då hon ej har tillräckliga språkkunskaper.

Dertill kommer att jag lyckligtvis ännu ej är så gammal, slapp och slö till moral och gemyt att jag vill öka antalet af de förfe-lade, misslyckade 5te klassens författare, bli en annan miss Brown, en sämre Lea, som snart blir afskedad en — jag vet inte hvad! Brödbekymmer eller — kärlek kunna ju drifva en menniska till "sumprunkare" kallet och prostitutionen, men en yttersta-nödfalls-utväg är båda delarna och så är det med mig och den litterära banan. /— — —/ Det är verkligen olycksaligt hvad jag på sednare åren blifvit otålig gent emot all den medelmåttiga literatur som finnes (ibid.).

Som exempel på medelmåttig litteratur nämner sedan Thecla "gröngölingen" Gustaf af Geijerstams "Strömoln", som hon finner

rent outhärdligt-tillgjordt, onaturligt-dumt. På Geij. skulle jag vilja använda Wirséns ord att han smickrar sig med att vara mojaliskt föjdejvad. Han proklamerar de mest avancerade satser med en komiskt käck min, och är detta oakadt så rörande, värlikt ljusgrön! (ibid.).

I stället för litterär verksamhet kan Thecla tänka sig en kontorsplats, således en "mer maskinmessig sysselsättning", ja hon

har rent av tänkt på att bli "bodmamsell".

Under hela denna konfliktfyllda tid är Anne Charlotte Theclas förtrogna. Thecla låter t. o. m. Anne Charlotte läsa de brev som Wrangel skrivit (KB, L4b: 9, T. till AC 2/11 1883). Att anförtro sig till sin syster Signe kan hon ännu inte förmå sig. Brodern Orla går emellertid händelserna i förväg och underrättar Signe om Theclas förhållande till Wrangel. Detta upprör Thecla, som velat ge *sin* bild av Wrangel när tiden var inne (KB, L4b: 9, T. till AC 10/11 1883). Situationen tillspetsades raskt. Redan två dagar senare avsänder Thecla ett ursinnigt brev till Anne Charlotte, sedan hon fått veta, att Hamiltons skrivit till Wrangel.

Är det väl möjligt att du varit med om, att du vetat af detta vanvettiga tilltag att skriva till Wrangel? Äro ni rent från förståndet? Hvad viljen I? Tvinga honom till brytande af sitt äktenskap och gifta sig med mig? /— — —/ Min Gud hur kunna ni vara så okloka, så ogrannlaga att så blanda er in i hvad som är en annans innersta hjerterot! Hvilken obotlig skada har ej åstadkommits genom detta fördömda pladder! *Naturl.* skulle Signe aldrig förlåta mig att jag ej i främsta rummet meddelade mig med henne, att både du, Orla och äfven Tant (!) /Anne Charlottes moder/ visste hvad hon var okunnig om. /— — —/ *Om*, när jag en gång ansåg mig skyldig att tala, Signe då ville fråga mig om jag tillät henne, att hon liksom i mors ställe skref ett bref till honom, (detta skulle dock varit annorlunda än det hon skrifvit) så skulle jag visst medgifvit det och funnit det i sin ordning, men att så här i hemlighet, så här söka med klumpiga fingrar laga ett spindelnät — det är helt för galet. /— — —/ För närvarande står jag, tack vare detta brytande af min uttryckliga önskan och tack vare detta okloka bref framför tvenne alternativ: att påskynda mitt giftermål med Wrangel med eller mot hans vilja eller själfmord. Min ställning både hos Orla och Signe är numera ohållbar. Detta var det som vans (KB, L4b: 9, T. till AC 12/11 1883 enl. poststämpel).

När första upprördheten har lagt sig medger Thecla att Anne Charlottes mellan-

ställning varit svår och hon är också övertygad om att Anne Charlotte ej ville vara "förrädisk" mot henne. Däremot vidhåller hon att Anne Charlotte ej haft "den skarp-blick, människokänedom och takt som varit önskelig" för allas skull (KB, L4b: 9, T. till AC 17/11 1883). Thecla opponerar sig också mot talet om Signe som Theclas mor, det är "nonsens". Hon hävdar också samtidigt sin självständighet och sin egen personlighet.

Först o främst är jag nära 33 år gammal, går på 40-talet och bör således vara en fullt själfständig varelse, är det också genom min karakter och begåfning, är en personlighet som går *sin* väg framåt; att vaka och leda och stödja blir därför — nonsens (ibid.).

När Thecla talar om själfmord som en utväg ur konflikterna i sitt brev ovan är det ej ett löst hugskott.

Den själfmordstanke som hägrat för mitt inre öga allt sedan jag var barn, så långt jag kan minnas tillbaka och som för hvarje år närmat sig omärkligt men säkert och som jag nickar åt som en god vän, är en vän som hindrar mig att förtvifla utan gör att jag ser tiden an med lugn, komma hvad som komma vill, *den* tillflykten har jag alltid /— — —/ Denna tanke är som sagdt mycket gammal hos mig och jag har ej omfattat den, därför att lifvet var så outhärdligt, utan endast därför att — "det hele er ingenting" (ibid.).

Theclas far avled den 15 februari 1884. Samma dag skriver Thecla till Anne Charlotte om sina och Wrangels planer på att resa utomlands. Thecla vill ej att Wrangel skall bryta tvärt med hustrun, Wrangel däremot anser det bäst med en snabb lösning.

Ensam ville han på inga villkor resa. Dels kunde hustrun då lättare neka, när skandalen ej var särdeles stor och när hans personliga öfvertalningsförmåga ej fick verka, dels ville han *på inga villkor* lemna mig *qvar* här ensam, utsatt för alla böner, öfvertalningar och kanske själf bäfvande

tillbaka för den storm, som uppväcks (KB, L4b: 9, T. till AC 15/2 1884).

Under våren 1884 vistades Thecla uppe i Stockholm och bodde då hos sin bror Orla. Wrangel tjänstgjorde vid denna tid som souschef på Dagens Nyheter. Han hade då redan en ganska omfattande publicistisk bana bakom sig som medarbetare i olika svenska och utländska tidningar. År 1879 grundade han Smålands Allehanda, en tidning som enligt redaktionsanmälan skulle vara frisinnad samt "nitälska för framåtskridandet, bekämpa fördom och okunnighet och taga de förtrycktas försvar". Wrangel intresserade sig också för de s. k. arbetarringarna i Jönköping, men han varnade eftertryckligt för att "pietism och nykterism" skulle dragas in i rörelsens program; enligt Wrangel borde man framför allt höja arbetarnas ekonomiska standard.¹¹ Då både Orla och Signe vägrade att råka Wrangel, måste Thecla och Wrangel träffas i all hemlighet. Trots detta hemlighetsmakeri var det en lycklig tid, de båda lefde "ett drömlif". Men en uppgörelse med Wrangels hustru hade ännu ej skett och på Theclas uppmaning reste Wrangel ner till Jönköping för att "åstadkomma en fredlig lösning". I stället för fredlig lösning följde uppslitan- de scener, hustrun vägrade skilsmässa, hade hysteriska anfall, fick hjärtkramp, svimmade flera gånger. Skvallervägen hade hustrun hört att Thecla var "kall, känslorå våldsamt häftig", ja, att hon var "fräck" samt att hon förtalat Wrangel. (KB, L4b: 9, T. till AC 28/4 1884).¹² Trots Wrangels misslyckade försök att förmå hustrun till skilsmässa är Thecla beredd att följa honom utomlands. Även Anne Charlottes brev har styrkt henne i detta beslut. Att de ej kan gifta sig anser Thecla vara av underordnad betydelse,

¹¹ SMoK, 8, Sthlm 1955, s. 434.

¹² Då jag inte haft tillgång till något källmaterial från grevinnan Wrangels sida, har jag inte haft någon möjlighet att verifiera Thecla Sköldbergs framställning ovan.

"ville han, W., öfverge mig gick det lika lätt om vi voro lagligt vigda eller ej och jag var fullt öfvertygad om att han skulle gå under om jag nu öfvergaf honom" (ibid.).¹³

I samband härmed återger Thecla Wrangels egna ord om hur han upplever det avgörande de står inför.

Stannar jag begår jag andligt och kroppsligt själfmord. Möjligt att en annan starkare natur under liknande förhållanden funne modet, kraften att för barnens skull offra egen lycka. Möjligt att jag sjelf vore i stånd dertill om jag ej lärt mig inse att jag skild från dig blir främmande, gagnlös, skadebringande äfven för mina barn. Derom lönar dock ej att tala mer, ty människans starkaste instinkt, — själfbevarelsesdriften — säger mig res, res, eller gör först som sist slut på din tillvaro. /— — — / Att du vill resa med mig utan att vara min lagliga hustru, utan att veta när du kan bli det, innebär ett så storslaget bevis — — — (ibid.).

Utän att i förväg underrätta andra än Anne Charlotte reste Thecla och Wrangel ut på kontinenten den 10 maj 1884 (KB, L4b: 9, T. till AC 8/5 1884).

Utlandsåren

Den brådstörtade avresan — som närmast liknade flykt — var ett våghalsigt företag inte minst ur ekonomisk synpunkt. Den korta anställning som Wrangel haft i Dagens Nyheter under våren 1884 hade upphört efter en schism med Rudolf Wall.¹⁴ Som enda någorlunda säkra inkomstkälla kunde Wrangel räkna ett uppdrag han fått av Wilhelm Walldén i Stockholms Dagblad. Denne hade nämligen givit Wrangel

¹³ Redan när Wrangels ev. skilsmässa och Theclas och Wrangels gemensamma utlandsresa var på tal i början av år 1883 hade Thecla samma okonventionella inställning till vigselceremonien. "Vigsel eller inte, det är ju en bagatell" (KB, L4b:9, T. till AC trettondagen 1883).

¹⁴ SMoK, 8, Sthlm 1955, s. 434.

”en särskild mission till Balkan halfön” (KB, L4b: 9, T. till AC 28/4 1884).

Wrangels och Theclas gemensamma avresa väckte givetvis stor bestörtning hos Theclas närmaste. Redan den 14 maj 1884 ger Gustava Leffler uttryck för hur hon plågats över att ”bara se på hur Thecla måste glida utföre” men hon anser att ingen kunnat hindra katastrofen. Nu gäller det framför allt att skydda Theclas återstående förmögenhet. Detta kan dock visa sig svårt, om man inte kan bevisa, ”att hon genom dryckenskap eller grof vårdslöshet med afsigt förstördt förmögenheten” (UUB, Ham. saml. Gustava L. till Signe Hamilton 14/5 1884). Under sommaren och hösten 1884 diskuterades livligt frågan om förmynderskap för Thecla mellan hennes släktingar och den Lefflerska familjen. Anledningen till att man ville tillgripa denna åtgärd var att man var övertygad om att Wrangel framför allt var ute efter Theclas pengar (UUB, Ham. saml. Gustava L. till Signe H. 18/8, 19/9, 1/10, 15/11 1884. Anne Charlotte till Signe H. 23/7, 1/10, 15/10 1884).

I Theclas brev från utlandet till Anne Charlotte upptar penningbekymren stor plats. Första bevarade brevet efter avresan daterar sig från Adrianopel den 6 aug. 1884 och i detta vill Thecla ha Anne Charlottes hjälp med att få ett resekreditiv på 7 000 kronor. Thecla tycker att detta är ”pro forma”. Vid arvskiftet efter fadern räknar Thecla med att få 10 000 à 15 000 på sin lott och därtill bör hon kunna draga räntan på ett kapital på ca 40 000 à 45 000 kronor. Det brådskar med pengarna. Wrangel har haft svåra anfall och blivit medvetlös på grund av all oro och alla bekymmer, de har skulder som måste betalas och Wrangel har ju dessutom sin hustrus underhåll till svara för. Inga pengar har kommit och Thecla har sett sig nödsakad att telegrafera till Gebers firma i Stockholm efter pengar. Därigenom har det kommit i dagen

att jag lever under antaget namn, är Grefve W.s maitresse och det obehaget kunde undvikits. Men så har det varit hela tiden. Mina vänner och släktingar ha velat spela förmyndare för mig, ha sagt att så bör det vara, så är det, gjort tvertom hvad jag bedt dem och derigenom vållat mig och dem sjelfva obehag, bekymmer, oro af alla slag och icke minst derigenom åstadkommit: uppväckt skandal (KB, L4b: 9, T. till AC 24/8 1884).

Genom det uteblivna resekreditivet har de måst uppehålla sig längre på platser än vad som varit nödvändigt och de har ej kunnat betala sina räkningar. De små växlar som sänts har varit ställda på Thecla och då hon ej velat ”bli känd för att vara W. älskarinna och riskera att bli utvisad ur hotellet” har hon måst transportera dem på Wrangel med åtföljande krångel.

Och så dessa utmärkta förslag, praktiska och visa råd. ”W. borde heldre söka genom kroppsarbete (!) underhålla sin familj, det hade många gjort före honom”. Huru? Och hvilket kroppsarbete, äfven om och förutsatt att en klemigt och fint uppfostrad man kunde förrätta ett dylikt (hvad för ett kroppsarbete kunde din man, Gösta eller t. o. m. den tjocke, starke, friske Henning förrätta?)¹⁵ hvilket kroppsarbete lönar sig bättre än ett intelligent arbete, hvilken kroppsarbetare förtjenar tillräckligt för att underhålla 2ne förfinade familjer? Och så böra vi ej resa i Orienten. Men när Walldén särskildt lemnat pengar *derför* att W. skulle resa just i Orienten? (ibid.).

Thecla gendriver således på punkt efter punkt familjens argument. Hon påpekar hur allt är orimligt dyrt och att det ej lönar sig att från Stockholm dekretera att ett tusen francs bör räcka till i slutet av september. Theclas egen situation är också mer äu penibel. Hon kan t. ex. inte visa sitt pass, då detta skulle avslöja att hon

¹⁵ Anne Charlottes man: Gustaf Edgren; Gösta: Anne Charlottes broder Gösta Mittag-Leffler; Henning: Theclas svåger Henning Hamilton.

heter Thecla Sköldberg och inte grevinna Wrangel.

I Sverige skulle jag kunna vilja utsätta mig för sligt, därför att jag, med hela min personlighet är färdig att stå för hvad jag gör, — här blef jag *endast* en flicka, en slinka, en "Reisebegleiterinn" hvarom de tyska tidningarna dagl. annonsera (ibid.).

Till slut hoppas Thecla att hon varit nog tydlig. "Sannerl. om ni derborta i Sörmland kunna veta hvad som i närvarande stund är bäst för mig! Kom ihåg att jag är 33 år och *måste* gå fram på den väg jag beträdt" (ibid.).

Att Anne Charlotte kände sig som mellan två eldar framgår av hennes brev till Theclas syster Signe. När Thecla skickat sitt nödrop om ett kreditiv tror Anne Charlotte att nödropet främst har sin grund i att Wrangel har falska växlar i omlopp. Anne Charlotte anser sig inte kunna gå bakom ryggen på Theclas syster och skaffa honom pengar. Wrangels rykte "kan i alla fall aldrig upprättas" (UUB. Ham. saml. AC till Signe H.25/8, 1884). Strax därefter meddelar Anne Charlotte Signe att hon i brev till Thecla "bedt, tiggat, öfvertalat och sökt öfvertyga" henne att anta ett förslag från Orla, som gått ut på att Thecla skulle återvända till Sverige och att Wrangel samtidigt skulle få tillfällig ekonomisk hjälp, vilket Anne Charlotte betecknar som liberala villkor (UUB, Ham. saml. AC till Signe H.27/8 1884). Theclas uppfattning skiljer sig dock markant från Anne Charlottes.

Jaså! Du tycker att Orlas löften äro "så liberala"? *Hvad* lovar han då? Jo, att han godhetsfullt skall sända mig "200 gulden" (circa 400 francs) af *mina egna, egenhändiga* pengar, — glöm inte det — till respengar, derefter möta mig i Malmö och föra (!) mig "till någon småstad (!) eller på landet", hvarefter han "måhända" lemna mig så mycket (af *mina*, kom ihåg det) pengar att jag kan hjälpa W. — Det är ädelt och liberalt, inte sandt? /— — —/ Hur har han rätt att söka sätta mig under

förmyndare det vill jag fråga dig? Det är en upprörande orättvisa, ett nytt bevis att kvinnans rättigheter äro chimära. Har jag ställt *honom* till rätta för hvad *han* gjordt af sina pengar, sina 9 000 om året /— — —/ Har jag ej rätt att ofra hvad jag vill, på hvem jag vill, när jag tar af *mitt eget*? /— — —/ Hade jag af *mina egna* pengar fått ett resekreditiv hade vi left lugnt, lyckligt — o så lyckligt — och fått med sans och ro ställa för allas vår framtid, Signe hade ej behöft oroas och *allt* kunnat reda sig — jag *vet* det — *nu* blir *allt* galet, icke minst därför att jag måste söka liksom roffa, lura mig till hvad med obestriddlig rätt tillhör mig och jag öka i stället för minska den skandal som redan var begynt (KB, L4b: 9, T. till AC 2/9 1884).

Brevet i sin helhet andas förtvivlan och desperation. Framför allt skräms Thecla av hotet att ställas under förmyndare.

Vi må båda dö på kuppen men omyndig förklaras jag aldrig. Jag *vill* göra allt till slut jag har offrat mitt lif, mitt anseende mitt allt för W. för min stora, gränslösa kärlek — och jag vill göra det helt och till slut (ibid.).

I målade ordalag skildrar Thecla hur det känns och vad det innebär att "ej ega en sou i fickan". Att bo på första klass hotell innebär att man lättare får kredit, men problemet blir mathållningen, som skall betalas i samband med måltiden. Av en slump får Thecla dock reda på att en dam på hotellet är "för klen och förnäm" för att gå ner och äta. "Jag blef naturligtvis också för klen och förnäm att gå ner och äta". Att betala tvätträkningen blir ett olösligt problem. Thecla och Wrangel överväger att sälja kläder och andra personliga tillbehör.

Och alla dessa små obehag. Hur vi innan vi gingo ut sågo genom fönstret om någon av våra "kreditorer" stod i porten, för att slippa gå dem förbi! Hur det klack till i oss när det tog i dörren till vårt rum! (KB, L4b: 9, T. till AC 4/9 1884).

Detta att vara utan en sou innebär också att korrektur blir liggande, då de ej kan

avsändas ofrankerade. Wrangel får avstå från sina cigaretter, vilket gör honom nervös och irriterad och oduglig till arbete. Theclas skor är i så uselt skick att hon inte kan lämna ut dem till blankning. Hon försöker själv rengöra dem med Wrangels "dyrbara pomada" och, när den tar slut, med hans mustaschvax, vilket dock inte duger för ändamålet. Middagens potatis-sallad får bli räddningen, oljan från den kan användas. Men förfallet fortskrider raskt:

W. började se ut som en slusk, ty han hade ej mer någon pomada och håret, som ju nu bäres så kort, var långt som en dalkarls, jag kände ej igen honom, men hvar taga 1 fr. till klippning. Lyckl. hade vi en tvålv men våra tänder började bli gula och belagda oaktadt alla våra bemödanden emedan det fattades oss tandpulver. Och hur rädd var jag ej om mina hårnålar! Förlorade jag en, var äfven jag förlorad! Och på baksidan af bref, på brefkuvert, smålappar fick jag skriva mitt Const.bref som W. sedan skref rent. Vara med på kungabalen var omöjligt af brist på hvit halsduk och äfven trupprevyen måste försummas (dock, tyst med det!) därför att den egde rum långt bort och pengar till en droska fans ej. Du förvånar dig öfver att breven till Dagbl. äro så få, hur är det väl möjligt att arbeta under sådana förhållanden! (ibid.).¹⁶

Som en räddning i nöden sände Anne Charlotte 830 francs. Thecla var övervallande tacksam.

Men denna försträckning gav blott en tillfällig lättnad. Och arvskiftet stundade. Theclas talan vid arvskiftet fördes av justitierådet Ludvig Annerstedt, som efter överläggningarna i frågan om Theclas ev. förmynderskap utsetts till hennes ekonomiske rådgivare. Han var nära vän

¹⁶ Theclas syster Signe tar Theclas drastiska beskrivning med en nypa salt. "Det är ett visst frosseri i dylikt martyrskap något förgyllt af romantik kärlek äfventyrlusta" (KB, L4b: 6, Signe Hamilton till AC 22/9 1884). — Att Theclas skildring också är färglad för att tvinga fram pengar verkar inte orimligt.

till Anne Charlottes man, Gustaf Edgren, och Thecla hyste det största förtroende för honom. Fortfarande oroas Thecla av hotet om att bli omyndigförklarad. I samband med att Thecla vill betala en skuld som Wrangel har i Stockholm har nämligen omyndigförklaringen åter aktualiserats, men Annerstedt kan lugna Thecla på den punkten.

Inför den första mera stadigvarande bösättningen på hösten 1884 andas dock breven en glad optimism. Tack vare ett resekreditiv, som Hamiltons ordnat, är Thecla och Wrangel "i ro för vintern, nu skola vi söka sätta i gång den stora korrespondensbyrå som vi hoppas på". De bor billigt och bra i Baden nära Wien. (KB: L4b: 9, T. till AC 10/9 1884).

Som korrespondent för Stockholms Dagblad är Wrangel garanterad 100 franc per brev och han räknar med att avsända ett brev i veckan, "när han väl slår sig till ro". Han ämnar också söka bli korrespondent för tyska tidningar (KB, L4b: 9, T. till AC 4/9 1884).

Men Wrangels skilsmässa är lika fjärran som tidigare. Thecla har dock fått god kontakt med Wrangels äldste son, som besökt dem i Baden. Denne har "sett klart och sjelfständigt" på Theclas och Wrangels förhållande och han har "de lifligaste sympatier" för Thecla. Wrangels hustru är fortfarande lika hätsk. Hon betecknar Thecla med epitet som "canaille, maitresse, fallna qvinna, förderfvade varelse o. s. v." (KB, L4b: 9, T. till AC 5/10 1884). Att Theclas ställning var ömtålig i dåtidens konventionella kretsar behövs inte mycken fantasi att förstå. Att få motta brev adresserade till fröken Thecla Sköldberg eller Madame Thecla chez le comte C. G. Wrangel gav upphov till pinsamma situationer och dessutom kunde postens misstänksamhet väckas (ibid.). Både Thecla och Wrangel sökte på allt sätt undvika att Thecla skulle segla under falsk flagg och uppträda som grevinnan

Wrangel. Men ibland uppstod tillfällen, då de måste hålla god min. När Wrangel var på audiens hos kung Carol av Rumänien, bad denne att Wrangel och hans hustru båda skulle komma till hans residens. "Inte kunde väl W. då svara: förlåt, det beror på ett misstag, jag har ej min hustru utan min älskarinna med mig" (KB, L4b: 9, T. till AC julafton 1884).

Det går Thecla djupt till sinnes att t. o. m. Anne Charlotte, hennes bästa och mest förtrogna vän, har svikit henne.

Hvad som, jag måste ärligt säga dig det, hvad som både frapperat och smärtat mig är att du aldrig med ett indigneradt ord visat att du harmas å mina vägnar och å kvinnans vägnar öfver det *våld* — du vet att det är ett våld, den stora allmänheten må tro hvad den vill, må tro att Orla verkl. hyser ömhet och intresse för mig — som öfvergår mig. Jag har aldrig en enda gång känt att du, förkämpan för kvinnan, för tanke och handlingsfriheten, stått trygg som en kämpe för mig, för *saken*, du har vacklat som ett rö och ej ens ett ord af harm har kommit öfver dina läppar öfver att, kanske enligt din tro, *nöd* gas foga sig i hvad våldet ej kärleken, dekreterar. Anne Charlotte Edgren Leffler!

Anne Charlotte Edgren Leffler!

Hvar är du? Hvar gömmer du dig?

Hur kan du t. o. m. *alltid* råda mig att ge efter? Det är dig ej värdigt. Är detta resultatet af din utrikes resa? Eller är det din man som står bakom — eller — Hvad är det? Det är dig ej värdigt, ej värdigt dig som kvinna, som författarinna, som vän. — Så nu har jag grälat slut! (KB, L4b: 9, T. till AC 11/10 1884).

Sommaren 1885 tillbringade Thecla och Wrangel i Kärnten, där de båda med stor förtjusning ägnade sig åt bergsbestigningar. Anne Charlotte vistades samma sommar med sin broder Gösta i Schweiz och de båda vännerna gjorde upp många planer på att träffas. Men ingen av dessa gick i lås och Theclas besvikelse och bitterhet var stor. Hon misstänkte starkt att både Anne Charlottes man och hennes mor var emot att Anne Charlotte skulle råka Thecla, vilket sårade henne djupt. Thecla

är också tveksam om möjligheten att hålla samma nära kontakt som de tidigare haft enbart genom brevväxling. Dock vill hon själv gärna försöka hålla vänskapen levande (KB, L4b: 9, T. till AC 26/9 1885).

Sommaren 1885 med långpromenader och bergsbestigningar har visat sig välgörande för Wrangels hälsotillstånd. Han är nu i balans igen, han är "lugn, älskvärd, godmodig, glad". Thecla vill ej ha honom annorlunda

ty en del af hans möjliga fel beröra så nära hans största förtjenster, att man ej kunde röra vid de förra utan att skämma de sednare. Så t. ex. hans brist på sparsamhet — slöseri kan jag omöjligen kalla det — och hans ömtålighet för den svagaste skiftning i min röst eller mitt ansigte — ord vill jag inte ens tala om. /— — / Kraftfull till kropp och själ är han färdig till hvad pojkaktighet som helst. Han är 3/4 man, 3/4 qvinna och 3/4 barn, och jag försäkrar dig att blandningen är behaglig (KB, L4b: 9, 1/7 1885).

I november 1885 for Wrangel till Bulgarien för att som krigskorrespondent delta i vinterfälttåget i Bulgarien. Månadsskiftet november—december sände Thecla åter ett nödrop, att Annerstedt skall förskottera hennes månatliga räntor, då hon fått oförmodade utgifter och måst låna av sin jungfru (KB, L4b: 9, T. till AC 30/11, 1/12 1885). Även denna gång räddar Anne Charlotte henne genom att sända hundra kronor (KB, L4b: 9, T. till AC 9/12 1885). Men några månader senare är penningnöden åter igen akut och Thecla begär att alla sammansvurit sig mot henne. Hon riktar bittra anklagelser mot Anne Charlottes mor Gustava, mot Anne Charlottes bror Gösta och mot Anne Charlotte själv för det oförsynta och hänsynslösa sätt på vilket de "i sin despotiska blindhet" ingripit i hennes liv och dekreterat hur hon — mot sin egen vilja — borde handla (KB, L4b: 9, T. till AC 27/3 1886). Thecla anser nu att alla band med vänner

och syskon är lösta. Hon och Wrangel står helt ensamma, men de skall fortsätta, så länge krafterna står bi. Vad Thecla önskar är ett halvt års ränta i förskott för att kunna bosätta sig i Wien, där Wrangel har kontakt med Neue freie Presse. Wien är dessutom enligt deras uppfattning billigare och likaledes blir det i längden fördelaktigare att köpa bosättning än att hyra möblerat. Men dessa skäl biter ej på Annerstedt, som anser sig bunden av ett löfte att sända Thecla räntorna varje månad. Thecla å sin sida menar att hennes syster Signe gått bakom ryggen på henne genom att binda Annerstedt med sådana löften. Thecla misstänker att anledningen till deras handlande är att skilja henne från Wrangel. ”Hur arbeta de ej med händer och fötter att skilja oss åt!” Den utväg som återstår är att låna pengar till ocker-räntor. Thecla frågar också provocerande vad som skall innefattas under de ”mest nödvändiga behofven”.

Tak öfver hufvudet? Mat att mätta magen med? Ljus att arbeta vid? Värme, så att man kan sitta still? Kläder? Rennkläder? /! Tvål, att tvätta sig med? Bläck och papper? Frimärken att sätta på afgående manuskript? Pengar, att betala ankommande bref o tidn. med? Tändstickor? Blanksmörja? Gummi, att limma fast illustrationerna i manuskriptet?? Nål o tråd??? Stoppgarn???? *Tandpasta* deremot *kan* man undvara, låta skägget växa *kan* man, ej läsa tidningar *kan* man, ej skriva bref o. d. likaså. Nöjen, *kan* jag godt säga förekommer intet, men eljes? Hvad är eljes ej ”mäst nödvändigt”? Hvad *kan* man undvara? Åja, jungfru *kan* man undvara. Jag *kan* köpa in maten sjelf, bära hem den, koka den, sopa, diska, borsta, bädda o. s. v. Men utom det att lifvet då blir så förödmjukande och eländigt, att det ej lönar mödan lefva, *kan* jag ej ens dermed spara in hela jungfruns lön eller 15 fl. i månaden. Jag *kan* ej köpa in och koka så billigt som hon. Och äfven antaget att dessa 15 fl. kunde inbesparas, plus de ej ”nödvändiga utgifterna”, hvilka ej på något sätt kunna sättas högre än 5 fl. hvad är då hela talet för *nonsens*? (KB, L4b: 9, T. till AC 27/3 1886).

Förnyade krav på pengar följer så i maj månad. Wrangel har antagits som utrikes-korrespondent för Neue freie Presse med en lön på 12 000 francs per år och skall fara till Konstantinopel. Thecla ämnar följa honom dit, men måste ha minst 1 400 kr. för att betala de skulder de har i Wien. Thecla utvecklar en våldsamt aktivitet för att komma över medel. Anne Charlotte vittnar därom i brev till Signe Hamilton.

Här ha vi belägrats, Astedt¹⁷ och jag växelvis, af telegrammer och hotelsebref från Tekla hvarenda dag, så att jag är helt uppjagad och trött. Det sista var att de skulle nöja sig blott T.s sista kvartal för i år, 450 kr. sändes till Baden telegrafiskt. Som Astedt upprepade gånger sagt, att han ej ville skicka detta för än de väl voro i Konstantinopel ansåg han sig icke kunna göra det, hvarför jag i st. sände dessa pengar i går som lån. Jag kände mig verkligen bra lätt om hjärtat, då jag gjort det, emedan det var svårt nog att bära tanken att det skulle bli mitt fel, om han ginge miste om sin plats och de stode där ruinerade. Att det verkligen skall hjälpa dem har jag naturligtvis ej stora förhoppningar om, men jag kunde ej göra annorlunda. Nu skulle de resa som i morgon. Tekla är som bortkollrad af honom, hon skulle visst aldrig själf kunnat tro, att hon skulle kunna blifva i stånd uppträda så fordrande, pockande och oräsonligt, som hon nu gör mot alla, som vilja henne väl, men som ej anse sig kunna rakt kasta yxan i sjön för hennes skull. Men nu kan det ju bli en liten ljusning, kanske, o då lugnar hon sig väl. Det är icke värdt grubbla på framtiden, man får vara glad åt hvarje hvilopunkt i bekymren. Astedt är oförlikneligt snäll. Hvarenda dag ha vi konferenser. /— — / Stackars Tekla i alla fall. Det är märkvärdigt att hon ej blir totalt utsliten af all oro och spänning hon ständigt lever i (UUB, Ham. saml. AC till Signe H. 26/5 1886).

Vistelsen i Konstantinopel blev en bedröflig tid. Hettan var outhärdlig och Wrangels hade ej som andra europeer råd att fly ut till havet. Thecla blev sömlös

¹⁷ Astedt: Annerstedt.

och kände sig nära att gå under. I november 1886 är de tillbaka i Wien (KB, L4b: 9, T. till AC 11/11 1886).

I Baden hyr de två rum och kök hos samma värdinna som tidigare. Thecla ger Anne Charlotte en bild av hur hennes dag förflyter.

Hvad mig angår, sysselsätter jag mig först med kaffekokning och "framtagning" så med lampputsning, litet annan puts, manuskript- och korrekturläsning af svenska verket,¹⁸ som alltjemt fortlöper, korrekturläsning af tyska verket — äfven blinda hönor hitta korn — lagningar, t. o. m. klädsömnad — horribelt! — gör aldrig om'et! — tidnings o litet bokläsande och slutl. promenad 2 ggr. om dagen. Ja, när du kommer hit på väg till eller från Italien — Gud i sin vishet vete hvad du skall der och göra! — skall du få se att man äfven med ondt om pengar kan ha trefligt och vara glad och belåten (KB, L4b: 9, T. till AC 26/12 1886).

Theclas och Wrangels liv förflyter således harmoniskt. Att deras förbindelse var barnlös betraktar Thecla som en fördel under de omständigheter under vilka de lever.

Hvarför jag sjelf ej får några barn? Trol. därför att jag, såsom du en gång uttryckte dig, visserl. kan anse mig ha rättighet till att använda *min* tillvaro hur jag vill, men neppeligen har rätt indraga en 3^{dje} eller 4de häri. Ett hem utan barn är ej normalt, men jag känner dock att hvarken krafter eller lynne skulle stå bi om jag hade att kämpa äfven för ett barn. Hvad som nu kan vara af svårigheter, jag talar nu *endast* om ekonomiska svårigheter — kan jag nu med bibehållande af gladt lynne ruska af mig; hade jag deremot ett barn *vet* jag att jag skulle känna och handla, plågas och vändas på ett helt annat vis. Svårigheterna skulle då ock bli långt större eller rättare — då först *verkl.* uppstå. Nej, det är *så* bra som det är, sa "den som hade eld i håret" *det* är fortfarande

¹⁸ Trol. Wrangels Handbok för hästvänner, utkom på svenska 1887. En tysk upplaga av samma arbete Das Buch vom Pferde utkom 1887—88 (feldaterad i SMOk) (EAA, bd 9, s. 9).

mitt lifs- och valspråk! (KB, L4b: 9, T. till AC 9/2 1887).

När Anne Charlotte under år 1888 överväger att skilja sig från Gustaf Edgren, sedan hon mött Pasquale del Pezzo, hertig av Cajanello, varnar Thecla henne för det steg hon funderar på att ta. För henne själv har det visserligen lyckats att bryta mot samhällets regler, men det är "ett vågspel utan all like" och hon ber att Anne Charlotte ska betänka sig "femtioelfva gånger".¹⁹ När Thecla emellertid i början av 1889 förstår att Anne Charlotte bestämt sig för att skiljas, ger hon henne sitt helhjärtade stöd men beskriver samtidigt den utsatthet hon själv känt in på bara mären.

Äfven måste ju sägas att det i mer än ett hänseende är en *hård* tillvaro att leva i verdens bann. När du förr talade så mycket om att vi två skulle hålla oss så mycket undan och jag aldrig uppträda som Wrangels hustru, hade du ej tänkt dig in i hvad detta egentligen betydde. *Vi två* ha nu gjort detta, som ni derhemma fordrade af oss, men jag vill se den som utom vi två kunnat göra en dylik uppoffring, utan att på ett eller annat sätt gå under på kuppen. *Du* skulle aldrig gå i land med det. I nu snart fem hela år ha vi aldrig, jag kan gerna säga *aldrig*, talat med någon annan människa än med hvarandra, har ödet sammanfört oss med andra människor, /— — —/ ha vi ettdera hållit oss aldeles undan eller rent af flytt, aldrig haft besök af gäster, aldrig besökt andra, aldrig varit på teatern, aldrig ens gjort en tillfällig bekantskap vid ett middagsbord el. dyl. och om W. en eller annan gång *nödgats* låta presentera sig eller har träffat på gamla fordna vänner eller svenskar /— — —/ har jag fått gå vidare, eller stå opresenterad bredvid d. v. s. utsätta mig för närgångna, förstående blickar. Och i hotellen, för sin jungfru — aldrig få brev mer ordentligt namn på, aldrig få ett besök. Tro mig — man skall vara af egen massa gjord för att underkasta sig dylikt — du duger ej härtill och om P. /Pasquale/ gör det, är väl också tvifvel underkastadt (KB oregistrerat, T. till AC 12/1 1889).

¹⁹ Brev från T. till AC 3/12 1888. KB, oregistrerat.

Sommaren 1889 hade Thecla och Wrangel åter igen råkat i ekonomiskt trångmål. För att göra slag i saken och bringa allt trassel med Theclas och Wrangels ständigt återkommande penningkrav ur världen framkastar nu Gösta Mittag-Leffler ett förslag till Annerstedt. Wrangel och Thecla bör "expedieras" till Amerika. Där behöver man inte upprätthålla sin ställning, utan man kan ta varje arbete. Wrangel kan t. ex. "ta anställning som kusk, hvilket métier han i grunden synes förstå". Resan för båda behöver inte kosta mer än 500 kr., då de kan resa som emigranter. I Amerika bör ytterligare 500 kr. utbetalas till dem genom ett svenskt konsulat och Theclas ränta bör utgå oavkortad under det första året. Biljetter och respengar borde överlämnas genom svenske ministern eller generalkonsuln i Wien, som också skulle se till att Wrangel och Thecla "ordentligt komme af". Gösta trodde för sin del att om man bara lyckades förpassa dem till Amerika skulle man sedan inte vidare behöva få höra talas om deras penningaffärer. Annerstedt instämde i förslaget men ville själv inte skylta i affären. Anne Charlotte borde skaffa sig visshet om hur förslaget skulle mottas (UUB, G.2.j., Mittag-Leffler till Annerstedt 21/7 och 30/7 1889. KB oregistrerat, Annerstedt till Mittag-Leffler 26/7 1889).

Planerna kunde dock inte fullföljas. Som svar från Thecla erhöll Mittag-Leffler bara ett kortfattat telegram utan namnunderskrift: "Verbitten uns jede weitere Einmischung" (UUB, G.2.j., Mittag-Leffler till Annerstedt 2/8 1899, felskrivning för 1889).

I ett brev till Annerstedt motiverar Thecla lugnt och sansat, varför hon och Wrangel inte kan lämna den tysktalande delen av Europa, där Wrangel nu har "ett vackert namn" genom sina hippologiska verk (UUB, G.2.m., Thecla till Annerstedt 1/8 1889). Att Theclas indignation ändå

var djup och varaktig kan utläsas ur det förtroliga brev hon ca tre år senare skrev till Jeanette Rubenson i samband med Anne Charlottes bortgång hösten 1892. I upprörda ordalag skildrar hon alla de förödmjukande omständigheter under vilka man ville "skaffa" henne och Wrangel till Amerika och tillägger:

Det är ju möjligt att jag härvidlag ej ser allt fullt objektivt, men ännu när jag tänker på min hjälplösa ställning, min oförmåga att komma till min *obestridliga* rätt samt derpå erinrar mig familjen Lefflers beteende sårande ord och rent löjliga påståenden — fru L. lät helsa att hon ej insåg hvarför vi ej kunde lefva på 500 kr., det kunde hennes gamla (75-åriga) väninna i Hjo så skälfver jag af sinnesrörelse. (KB, T. till J.R. 6/11 1892).

Att såret ännu efter tre år är öppet och att Thecla bittert känt de förödmjukelser hon varit utsatt för framgår tämligen otvetydigt ur detta brev.

Samtidigt som Thecla kämpade för sin ekonomiska existens pågick fortfarande försöken att förmå Wrangels hustru till skilsmässa. Även i detta trångmål vände sig Thecla till Annerstedt för råd och hjälp. "Fredliga underhandlingar" med hustrun slår alltjämt slint, "hämndkänslan överväger näml. alla andra känslor" (UUB, G.2.m. T. till Annerstedt 11/12 1889). Under våren 1890 var dock skilsmässoprocessen inledd och för att den skulle kunna genomföras måste Wrangel bl. a. erlægga skatter i Jönköping. Som vanligt fick Theclas pengar bli räddningen (UUB, G.2.m. T. till Annerstedt 28/4 1890). Först år 1891 kunde Thecla och Wrangel gifta sig och därmed upphörde den "fatala och onödiga ställning" som Thecla måst finna sig i under sju år (UUB, G.2.m. T. till Annerstedt 28/4 1890).²⁰

²⁰ Enl. uppgift av pastorsämbetet i Stigtomta församling föll utslaget i äktenskapsskilnads-målet mellan Wrangel och hans hustru 23/7 1890. Första lysningen mellan Thecla och Wrangel kungjordes 14/9 1890 i Stigtomta förs. De vigdes dock först den 3 maj 1891.

Under åren 1892—1896 var Wrangel ledare för olika stuterier och kapplöpningsanstalter i Ungern och Tyskland. Den ekonomiska situationen tycks under denna tid ha förbättrats. Med munter tonfall förklarar Thecla för Annerstedt att hennes valspråk är och förblir: "Dem Sonnenschein, dem Regen/Mit gleichem Mut entgegen, eller i fri öfversättning: 'Dä ä' bra som dä' ä', sa' den som hade eld i håret'" (UUB, G.2.m. T. till Annerstedt 31/7, ev. 31/5 1896).

Ater i Sverige

När det kapplöpningsstall, som Wrangel förestått i närheten av Berlin, upplöstes under 1896 började Wrangels planer på att återvända till Sverige att ta fastare form. Wrangel hoppades få bli chef för Flyinge stuteri. Inflytelserika vänner hade lovat att understödja kandidaturen och Wrangel hade vid en audiens också fått intrycket att kungen liksom kronprinsen var "nådig". Om ej detta skulle gå i lås finge han slå sig på journalistiken, även om denna utväg ej var vad Thecla önskade för Wrangel på hans gamla dagar, men — som Thecla skriver —

"in der Not frisst der Teufel Fliegen" och i värsta fall *kan* man äta tidnings mu^{20a} skrifvarens osäkra och oroliga bröd. Dessa 13, 14 åren i utlandet ha ju varit ytterst lärorika och nyttiga på alla de visor, men man är och förblir dock alltid utländig och ser som sitt framtidsperspektiv att bli bortkastad, som en utkramad citron — good for nothing — så fort åldern i någon mån blir synlig (UUB, G.2.m. T. till Annerstedt odat.)²¹

Att leva på de hippologiska böckernas avkastning går ej. Hur som helst vill de nu åter "till fädernejorden med hundar och fåglar, möbler och tross, men i och för

^{20a} Thecla hejdar sig tydl. inför ordet "murf-vel" och ersätter det med "skrifvare".

²¹ Framgår av brevet att det bör vara skrivet före 1/7 1897.

flyttningen behöfva vi *inga* pengar från Sverige" (ibid.).

Vid hemkomsten till Sverige blev Wrangel anställd i Svenska Dagbladet och redigerade där utrikesspalten från oktober 1897.²² Lönen uppgick till 4 000 kr. per år (UUB, G.2.m. T. till Annerstedt 26/8 1899). Wrangel kvarstod i tidningen till år 1901.

Därefter inköpte Wrangels gården Thorset vid sjön Vidöstern i Småland. Den är "obeskrifligt 'wild-romantisch' skulle tysken säga" (KB, Ep.E17: 51: 2, T. till Sigrig Engström 14/11 1901). Theclas rörliga kapital går åt att rusta upp Thorset (UUB, G.2.m. T. till Annerstedt 19/2 1903).

Redan på 1890-talet börjar källmaterialet rörande Thecla sina och för 1900-talet är endast ett fåtal brev tillgängliga. Underlaget för att skildra Theclas senare år är således bräckligt.²³

Theclas make greve C. G. Wrangel dog vid 69 års ålder år 1908. Thecla vårdade honom ömt under en lång och plågsam sjukdom.²⁴ Theclas syster Signe avled år 1913. I samband med denna förlust fun-derar Thecla över åldrandets problem i ett brev till sin systerdotter Sigrig Engström.

Vore allt som det borde vara, skulle man naturligtvis stiga från klarhet till klarhet — all äflan, allt småsinne borde försvinna, all den hårdhet som kampen för tillvaron och för häfdandet af den egna individualiteten göra förklarlig, ja, ursägtlig, likaså. Med andra ord: slagget skulle falla till marken och den luttrade ädelmetallen borde framstå i hela sin härlighet. /— — — / Ja — men hur är det?! Den lilla förgyllande legering som civilisatio-

²² Andersson, R., Svenska Dagbladet och det politiska livet 1897—1918, Uppsala 1952, s. 37.

²³ Muntliga upplysningar av grevinnan Hedvig Hamilton, änka efter Percy H., son till Theclas syster Signe H. samt några brev från Thecla till sin systerdotter Sigrig Engström, född Sparre, har varit mina huvudsakliga källor.

²⁴ Muntliga uppgifter av grevinnan Hamilton hösten 1976.

nen i allmänhet och den individuella beva-
relseinstinkten eller rättare: begärelsen att
presentera dig till din fördel åstadkommit,
faller af och — slagget står kvar. Intres-
sekretsen minskas, hjärtevärmens kallnar,
den höjande entusiasmen, förmågan af
uppföring förflyktigas — man blir trött,
kall — småsinnad, IDIOTISK — usch!
jag orkar inte relatera eländet. Jag säger
än en gång: Pfui Teufel! /— — —/ En
god bråd död är hvad jag själf önskar
mig. "Der Tot ist nichts" säger Heine,
"aber das Sterben ist eine niederträchtige
Erfindung". Ja, synd är det om alla gamla
(KB, Ep. E17: 51: 2, T. till S. E. 8/12
1913).

Under de senare levnadsåren nedtecknade
Thecla vad hon hört och erfårit i sin barn-
dom och ungdom. Till julen 1926 utkom
hennes bok "Från forna tider. Hörsagor
och personliga minnen upptecknade av
Thecla Wrangel". Hon var vid denna tid
75 år gammal. Den 22 december samma
år avled Thecla Wrangel på Mörby lasa-
rett. En lunginflammation ändade hennes
liv.

Thecla Sköldberg som Anne Charlotte Lefflers litterära rådgivare

I ett brev, daterat trettondagen 1869, skri-
ver Thecla till Anne Charlotte "Om i dag
åtta dar firar vår vänskap sitt 5te år,
måtte vår vänskap vara ännu många år"
(KB, L4b: 8, T. till AC trettondagen
1869). När Thecla i januari 1864 började
sin skolgång i Wallinska skolan var Anne
Charlotte uppe i fjärde klass. Thecla var
blott 12 1/2 år och Anne Charlotte drygt
14 år (hon var född 1 okt. 1849), då det
vänskapsförbund slöts som skulle betyda
så mycket för dem båda. Förutom att de
unga flickorna träffades under skoltiden
och under rasterna i den friska luft som så
chockerade mamsell Angélique (ovan s.
25), umgicks de även under ferierna. Anne
Charlotte gästade ofta Sköldbergs på de-

ras lantegendom Hesslö, vilket både "En
självbiografi" och brev vittnar om.²⁵ De-
ras tidiga vänskap har en intim, förtrolig
och romantisk karaktär. De växlar ringar,
kallar varandra "trolofvade", leker med
olika identiteter. Så riktar sig Anne Char-
lotte i ett brev till Thecla till "Min allra
käraste lilla Iris" och avslutar brevet med
"Din i döden tillgifne fästman Sten Sture",
i ett något senare brev skriver Thecla till
"min ömt älskade Sten" och tackar Anne
Charlotte för ett fotografi av dem båda,
som föreställer "två unga damer som äro
blixat kära i hvarandra" samt sänder "En
kysst lille älskade käre Sten från din Iris".
I andra brev kallar sig Anne Charlotte
"Gerda Wolgast" respektive "Valborg",
Thecla benämns "Iris", "Götha Lejon",
"Vera Morgonstierna" eller "Thecklis"
(KB, L4b: 8, T. till AC 25/10, 19/12 1867.
UUB, Ham.saml. AC till T. 28/10 1867,
flera brev från början av 1867).

Utöver dessa tonårsmässiga utgjutelser
och förtroenden om svärmerier och upp-
vaktande kavaljerer finns även allvarligare
inslag i korrespondensen. Båda är livligt
engagerade i religiösa spörsmål, vilka in-
gående ventileras. Thecla är den som lä-
ser mest av de båda och under år 1868
uppmanar hon i flera brev Anne Charlotte
att studera den amerikanske teologen
Theodore Parker. Hon refererar långa av-
snitt ur dennes skrifter och uppmanar
Anne Charlotte enträget att själf läsa ho-
nom. Thecla är fångad av Parkers åsikter
om det relativa i de kristna värderingarna,
liksom av att Parker predikar "den prak-
tiska kristendomen".

Jag skulle önska att jag fick tala med dig,
om dina begrepp om synd! Kan du verkli-
gen säga att det är synd att gå på Operan?
Hvarföre? Månne det inte ligger mera i

²⁵ Anne Charlotte Leffler, En självbiografi
grundad på dagböcker och brev. Red. av Jane
Gernandt-Claine & Ingeborg Essén, Sthlm
1922, ss. 18, 45. KB, L4b: 21 AC till Gustava
L. 14/9 1866, L4b: 18 AC till Gustava L.
23/2 1874.

din inbillning än i verkligheten? (KB, L4b: 8, T. till AC 3/1 1868).

Parkers kvinnouppfattning tilltalar ävenledes Thecla och hon talar varmt för dennes skrift "Om Qvinnans offentliga verksamhet". "Ack du! *Han* vet hvad qvinnan gäller för". Likaså rekommenderar Thecla "Om det förgängliga och oförgängliga i kristendomen" (KB, L4b: 8 24/6—7/7 1868). I slutet av samma år läxar hon upp Anne Charlotte för att denna ännu ej läst Parker. Samma klagan återkommer under år 1869 och samtidigt framlägger Thecla sin religiösa ståndpunkt.

Du gör mig ett onödigt besvär och dig ett dåligt sammanhang genom din envishet att ej vilja läsa Rydberg och Parker, ty att du så småningom skall få båda i hufvut på dig, mot eller med din vilja, det har jag satt mig i sinnet. /— — —/ Du dömmar, bland annat, mycket hårdt för att jag ej läste Bibeln sommarn efter min konfirmation. /— — —/ När jag började "läsningen" sökte jag, så att säga, sanningen. Jag ville bli förtrogen med vår dogmatik, jag ville veta skälen hvarför vi tro så och så. Således sökte jag att binda mitt hjerta förstånd, ja hela min själ vid den ortodoxa bekännelsen, men Gud ske lof det gick ej. /— — —/ Krisen började med tvivel som jag ej ville erkänna, fortsattes med likgiltighet och afsmak. Jag var öfvertygad om att förnuftet och bibeln omöjligt kunde förenas, ej underligt då om jag ej ville läsa den, och om du dertill tänker på den inre strid som försiggick inom mig, så skall du säkert ej dömma så hårdt. Så kom Parker och Rydberg, den förre sade mig att många mer än jag ej trodde på ortodoxien och voro dock utmärkta kristne, att ortodoxi och kristendom voro två särskilda saker och R sade mig att bibeln ej allenast kunde *bringas* till öfverensstämmelse, utan verkl. öfverensstämde, båda sade mig Kristus det ideal hvartill vi borde och kunde komma. Nu urskiljer jag hvad som Paulus säger är "endels" och tager ej skuggan af Christendomen för den sjelf (KB, L4b: 8, T. till AC 25/2 1869).

Vad Thecla framför allt fäster sig vid hos Theodore Parker och Viktor Rydberg är det rationalistiska draget i deras förkun-

nelse. Det leder henne fram till en odogmatisk syn på kristendomen, där kärleksbudet är det centrala. Hon understryker också tvivlets roll, ett tvivel som rannsakar och utväljer och som med förnuftets hjälp för henne närmare ljuset.

Under år 1868 diskuterar Thecla i flera brev Anne Charlottes planer på att bli författarinna, till vilka hon ställer sig kritisk. Hon är också skeptisk till att Anne Charlotte ämnar publicera sin berättelse "Forsätra prästgård". Hon är inte särskilt imponerad av vad hon kallar Anne Charlottes skrivklåda och betvivlar hennes framtid som författarinna. Anne Charlotte rör sig inom en för prosaisk sfär, hennes karaktärer är ej sanna, de handlar för litet. De är ej "lifsbilder". Hennes bok består av intresselösa "små tablåer och vackra situationer". Anne Charlottes brist är att hon saknar "verklig fantasi". Hon har "läst för litet och lefvat för litet" för att gå i land med sin författaruppgift. I en roman måste "personerna lefva", "vara rent menckliga, hvarken absolut goda eller absolut onda. Det får ej finnas något sökt eller uppskrufvad utan man skall känna att det ej kunnat gå annorlunda eller personerna ej kunnat handla på annat vis än hvad de gjort". Romanen måste ha en "tendens", ett grundtema, som berör "en för de flesta viktig och intressant fråga" och bygga på en inträngande psykologisk karaktärsanalys av de ingående figurerna. Vad "en novell eller en nouvelette angår så fordras oändligt mycket fantasi, poesie eller humor för att göra en sådan intagande". Av dessa skäl anser Thecla att Anne Charlotte inte har någon "framtid som författarinna" men tillägger till slut trots denna salva, att om Anne Charlotte "verkligen" har någon talang så slår hon nog "igenom alla hinder" (KB, L4b: 8, T. till AC 2/10²⁶).

²⁶ Brevet dat. 2/10 u.å. Enl. blyertsanteckning hänfört till 1866, bör vara 1868, då Thecla i samma brev gratulerar Anne Charlotte till 19-årsdagen.

Thecla söker inskräpa hos Anne Charlotte att en författare "måste *psykologiskt undersöka hvarje vrå i människan*", hon påtalar att Anne Charlotte ofta misstar sig på människor i sin omgivning, att hon ibland kastar ett romantiskt skimmer över dem. Hon bör lära känna världen bättre än hon gör, hon bör läsa mer allsidigt, bli mera "allmänt-beläst". Hon tycker också att Anne Charlotte sammanblandar intelligens och författarbegåvning. Vidare anser hon att Anne Charlotte inte har "verklig fantasi" men däremot "mycken uppfinningsförmåga", vilket Thecla inte menar vara "riktigt detsamma" (KB, L4b: 8, T. till AC²⁷).

Två år senare var Theclas tvekan om Anne Charlottes författaranlag som bortblåsta.

När du skref dina första opus, när du tyckte att Fredrika Bremer och hennes gelikar voro idealet, då misströstade jag, då afrådde jag dig af alla krafter. Nu när jag märker hvilket jettesteg du tagit i "Jag"²⁸ när jag hör din förändrade smak och när jag härtill lägger, hela din själsrigtning, hela din karakter, så tviflar jag inte längre (KB, L4b: 8, T. till AC 20/6 1870).

En bidragande orsak till att Thecla nu helhjärtat ställer sig på Anne Charlottes sida var att Anne Charlottes fästman, Gustaf Edgren, ej trodde på hennes litterära begåvning. Men Thecla tvivlar ej längre, utan hon anser att Anne Charlotte är "långt mer författarinna än giftasvuxen qvinna" (ibid.).

Thecla följer med iver varje nytt verk som Anne Charlotte har för händer och hon ber att få läsa hennes arbete, innan Anne Charlotte lämnar in det till teaterdi-

²⁷ Brevet dat. "Tisdagen den 13". Enl. blyertsanteckning hänfört till 1866, bör vara 1868, då Thecla meddelar att systemn Gerda fått en flicka. Denna föddes 9/10 1868.

²⁸ Ingår i debutsamlingen "Händelsevis" 1869.

rektionen.²⁹ Thecla anser att ingen annan skulle som hon själv "ärligare och kanske konsiderationslösare" kunna påpeka de fel som Anne Charlotte begår och att kritik är ytterst hälsosam för alla författare, men framför allt för Anne Charlotte som ej alltid ger sig tid att utarbeta sina ideer fullständigt (KB, L4b: 8, T. till AC 30/11 1873). Hon varnar henne också för att lämna in "hafsvverk" till teatern och att slösa "med de smulor du fått af en gifmild försyn", än så länge är hon blott "ett ämne till en god författare" (KB, L4b: 8, T. till AC 31/10 1874).

Theclas roll skall emellertid visa sig vara ej bara kriarättarens utan i vissa fall även medförfattarens. När Anne Charlotte återfick sitt skådespel "Under Toffeln" från teaterdirektören med begäran om vissa ändringar ber Anne Charlotte om Theclas hjälp vid omarbetningen. Själv hade hon förlorat intresset för att omarbeta dramat. Med den respekt som hon har för Theclas kritiska skärpa och klara och goda estetiska omdöme överlåter hon således dramat till Thecla. Det förslag till förbättring av komedin som Thecla ger finner Anne Charlotte så utmärkt att

hvad, utom din ädla och uphöjda karakter, skulle kunna hindra dig från att, sedan du verkställt omarbetningen, i eget namn skicka in den till th. dir. och ensam taga både ära o pengar (UUB, Ham. saml. AC till T. 17/11 1874).

Även om man fäster en begränsad tilltro till Anne Charlottes uttalande om Theclas medverkan, vågar man ändå påstå att Theclas insats här var mera omfattande än en granskares. När Anne Charlotte sedan skisserar innehållet i sitt nästa skådespel, "Pastorsadjunkten", bönfaller hon Thecla om hjälp att reda ut den tilltrasslade intri-

²⁹ Anne Charlotte skrev under 1870-talet ett flertal skådespel. Av dessa uppfördes "Skådespelerskan" 1873, "Under Toffeln" och "Pastorsadjunkten" 1876. Samtliga utgavs under pseudonym.

gen i första akten. ”Hvilka yttre händelser skola inträffa, som göra situationen klar? O, du stora räddare i nöden, hjälp mig härmed” (ibid.).

I början av år 1877 har Anne Charlotte påbörjat ett historiskt drama om Ebba Brahe. Thecla avråder henne kraftigt från en sådan dumdristighet med hänsyn till vad hon visste om Anne Charlottes bristfälliga historiska kunskaper. Hon varnar henne för att ”hafsa åstad” och skriva om saker som hon ej har ”hum om”. Vad Anne Charlotte bör skildra är sin tids ”schismer och karakterer, nutids- och framtidsfrågorna”, dem förstår hon och kan skildra (KB, L4b: 8, T. till AC 27/2 1877). Thecla är helt på det klara med att

den realistiska genren har framtiden för sig om det än kan se aldrig så mörkt ut *nu*. Tiden är realistisk och blir det ändå mer och hur vore det då tänkbart att det uppstyltade skulle kunna hålla sig kvar på scenen? Din väg är nog den rätta, blott du kan gifva din tanke den form, som är fullt dramatisk och således fullt njutbar från åskådarnas sida, och det kan du, blott du vinnlägger dig derom en smula (KB, L4b: 8, T. till AC 25/10 1876).

Anne Charlotte var lyhörd för Theclas kritik och synpunkter men kunde också med kraft hävda en egen mening. När hon i slutet av år 1877 avslutat sin berättelse ”Runa”, avrådde Thecla henne från att publicera den med hänsyn till att Anne Charlottes man stått modell för borgmästaren i stycket.³⁰ Anne Charlotte hävdar däremot att endast om Gustaf själv känner sig sårad är det motiverat att kassera novellen och denne har inte haft något att invända. ”Vill man teckna ur lifvet, så riskerar man alltid, att en läsare känner igen än den ena än den andra af ens omgifning”. Hon påpekar också att baronen (som uppträder i förförarens roll i berättelsen), är svagare tecknad än de andra just därför att hon tecknat honom utan

³⁰ Anne Charlotte var sedan år 1872 gift med Gustaf Edgren.

levande modell. Hon frågar därför om hon kan få ”några individuella o karakteristiska drag af t. ex. Wrangel? Männe ej han skulle kunna tjäna till modell?” (UUB, Ham.saml. AC till T. 21/11 1877). Att förföraren skulle kunna bära Wrangels drag verkar närmast tragikomiskt med hänsyn till den uppfattning Theclas närmaste sedan skulle hysa om Wrangels roll i Theclas liv.

Några principiella invändningar mot att Anne Charlotte tecknade så närgånget efter levande förebild hade inte Thecla. När Anne Charlotte skrivit ”En stor man” år 1880 ber Thecla henne datera sina berättelser.

Att ha skrivit E.S.M. 1880 är icke skandal och visar konstnärsblick; att ha skrivit den 1881 är skandal, ”sten på börda” och talanglöst (KB, L4b: 9, T. till AC odot.).³¹

Före publiceringen av ”Ur Lifvet I” redogör Thecla för sin syn på det berättigade att utnyttja ämnen inom privatlivet.

Publicerandet af ”En stor man”, har jag ju ej ett ögonblick motsatt mig *nu*, sedan man ej kan frukta störta honom, och detta fast jag är fullkomligt öfvertygad om att man skall skria öfver skandalen och oakadt jag är viss om att både Signe och jag komma bli hårdt bedömda, såsom ansedda för att ha skaffat material till den inom la vie privée. Ämnet är berättigadt (KB, L4b: 9, T. till AC 11/1 1882).

³¹ Brevet är enl. anteckn. från 1880, men bör hänföras till 1881 el. senare. ”En stor man” publicerades först i Ny Illustrerad Tidning år 1880, då under signaturen S. T. (som kan tolkas som Signes och Theclas initialer. Jfr Britt Lohse, Anne Charlotte Edgrens genombrott. Lic. avh. v. t. 1956. Seminariet i litt. hist. Sthlms universitet). När Anne Charlotte under eget namn gav ut sin novellsamling ”Ur Lifvet I” 1882, medtog hon berättelsen. ”En stor man” bygger på Henning Hamilton-skandalen, som blev uppenbarad 1881. Se även brev från T. till AC den 2/4 1881, där T. redogör för Hamiltons fall (KB, L4b: 9). Politikern och kulturpersonligheten Henning Hamilton var farbror till Theclas svåger med samma namn.

På hösten 1881 har Anne Charlotte "blifvit hafvande med ett nytt dramatiskt foster" och dramat bygger på Theclas egen familj. Grundmotivet är

en despotisk och girig far, som aflägsnar alla sina barn ifrån sig, för att slutligen på gamla dagar stå ensam och öfvergifven. Om du icke tycker om ämnet, så kan du låta bli att säga mig det tillsvidare. Jag behöfver emellertid åtskilliga upplysningar af dig, som jag är säker om, att du icke skall vägra att lemna (UUB, Ham. saml. AC till T. 11/9 1881).

Anne Charlotte tar sålunda för givet att Theclas meddelsamhet ej skall begränsas av personliga hänsyn.

En förnyad stimulans till dramatiskt författarskap har Anne Charlotte fått genom läsning av Zola. Hon vill nu skriva en tidsenlig dramatik grundad på den mänskliga karaktärsanalysen i stället för intrigen, en inriktning som Thecla redan tidigare förespråkade. Även de noveller som Anne Charlotte samtidigt arbetar på bär prägel av hennes studier av framför allt den franska och danska naturalistiska skolan. Hon vill skildra livet som hon ser det, skriva realistiskt. Samtidigt är Anne Charlotte väl medveten om att hennes noveller berör ämnen, "som dels ej en kvinna ostraffat får vidröra, dels kunna komma att väcka anstöt därigenom, att de äro alltför mycket gripna ur livet" (KB, L4b: 25, AC till Viktor Lorén 14/3 1881).

Innan Anne Charlotte publicerade sin novellsamling år 1882, underställde hon Georg Brandes denna för att få hans kritik. När hon i början av 1882 mottagit Brandes svar, utgjuter hon sig omgående för Thecla för att inte sprängas. Hon känner att den strid hon har att kämpa är "förtviflad och nära nog hopplös". Hon känner sig "totalt ensam" i ett land, där det ej finns någon, som förstår "hvad tiden kräfver af litteraturen". Även om Brandes omdöme i stort sett var positivt tar hon hårt vid sig av den kritik som Brandes levererat, att "det er ikke ret dig-

et. Der er saa Pokkers lidt Fantasi deri. Det er fortalt, det vil sige *repeteret* alt-sammen, men ej malt". Brandes' krav på utförligare och mera detaljerad miljöskildring, på att "Rummets Atmosphere" ska vara mera åskådligt skildrad strider mot hennes mera "dramatiskt anlagda naturel" (UUB, Ham.saml. AC till T. odat. "Lördag middag").³²

Theclas svarsbrev andas en nykter och illusionslös syn på värdet av Brandes' brev. Hon tycker att det blott var vad de väntat, att Brandes skulle gilla att Anne Charlotte uppträder mot samhället och mot "god ton". Vad Thecla vill betona är

att du bör ha klart för dig att du äfven får massan *emot* dig, ja får fiender på lif och död, blir fräntagen heder och ära. Har du detta klart för dig, och har du mod att trotsa eller "göra en konst i allmänna opinionen", så gör det (KB, L4b: 9, T. till AC 11/1 1882).

Och Thecla upprepar vad hon ofta sagt: "är det för ett bestämdt mål man arbetar, ja, då må man gå framåt, utan att se till höger eller venster". Hon tycker för övrigt att Anne Charlotte inte behöver någon som försvarar henne mot henne själv. Hon har hittills utvecklat sig "så följdriktigt", gått "så lugnt och säkert framåt" (ibid.). En enda synpunkt i Brandes' brev anser Thecla vara värd att beakta, nämligen hans kritik att "alt er *repeteret* men ej malt", vilket även Thecla instämmer i. Hon tycker att Anne Charlotte bör "detaljera mera" och hänvisar också till Daudets arbetssätt, hur han lägger ned stor omsorg på förstudier av detaljer och omgivningar där personerna vistas. Liksom Anne Charlotte (UUB, Ham.saml. AC till T. 11/9 1881) är även Thecla helt fångad

³² Brandes' brev är daterat Berlin 4 jan. 1882 (KB, L4b: 11, jfr G. och E. Brandes brevväxling med svenska och finska författare och vetenskapsmän, I, s. 154 ff, Sthlm 1939). I AC:s brev är "repeteret" en felskrivning för "refereret" i Brandes' brev. Korrekt återgivet i den tryckta brevväxlingen.

av Zolas bok "Nos auteurs dramatiques".

Zolas auteur dram har roat mig ofantligt! Ej därför att den innehåller något nytt. Allt det der ha vi ju sagt oss hundra gånger, men därför, att stilen är charmant ovettet grundligt och dessutom är det tillfredsställande se, att man tänker lika med en sådan Ande (KB, L4b: 9, T. till AC 11/1 1882).

Thecla är också glad över att Anne Charlotte kommit i kontakt med Brandes, även om hon inte tycker att hans omdöme väger särskilt tungt, han är för ensidig (ibid.).

Thecla inskräper också hos Anne Charlotte att hon även i fortsättningen kommer att kritisera Anne Charlottes arbeten och påpeka banala uttryck, trots att Brandes lovordat hennes stil (ibid.). Redan fjorton år tidigare hade ju Thecla påtalat samma brist som Brandes också skulle fästa sig vid, nämligen Anne Charlottes avsaknad av fantasi (ovan s. 42 f). Anne Charlotte medger att hon har en torftig fantasi, hon har inte fått "fantasiens gåfva".

Jag hade nästan föreställt mig att för en nutida förf. fantasin var en mindre viktig egenskap än sinnet för verkligheten, iakttagelseförmågan. Men Br. /Brandes/ den store realisten, tycks ej tänka så. Och han har rätt; en fin iakttagelseförmåga är bra att ha — men utan fantasin till hjälp skapar den dock endast medelmåttiga verk (UUB, Ham. saml. AC till T. 18/1 1882).

Inför publiceringen av "Ur Lifvet I" 1882 deltar Thecla som alltid med iver och intresse i slutredigeringen av novellerna. Ibland ger hon "korta, diktatoriska befallningar" på brevkort, vilka Anne Charlotte har svårt att förstå. Thecla påpekar felaktigheter och inadvartenser men även banala uttryck, såsom "såradt råddjur".

Att såradt råddjur är gammalt medger jag; det har jag vetat från första stunden, men jag har haft en skolflicksaktig känsla af, att då du lät det passera, så fick det vara. Det är följden af att stå under för

sträng kontroll, känslan af eget ansvar slappas (UUB, Ham. saml. AC till T. 29/1 1882).

Anne Charlotte överlåter en del av ansvaret till Thecla, vilket bl. a. betyder att denna inte får förbise de banaliteter som behöver ändras. "Du måste nu skärpa aila sinnen vid läsandet af den nya — det går på ditt ansvar" (UUB, Ham.saml. AC till T. 1/2 1882). I samma brev polemiserar Anne Charlotte ånyo mot att vara bunden av den nya smaken. Hon opponerar sig mot att behöva ta med långa beskrivningar om rummens utseende o. dyl. även i korta noveller. Själv föredrar hon att underordna stoffet den psykologiska utvecklingen.

Jag anser det dramatiska berättelsesättet vara det för mig naturliga och egendomliga o jag kan ej anse det vara min skyldighet att öfvergifva det för att imitera den nya skolan, som man just förebrår, och med rätta, alt för stor vidlyftighet. Detta hindrar icke att jag /— —/ skall lägga an på att i min sista novell "male" men ej af öfvertygelse utan blott som ett experiment (ibid.).

Thecla delade helhjärtat Anne Charlottes glädje över det goda mottagande som dennas novellsamling rönt från både höger- och vänsterhåll. Men samtidigt påminner Thecla om hur viktigt det blir att Anne Charlottes nästa verk håller måttet, ty efter en sådan succé kan fallet bli stort.

Allvarsamt sagt är jag ledsen öfver detta stora bifall, ty sanna mina ord: om du nästa gång stal Daudets sista arbete, om du fick låna Ibsens penna, du skulle ändå aldrig ernå det bifall du nu fått. Man skall alltid känna sig besviken (KB, L4b: 9, T. till AC 12/9 1882).

Anne Charlotte räknas nu bland Sveriges förnämsta författare (KB, L4b: 25, AC till Viktor Lorén 1/8 1882), men Thecla tjänstgör som slaven på triumfvagnen. Hon visar sig inte imponerad.

Jag har ingen aktning för auktoriteter, det vet du sedan gammalt. "Sveriges förnämsta förf." är för mig endast en lärling som behöfver tuktas /— — —/ Utan misskund anklagar jag dig för "banaliteter" och "illa uttryckta" tankar! Brandes må säga hvad han vill (KB, L4b: 9, T. till AC 9/8 1882).

Det var inte bara "banaliteter" och "illa uttryckta" tankar, som Thecla gisslade. Hon var också ytterst mån om att alla faktiska uppgifter skulle vara korrekta. Så studerade hon exempelvis zoologi för att Anne Charlottes skildringar av ormar, fåglar etc. skulle bli adekvata (ibid.).

När Anne Charlotte år 1883 gav ut en ny novellsamling, "Ur Lifvet II" med ett djärvare urval noveller (bl. a. publicerade hon först nu sin novell "Aurore Bunge", som av taktiska hänsyn hade uteslutits ur förra novellsamlingen), stöddes hon av Thecla. Denna såg dock klarsynt de vådor novellsamlingen skulle kunna medföra för Anne Charlottes egen ställning. Speciellt oroar sig Thecla för den reaktion som novellen "I krig med samhället" kommer att väcka. Alla "rättrogna och qvinligt qvinliga skola vädra hin onde deri" och inte heller "de unga 'vildhjernorna'" kommer att känna sig tillfredsställda (KB, L4b: 9, T. till AC sommaren 1883). Även Theclas syster Signe Hamilton befarar att Anne Charlotte kommer att "få *hela* samhället öfver sig", då hon på detta sätt "ställer sig att trampa och sparka på alla deras gudar" (KB, L4b: 9, T. till AC Midsommar-dagen 1883).

När novellsamlingen kom ut tog också de konservativa kritikerna skarpt avstånd. Inte minst gällde detta C. D. af Wirsén. Anne Charlotte skrev då ett enskilt brev till honom, "då det allt för mycket plågar mig att stå i ett falskt ljus inför en person hvars omdöme jag sätter så högt som Edert och hvars föregående goda tanke om mig gjort mig så mycken glädje" (KB oregistrerat. Brev från AC till af Wirsén 13/6 1883). Thecla ogillade starkt Anne

Charlottes försök att rättfärdiga sig inför Wirsén. Hon tycker att

detta bref stälde dig i falsk dager inför honom och inför ditt eget parti. Det var en "olykke" helst brefvet i stilistiskt hänseende ej heller var bra (KB, L4b: 9, T. till AC 8 (?)/8 1883).

Thecla anför också synpunkter hon fått höra från en motståndare till den nya litteraturen,

att hans parti anser de ha rätt att begagna *alla* vapen mot sina motståndare, ja, de taga till skarpare ord än de i sjelfva verket vilja, för att *skrämma* eller förkrossa dessa förhatliga "realister" som förstöra, demoralisera Guds skapade beläten. Det är de utkorades *pligt* att såra — helst till döds — dessa onda andar i menniskohamn, de skulle svika sin kallelse om de ej gjorde det (ibid.).

I samma brev varnar Thecla Anne Charlotte eftertryckligt för att publicera sitt skådespel "Sanna Qvinnor". Hon fruktar att Anne Charlotte genom detta "*kanske* ohjelpigt" blir störtad "i konstnärligt och moraliskt afseende". Redan är Anne Charlottes ställning vanskelig. Enbart hennes "neutralitet" vid skildringen av äktenskapet i novellen "I krig med samhället" har väckt "om ej misstroende så åtminstone oro hos alla partier". T. o. m. af Geijerstam "tvekade ju enskildt, fast han offentl. *naturl.* var ifrig att räkna dig till yttersta venstern med dess bestämdt 'avancerade' åsichter". Själv anser dock Thecla fortfarande att det var både berättigat och förträffligt att skildra "just en sådan qvinna och äfven en sådan man".

Säkert är att du får vara tiodubbelt försigtig med hvad du närmast publicerar. Vill du taga plats bland de rödaste bland de röda, bland dem som kasta öfver bord *alla* hänsyn både ifråga om konstnärlighet, måtta, god smak, då publicerar eller iscensätter du Sanna Qvinnor. — Annars icke. (ibid.).

I sin strävan att avslöja samhället bör Anne Charlotte inte förbise att den mänskliga och samhälleliga tillvaron också har sina ljusare sidor.

Skrif något vackert! Sjelfve Wirsén kan ännu omvändas och Snoilsky och många med honom väntar att du skall visa att du äfven kan uppfatta den godhet — verkliga godhet — det tålmod och det friska lefnadsmod — utan bitterhet — som man kan träffa på här och der. Sök blott i ditt minne och du skall nog hitta något litet drag och sedan kan du med största lätthet arbeta ut det (ibid.).

Som framgår, är Theclas inställning till de nya strömningarna i litteraturen något kliven. Hon accepterar att Anne Charlotte skriver efter sitt konstnärliga samvete men understryker samtidigt vad denna kan förlora genom att stå alltför långt på vänsterkanten. Hon skall klart se den risk hon löper att bli varg i veum.

På hösten 1883 omarbetade Anne Charlotte fullständigt "Sanna Qvinnor" och den nya versionen vann Theclas oreserverade bifall, det var "ett duktigt stycke arbete" (KB, L4b: 9, T. till AC okt. 1883).

Att Thecla helhjärtat lever sig in i Anne Charlottes verk och osjälviskt sätter till tid och krafter för att hjälpa sin vän framgår klart av breven dem emellan. Man får dessutom ej bortse från det tankeutbyte som förekom vännerna emellan vid deras personliga samvaro antingen de träffades i Stockholm och Uppsala eller på Hesslö och senare framför allt på Wik hos Hamiltons. Båda känner den andra vännen som sitt "halva jag" (KB, L4b: 9, T. till AC 11/1 1882, L4b: 21, AC till modern 9/7 1884). Men det stannade inte vid personlig vänskap och andlig samhörighet. Därtill kom för Theclas del hennes inflytande på Anne Charlottes litterära skapande. Anne Charlotte ger flera gånger uttryck för sin tacksamhet och sitt beroende av Thecla.

Säkert är att en sådan vänskap som vår är

mycket värd. Och du har t. o. m. varit och är mer för mig än jag för dig, ty utom det rent personliga är du också för mig outhärlig såsom min rådgifvare och kritiker, med ständigt tillmötesgående o villig sympati och dock alltid vaken kritik. Du är i själfva verket den enda till hvilken jag hyser fullt förtroende i litterära ämnen — din dom väger mer för mig än alla kritici ex professo (UUB, Ham. saml. AC till T. 18/1 1882).

Anne Charlotte nämner i samma brev att en bekant, som sett deras gemensamma porträtt, yttrat: "Jaså, där sitter bolaget". Anne Charlotte menar att han hade "mer rätt än han visste" (ibid.). I ett annat brev tackar Anne Charlotte Thecla för "det otroliga besvär" hon haft för att förbättra novellen "Aurore Bunge" och fortsätter

Du är verkligen skapad att vara en stor förf.s vän. Det är visst din egentliga lifsuppgift. Säkert är att med en sådan vän bredvid sig bör man kunna drifva det till en hög grad af fullkomning, såsom Brandes fint påpekar i en biografi över bröderna Goncourt, där han säger att det var endast den enes fulla förståande af den andra, det att de voro en själ i två kroppar som möjliggjorde den fulländning, hvartill de nådde. Vore det ej för Corns. skull,³³ så skulle jag i ett af mina nästa arbeten skriva en tillegnan till dig o omtala den andel du haft i allt, det vore verkligen bara en "simple acte de justice" (UUB, Ham.saml. AC till T. 14/8 1882).

Thecla har också en inlevelseförmåga som ingen annan av Anne Charlottes vänner:

Det är endast du, som förstår att strax fylla i konturerna o gifva skelettet kött och blod. Du är således verkligen en half författarinna, du är hvad Dietrichsen kallar ett fragmentariskt snille (ibid.).

* * *

I och med att Thecla tillsammans med

³³ Cornelia Pålman, god vän till Anne Charlotte. Hon antogs (i en rec. år 1882) ha litterärt samarbetat med AC under 1870-talet, vilket dock dementerades (Lohse, a. a. s. 36, jämte not 3).

Wrangel lämnade Sverige i maj 1884 upphörde den personliga samvaro, som Thecla och Anne Charlotte haft under så många år. Men brevlades stod de alltjämt i livlig förbindelse med varandra. Trots de personliga svårigheter som möter i utlandet fortfar Thecla att vara Anne Charlottes litterära smakråd. Hon är också angelägen att inte förlora kontakten med nordisk litteratur och ber Anne Charlotte sända henne de nyheter, som är av intresse. Nya böcker av Ibsen och Kielland vill hon gärna läsa, även Björnson "om det är något mer märkligt". Strindbergs "Giftas" intresserar henne också. Hädelseåtalet mot Strindberg anser hon bekräfta hur "oerhördt föräldradt och enfaldigt" hela lagen om hädelse och fängelsestraff är. Hela frågan är "en smakfråga" (KB, L4b: 9, T. till AC 5/10 1884).

I Österrike-Ungern möter Thecla gamla fördomar och tänkesätt, som hon trots vara övertvunna. Hon finner övermod och översitteri hos de högre klasserna, servilitet hos de lägre, brutalitet hos officerskåren, förakt för judar och kvinnoförakt. Allt detta uppväcker ibland Theclas "rage" att verka för mänskligheten.

Mina demokratisk-kierkegaardianska-kraf-åsigter ha stärkts, ej minskats och jag känner ibland ett hat mot de privilegierade uppstiga inom mig, som trol. vid en revolution eller dylikt skulle göra mig till petroleuse. (KB, L4b: 9, T. till AC 7/12 1884).

Vid jultiden 1884 underkastar Thecla Anne Charlottes nya pjäs "Hur man gör godt" en grundlig analys och påpekar de brister hon anser vidlåda dramat.³⁴ Anne Charlotte måste omarbета alltsammans, hon får ej börja slarva, ej förstöra sitt renommé, hon måste ha mer klarhet och åskådlighet i sitt drama (KB, L4b: 9, Annandags Jul-morgon 1884).

³⁴ Theclas kritik och ändringsförslag i "Hur man gör godt" och "En Sommarsaga" kommer att närmare undersökas i en senare framställning.

"Hur man gör godt" angriper bl. a. dubbelmoralen och i flera brev ger Thecla sin syn på ämnet. Hon varnar Anne Charlotte för att generalisera. "Lika galet som det var att säga att hvarje qvinna som på något sätt hängaf sig åt en man var 'fallen', lika galet är det att (likt fru Agrell?) säga det hon alltid är förförd", det beror på de speciella förhållandena. Thecla anser att demoralisationen är stor både inom högre och lägre klasser. Thecla fördömer ej fria förbindelser. De får dock inte urarta att bli lösaktiga, så att flickorna "tilllåta samma små och stora friheter åt den ene efter den andre". Hon tror också att socialisterna "ej fördömma dylika fria förbindelser, om blott det är rent spel mellan de båda parterna, d. v. s. båda veta att de lemna hvarandra när de ej trifvas längre".

Hur det än är med denna läras öfverensstämmelse med socialismen, säkert är dock att jag tror det framtiden vill aptera den, *naturl. under vissa betingelser*, som sin. Jag talar nu om de fria förbindelserna. /— — / Så länge en flicka känner sig *hedrad*, kom väl ihåg *hedrad* af en herremans sinlighet, modern ej förebrår henne annat än att hon ej gjort sig nog betald och brodern tycker hon är "finurlig" som håller sig väl med en schangtil herre — ja — så länge talar man fåfängt till männens moral. De lägre klasserna i allmänhet och kvinnorna i *alla* klasserna i synnerhet måste hålla mera på sin värdighet — då först kan moralen höjas (KB, L4b: 9, T. till AC nyårsdagen 1885).

Anne Charlotte tog Theclas ingående och franka kritik mycket hårt, hon tyckte att Thecla läst dramat "osympatiskt". Men Thecla förfäktar sin åsikt att hon som kritisk vän måste påpeka felen, medan tid är och Anne Charlotte ännu kan ändra dem. Hon har också måst skärpa sin röst "för att bli hörd öfver det unga Sveriges barnskramlor, teaterdirek. och öfriga slägt och vänner".

Ja, naturl. om Ibsen sändt mig sin Vildand

till kritik innan den trycktes skulle han min själ fått höra anmärkningar så han skulle blifvit både döf och blind. Nu läste jag den för att ha roligt och nu ville jag blott se förtjensterna — tyvärr trängde sig åtskilliga anmärkningar på mig med våld. Och så läsa och höra dina vänner dina arbeten, en del vilja ha roligt — ha de några anmärkningar att göra, säga de dem min-sann ej till dig "hvarför stöta sig" är de flestas lifsmaxim. Hvad särskildt det unga Sverige annars "gröngölingarna i Barnhemmet" kallade, tror jag ej någon af dem kriticerat d. v. s. läst arbetet så som jag gjort det. Granskat hvarje ord, läst och läst om, slagit tillbaka och framåt, tänkt och drömt om det, och för det andra — jag tror ej de skulle sofva mindre godt om fru Edgren som vunnit en sådan utmärkelse "skref ner sig" "fruntimmer är fruntimmer" och jag tror de skulle med glädje hoppa upp på dig om du fallit omkull i detta arbete och svaja med *sin* lilla fana så mycket högre. Andra af dem tycka att det vore bra om du vore ytterligt djerf för att på så sätt bereda en bresch för dem. Att den blef antagen, ja! Tror du de våga neka fru E. något som har hela Unga Sv. bakom sig, svenska och utländska pressen för sig? (ibid.).

Även Anne Charlottes nästa verk, "En Sommarsaga", som utkom år 1886, underkastar Thecla en ingående granskning. Hon är i stort sett positiv till detta nya arbete, men finner det "motbudande" att man i Ulla Rosenhane, bokens kvinnliga huvudperson, kan igenkänna Anne Charlotte själv. Ulla tecknas enligt Theclas mening alltför sinnlig.

Tro ej att jag anser sinligheten vara något förkastligt, något som bör undertryckas. Tvärtom. Nordau har onekl. rätt när han säger att människans två "mächtige Grundtriebe sind der Trieb der Selbsterhaltung und der Trieb der Gattungserhaltung", och såsom sådan är ock sinligheten ej allenast outrotlig utan också omistlig. Utan *sinlighet*, ömhet, vänskap, tillgifvenhet o. m. d. hjälper ej — åtminstone å mannens sida, kan intet barn födas och världen således förgås. Men den i mina ögon allmänna lagen om *själens blygsamhet*, gäller i detta fall i dubbelt mått. Hvad kvinnan d. v. s. hvad *du* tänkt eller känt i

detta afseende vid ett gifvet tillfälle kan ej mer än en på jorden förstå, näml. För alla andra måste detta kapitel vara en hemlighet, dels emedan själens blygsamhet fordrar det, dels emedan alla andra utom denne ende måste med oskära, falska, misstydande ögon se på din själs hemligaste skatt. Och här skulle ej allenast 2 personer *veta* att du helt och hållet eller delvis skildrade dig själf, men många andra skulle i likhet med mig *ana* att du gjorde det. /— — / Ingen man vågar tala fullt o helt ärligt med dig i detta ämne och vi kvinnor spela, som sagdt, alltid mer eller mindre komedi, när vi någon enda undantagsgång beröra denna hemliga punkt med hvarandra. Ingen kan mer än jag hålla på författarenas, synnerl. de kvinligas, intuition, förmåga att af en enda liten uppsnappad tråd rätt konstruera ihop både mönster och vävnads-sätt hos tygstycket. Men århundradens nedärfda fördomar, gammal inläst romanstil som förvirrar de egna begreppen, samt slutl. den omständigheten att *ingen* eller så godt som ingen meddelar sina åsigtter i detta ämne fullt ärligt, gör det svårare för kvinnan än för mannen att härvidlag träffa *sant*, och *djuft* och i hvarje enskildt fall psykologiskt (KB, L4b: 9, T. till AC 23/1 1886).

Thecla opponerar sig således kraftigt mot att Anne Charlotte utlämnat sig själv i sitt diktverk. Thecla har därtill velat begränsa Anne Charlottes ambitioner att skildra en kvinnas kärleksliv. Hon bör hålla på decorum och inte gå utanför de gränser som är utstakade.

Under år 1887 skriver Anne Charlotte tillsammans med Sonja Kowalevsky på ett dubbeldrama "Kampen för Lyckan" med socialistisk tendens. Thecla ser med oro på hur Anne Charlotte "allt mer och mer slår in på ytterligheternas område". Hon är orolig för att Anne Charlotte kommer bort från sitt " eget sunda jag", att hon blir "utopist, idealist med andra ord mer eller mindre falsk". Thecla är även rädd för att publiken kommer att svika Anne Charlotte och hon anser att det är osäkert att arbeta för framtidens publik. Hon tror inte att Sverige har blivit så mycket mer frisinnat än det var för tre år sedan, då hon själv

lämnade landet och hon vet nogsamt hur en del av Ibsens, Björnsons och Kiellands verk betraktas i Tyskland och Österrike-Ungern. "Omoralisk, oanständig, löjlig, orimlig och farlig — så lyder ungefär omdömena". Redan "Hur man gör gott" anser Thecla överträffa Ibsens "Gengångare" i djärvhets,

intet är i närvarande stund i *alla* länder värre eller farligare än att skriva i socialistisk anda. Det hvad Gjengangere behandlar kan träffa en och annan, det kan synas vara litet ruskigt och kusligt i o för sig och uppfostradt att tala offentligt derom, men de frågor du — jag måste vidhålla det — på ett teml. overfladiskt sätt rör i, i H.m.g.g.³⁵ anfaller det heligaste af allt på jorden och i himmelen: eganderätten och kallar hvar och en af denna jordens burgne för skurkar. Och det vill du att man skall smälta? /— — / Det roar dig att leka så med idéer och fantasier? Ja, mot det skälet har man naturl. *intet* inkast. Mig synes dock att det vore roligare att — för att citera Snoilsky — forma en bågare ur hvilka tusenden kunde dricka sig otörstiga *ur tidens* brunn, än att offra månader och år för ett arbete af hvilket *kanske* 2 à 3 personer känna sig *verkligt* gripna, af några hundra tillropas ett bravo därför att arbetet är nytt, djerft och af deras skola och som af de öfriga 100tusent förhånas förkättras och nedsablas därför att detsamma är obegripligt, orimligt löjligt, omoraliskt, oanständigt, osant och hundra saker dessutom (KB, L4b: 9, T. till AC 5/4 1887).

Efter april 1887 och fram till 1889 finns blott ett fåtal brev bevarade och dessa behandlar främst Anne Charlottes personliga problem i samband med skilsmässan från Gustaf Edgren och Anne Charlottes kärlek till hertigen av Cajanello. Thecla varnar Anne Charlotte från att bryta upp ur sitt äktenskap och dess vanda förhållanden. Hon kan därigenom också mista sin publik. Hon är inte en George Sand, som i ett äventyrligt liv finner sin utveckling.

³⁵ Anne Charlottes drama "Hur man gör gott".

Men *du* har ej hennes blod, ej hennes uppfostran, ej hennes publik. Det starkt borgerliga, sagdt som motsats till "äfventyrliga" element som genomgår din karaktär har just utgjort en så utmärkt motvigt mot det öfverspända och hetsiga, som alltid ligger i all "bättre" författarverksamhet. Just det att du kunnat arbeta utan bekymmer för det dagliga brödet, utan egentlig omsorg för det dagliga lifvet, omgifven af ömhet, omtanke och desslikes har ovilkorligt bidragit att göra dina arbeten så sunda, som de äro och har gjort att du sjelf personligen kunnat bibehålla dina egna nerver sunda. Kom ihåg hvilket dåligt arf du har dervidlag. Sömlösa nätter, öfverretning o allt dylikt, hvilket ovilkorligen mycket lätt kunna följa af en fullständig brytning med *allt* hvad du hitintills varit van vid och varit fästad vid, kunna innan du vet ordet af rubba din kroppsliga jemvigt och — är den en gång rubbad, blir "faan" lös och se'n vet man ju aldrig hvad den rackarn tar sig till (KB, oregistrerat T. till AC Julafton 1888).

Sedan Anne Charlotte bosatt sig i Italien dröjde det innan hon kunde samla sig till ett större arbete. Hon skrev en del skisser, bl. a. en om jordbävningen på Ischia, vilken alls inte fann nåd inför Theclas stränga ögon. "Att komma med *denna* italienska skizz efter ett helt års vistelse i Italien och efter mer än ett års tystnad, vore enligt min bestämda åsigt literärt sjelfmord" (KB oregistrerat T. till AC 26/1 1888³⁶).³⁷

Även Anne Charlottes nya verk år 1890, "Kvinnlighet och Erotik II", utsattes för Theclas skoningslösa kritik. Thecla vittnar själv värtaligt därom till Jeanette Rubenson i ett brev, som visserligen är skrivet några år senare, men som ger en god inblick i hur Thecla själv ser på sina insatser.

Att jag skulle "trott" att hon skildrat mig i "Kärlek o. Erotik" /= Kvinnlighet och Erotik/. Och därför kände mig stött! Lik-

³⁶ Feldaterat. Bör vara 1889. I brevet omtalas Fröken Julie, som utkom hösten 1888.

³⁷ Novellen tycks sedan ha omarbetats. Resten av den finns i "Lifvets och dödens källor" i "Napolitanska bilder" (Efterl. skr.)

som om inte jag två hela gånger ord för ord genomläst *manuskriptet* till denna roman och hon ej själf i Wien läst den, i omarbetad form, högt för mig!! Som om inte jag rad för rad, ord för ord kriticerat den, d. v. s. sökt få henne att göra den så bra som möjligt! *Som om icke just jag själf* i väl ett tiotal bref, hvaraf månet på öfver 40 sidor, bedt henne, öfvertalat, förklarat, hånat, satiriserat och så omigen utvecklat och bevisat för henne, att hon borde *konsequent* skildra och utveckla just *Alis* karaktär från den förra K.o.E.³⁸ "Du kan ju", skref jag, "det är ju fullt berättigadt om du så vill, att äfven skildra hur en halfgammal enka, en frånskild fru eller en ——— äfventyrlustig gift fru blir kär och betar sig dervidlag, men jag tycker ej om detta ämne för dig och du har ock, P. /Pasquale/ oafsedt, för liten erfarenhet att skriva romaner à la Zola. /— — —/ Rad för rad påpekade jag nu inkonsekvenser, faktiska och psykologiska orimligheter, osmakligheter o. d. samt gav henne förslag på förändring, delvis äfven nya idéer, hvilka hon ock sedan använde. Jag gjorde mig ett oerhördt besvär att få klarhet och konsekvens i den första delen. /— — —/ Efter förskräckligt mycket skrivande fick jag henne ock att totalt omarbota romanen och fick så bort en massa "grodor", fick andra mildrade/, /*Alis* bild i första delen retoucherad o. s. v. (KB, T. till J.R. 6/11 1892).

Thecla opponerar även starkt mot att bokens manliga huvudperson, Andrea, enligt Anne Charlottes egna ord helt är identisk med Pasquale, "Andrea är Pasquale". Thecla anser att det vittnar om "stor hänsynslöshet" att skildra sin tillkommande "så futtig, kallhertad, eländigt svag". Thecla vill bespara Anne Charlottes skammen att ställa sig "andligen naken".

För mig lider det intet tvifvel att hon led af en art sinnessjukdom. Det finnes ju sinnessjuka hvilka beherskas af ett okufligt begär att rifva kläderna af sig, andra åter kunna ej tiga, *måste* tala om t. o. m. det, för hvilket de veta att de bli bestraffade. ACharl. kände en oemotståndlig åtrå att blotta sig andligen, att in i allra minsta de-

talj — hvad har jag inte i alla fall fått bort dervidlag! — skildra sina erfarenheter i visst afseende (ibid.).

Enligt Theclas egna ord utmärker sig Ali i del I av boken "för klart, något kallt förstånd, föga sentimentalitet och alls ingen sensualitet" och det är den kvinnotypen, som Thecla anser att Anne Charlotte bör vidareutveckla även i andra delen. Den våldsamma energi som Thecla sätter in på att korrigera Anne Charlottes "grodor" torde i viss mån ha hämmat dennas försök till en hänsynslösare, mera okonventionell kvinnskildring. Att Thecla "hållit så mycket af" Anne Charlotte och "identifierat" sig så fullständigt med henne (ibid.) bidrar kanske till att Thecla blir mer restriktiv till Anne Charlottes strävan att i kvinnskildringen gå utanför den konventionella ram, som Thecla anser lämplig att hålla sig inom. Hon har också större krav på Anne Charlotte än på 80-talets andra författare. Endast det bästa är gott nog.

I Theclas litterära kritik framträder rationalismen som utmärkande drag samtidigt som hon intar ett slags juste milieuståndpunkt mellan olika ytterligheter. I fråga om händelseutvecklingen i det litterära verket kräver hon klarhet och konsekvens. Personerna bör vara rent mänskliga, varken absolut goda eller absolut onda. De skall handla i konsekvens med sin egen natur och vara psykologiskt trovärdiga. Den mänskliga och samhälleliga tillvaron bör tecknas på gott och ont, inte endast avigsidorna bör ensidigt avslöjas. Författaren har rätt att teckna efter levande modell, men modellen bör inte framställas så närgånget att den personliga identiteten helt kan genomskådas av läsaren. Inte heller bör författaren själf klä av sig totalt naken inför sin publik. Av vikt är också att i utövandets av författarskapet iaktta konstnärlighet, måtta och god smak samt att vinnlägga sig om att behålla sitt grepp om publiken.

Det litterära verkets språkdräkt bör

³⁸ Ali är den kvinnliga huvudpersonen i *Kvinnlighet och Erotik*. Del I utkom år 1883.

också vittna om god smak. Intet som verkar gammalt, banalt och slitet får tolereras. Själv kan Thecla i sin privata brevvstil använda både drastiska, grovt vardagliga och mustiga uttryckssätt, men en författare som framträder inför en publik måste iaktta det språkligt passande.

* * *

I förhållande till den samtida litteraturen framträder Thecla i sina brev som ytterst kritisk. Som redan framgått (ovan s. 49 f) är hon inte alltför imponerad av Ibsens "Vildanden" och för hans författarskap i stort är hon inte heller särdeles entusiastisk.

Olika *smak* kan ingen göra något vid. En finner Ibsen uppstyld, manierad, schablonmessig eller som Björnson kallar honom: overmoralisk, en annan finner hos honom det lefvande lifvet och framtidens hela vishet, en tredje finner sanningen midt emellan — och till dem hör jag. Och så med hvarje förf. (KB, L4b: 9, nyårsdagen 1885).

Ibsens senare symbolistiska verk ställer sig Thecla helt oförstående inför. Diktverk som "Fruen fra Havet" och "Rosmersholm" anser hon för "halffåniga" (KB oregistrerat T. till AC 12/1 1889).

Theclas dom över Strindberg är tämligen skoningslös. Hans "Utopier" har tråkat ut henne, hon tycker att

Strindberg så är på väg att gå under som förf. att jag ej kan glädja mig åt de ljuspunkter som finnas här och der i hans berättelser. Och dessutom är hans svenska *så* ovärdad. *Han* skrifver *fransyska* (!!) — och det blir derefter, var lugn för det. Han är ingen språkkonstnär på svenska ännu mindre är han det på ett så gräsligt svårt språk som fransyska (KB, L4b: 9, T. till AC 3/11 1885).

Även "Fröken Julie" råkar ut för Theclas förkastelsesdom.

Strindb. företal är ju galenskap, men en galenskap som man ändock läser. Karl

har geni, bara att han är på afvägar och har förlorat kontrollen öfver sig sjelf. /— — —/ Pjesen sjelf är ju också galen, misslyckad från A—Z. Skada att den redan är recenserad och så dumt så illa dumt dertill. Det skulle roat mig glupskt att underkasta den en nagelfarning och påvisa att förf. gått på sidan om sina egna intentioner, slagit slint, förfalskat fakta, och docerat och dertill docerat falskt alltigenom. En jemförelse med Aurore Bunge erbjuder sig af sig sjelft. Den är Fr. Julie *så i alla stycken öfverlägsen* att det riktigt roar mig. Och dock har Str. idéer och bitar af hvilka något så riktigt bra och originelt *i hans väg* kunde komma ut. Men särskildt slutet är så illa motiveradt och falskt (KB oregistrerat T. till AC 26/1 1888³⁹).

Det kan synas tämligen barockt att anse "Aurore Bunge" vida överlägsen "Fröken Julie", men man bör ej förglömma att Anne Charlotte vid mitten av 80-talet av de unga realisterna hyllades som "en *typisk* representant" för det Unga Sverige och som den vilken "klarast återspeglar hvad som rör sig i tiden" (Meijer, B., Vänner emellan. 1885 Revy i literära och sociala frågor, s. 8f.). Strindberg däremot var "ett enstaka fenomen, ej chefen för den nya skolan, ej ens en typisk representant för densamma" (ibid.).

Att den unga nordiska realistskolan blandar in politik i sin diktning har Thecla svårt att acceptera, då "partianda binder begåfningen" (KB, L4b: 9, T. till AC 23/1 1886).

Thecla bryter staven även över en sådan författare som Tolstoj. Om det varit Anne Charlotte som skrivit "Anna Karenina" hade Thecla tvungit henne "skära bort hälften såsom varande misslyckad, tråkig och onödig" (KB, L4b: 9, T. till AC 9/1 1886). Dock visar ett senare brev att Thecla fängslats starkt av boken och att vissa scener djupt gripit henne (KB, L4b: 9, T. till AC 23/1 1886).

När Thecla i början av år 1889 jämför

³⁹ Feldaterat. Bör vara 1889, då "Fröken Julie" utkom hösten 1888.

den nordiska litteraturen med vad som buds läsarna i andra länder, finner hon likväl att

vår nordiska literatur ger dock t. o. m. i sina svaga alster en så frisk fläkt, så mycken originalitet, mod och talang att man måste läsa och känna intresse (KB oregistreat, T. till AC 26/1 1888⁴⁰).

Den tyska litteraturen med namn som Spielhagen, Schönthum, Lindau och Ebner-Eschenbach är så dålig så man kan "spy af äckel", de franska författarna är mestadels "tomma frasmakare", de engelska romanerna "mer än halffåniga". I jämförelse med dessa har de nordiska författarna "alltid *någon* förtjenst, de andra allsingen" (ibid.).

De spridda notiser som Thecla ger i sina brev om olika författare och litterära verk utgör ett bräckligt underlag för en bedömning av de grunder efter vilka hon granskar det hon läser. Man får ibland ett intryck av att hennes omdömen har tillkommit i det skrivande ögonblicket och att hon då ger uttryck åt vad som för tillfället faller henne in.

Thecla Sköldberg som Wrangels litterära medarbetare

Theclas och Wrangels planer på litterär verksamhet hösten 1884 (ovan s. 35) tog sin början redan den 1 sept. Då inflöt Wrangels första rapport "Från civilisationens utkanter" i Stockholms Dagblad. Wrangel undertecknade denna och följande artiklar i samma ämne med "Flamberge". Under år 1885 fortsatte han med samma signatur, när det gällde detta slag av artiklar. Dessutom publicerades en hel del andra rapporter utan signatur med blott en redaktionell upplysning: "Bref från Sthlms Dagblads korrespondent" e. d. Först i slutet av år 1885 komplettera-

des den redaktionella upplysningen med Wrangels initialer "C. G. W." och under åren framöver blir detta regel. Dock finns även en del osignerade artiklar som ev. kan härröra från Wrangel och/eller Thecla.

Att Thecla medverkade i Wrangels korrespondensbrev till Stockholms Dagblad framgår av Theclas och Anne Charlottes brevväxling. Ett par omständigheter kan framdragas, som antyder att hennes medarbetarskap ej varit ringa. I januari 1885 rapporterar Thecla till Anne Charlotte, att Wrangel skriver "på sin hästbok" och att han

har så dessa vanliga brev från Wien och så Från Civilisationens Utkanter, med hvilken sednare jag nu lyckl. kunnat hjälpa honom litet. Apropos det, ber jag dig ännu en gång ej säga att jag skriver dessa brev, ty dels skrifva vi dem *tillsammans*, dels kan det af dem som ej känner förhållandena förefalla som om han slog dank och det är sannerl. falskt (KB, L4b: 9, T. till AC 11/2 1885).

I samma brev berättar Thecla att hon fått kort från en god vän med tack för dessa brev och att hon "fick ett förfärligt bråk med att myssla undan detta kort för W. som deraf kunnat bli sårad" (ibid.). Theclas oro över att det skall komma fram att hon medarbetar i Wrangels tidningskorrespondens är påtaglig. Redan julen 1884 ber hon Anne Charlotte att inte omtala för någon "att jag haft min hand med i dessa sista Const. bref" (KB, L4b: 9, T. till AC, Annandag Jul 1884). I samband med att Thecla den 11 februari 1885 berättar att hon hjälper Wrangel med artiklarna från Wien, uttrycker hon också en önskan om att överta "en del av korrespondensen, den mera allmänt menliga så att säga" (KB, L4b: 9, T. till AC 11/2 1885).

Ett annat tecken på hennes medarbetarskap är en artikel "En lucka i orientalisternas led" (undertecknad C.G.W.), som Sthlms Dagblad publicerade 4 januari

⁴⁰ Feldaterat, se not 39.

1890. Den 29 december 1889 meddelade nämligen Thecla i ett brev att hon måste avsluta sitt brev därför att en "orientalist" har dött och han skall ha en biografi i Stockholms Dagblad (KB, Ep. E 17: 51: 2, T. till Sigrid Engström 29/12 1889).

Först efter Wrangels död framträder Thecla öppet som Wrangels medarbetare. När Wrangels "Handbok för Hästvänner" år 1913 utgavs i en andra fullständigt omarbetad upplaga på svenska stod Thecla för revisionen. Hon meddelar i förordet att hon även "på C. G. Wrangels uttryckliga önskan" efter hans död reviderat den 5:e upplagan av "Das Buch vom Pferde", efter vilken den svenska upplagan omarbetats. Thecla har även, som hon säger, "i min ringa mån sökt att vid bearbetningen bibehålla C. G. W:s karaktäristiska stil".

Thecla Sköldberg som skriftställare

Våren 1885 översände Thecla några rese-skisser från Turkiet till Anne Charlotte som lovat att förmedla dem till Ny Illustrerad Tidning. Thecla önskade använda samma signatur som Wrangel, Flamberge, och ansåg sig ha rätt därtill. "Jag har dessutom, genom mitt samarbete med honom i fråga om de öfriga breffen själf skaffat mig rättighet att bära detta namn". Anne Charlotte fick tillstånd att göra de små ändringar hon ansåg befogade, innan breven vidarebefordrades till N. I. T. (KB, L4b: 9, T. till AC 30/3 1885). Anne Charlotte förskräcktes över Theclas frispråkighet i sina reseskisser och censurerade bort allt som kunde göra Theclas ställning än mera dubiös än den redan var.

Hon får ej skriva, att Fatme strök henne om medan o undrade öfver, att hon ej hade några barn. Hela världen, d. v. s. alla, som det minsta känna Tlas historia skall finna detta upprörande fräckt o oförsynt i hennes ställning. Ja, t. o. m. om hon vore

lagligen gift skulle det vara ngt taktlöst, osmakligt af en ung kvinna att så där inför offentligheten framlägga spörsmålet: hvarför har hon inga barn? Säkert är, att jag, som anses så oblyg, skulle icke kunna förmå mig att citera ett sådant yttrande om mig själf. Och tänk då i hennes ställning! Och det är icke värdt komma o tala om anonymitet, ty alla, som känna till Tla skola gissa, att hon skrivit breffven, o det är ju just dessa man ej vill stöta (UUB, Ham. saml. AC till Signe Hamilton, dat. "Stockh. onsdag kväll d. 8de"⁴¹).

Anne Charlotte hävdade också att man vid resebrev ej kan hålla författarens person skild från hans verk utan författaren måste helt och hållet svara för innehållet (ibid.). De fyra skisser som inflöt i N. I. T. hade som gemensam titel "Sommarbilder från Dobrudscha" och var undertecknade "T. F-e"⁴².

Hur pass stora förändringar skisserna undergått genom de strykningar och ändringar som Anne Charlotte och N. I. T. företog är omöjligt att fastställa. Själv fann Thecla skisserna vara "för små", men hon var rädd att skriva för utförligt med tanke på utrymmet. Hon kritiserade också "en del af Majorens ändringar",⁴³ som hon fann vara "idiotiska" (KB, L4b: 9, T. till AC 1/7 1885).

På Anne Charlottes förslag beslöt Thecla att sända in en del artiklar till Erik Beckman på Stockholms Dagblad. Hon ger Beckman carte blanche att skära ned skisserna efter eget tycke.

En del omoralistiskt som finnes i det nu sända skulle ju i alla fall E. aldrig våga taga in i sin hög-anständigt-försiktiga tidn. — Du gode, milde, himmelske, rättfärdige fader och skapare hvilken dum kritik öfver 1885 !!!! På *dig* vågade han sig ej, men han sökte dock genom ett falskt citat

⁴¹ Bör gälla 8 april 1885. Skisserna började publiceras 2 maj i N. I. T. I brevet omtalas Hazelius-basaren som skall gå av stapeln. I annat brev (21/4 1885) omtalar AC att basaren ägt rum.

⁴² De publicerades 2/5, 30/5, 6/6 och 20/6 1885.

⁴³ Major Weber i N. I. T.

kasta löje öfver dig! Hvad är det för en mullvad? Dagbl. är förresten förfärande intetsägande och *smått* hållet. Dessa nya smånotiser om Kronpr., talen här och middagen der, "fint främmande i Skråköping" o. d. är outhärdligt. Således — gör med brevet hvad du vill! Jag tror att en renskrifning, öfverarbetning jemte afslutande tillägg skulle vara nödvändig innan afsändande sker. 3 skizzer från Konst. äro färdiga. Skola blott renskrifvas! Jag lat! Lögn i din hals! (KB, L4b: 9, T. till AC 23/7 1885).

Den 19 oktober vet Thecla ingenting om sina skissers öde. Ännu har de inte blivit införda i Dagbladet. Hon frågar samtidigt om Dagbladet kommer att ta in de skisser från Kärnten-Tyrolen, som hon har under arbete (KB, L4b: 9, T. till AC 19/10 1885). Någon månad senare får dock Thecla till sin grämselse besked att Beckman blott vill ta in en del av skisserna.

Om Dagbl. ej finner för godt införa mer än t. ex. 1 af de 3 sända, så har jag arbetat bra mycket förgäfvets, ty skilda ur sitt sammanhang äro de andra naturligtvis intet värda och ingenstädes användbara. Hela ersättningen för det arbete jag nedlagt på dessa skizzer skulle i så fall blifva omkring 30 kronor och det synes mig ringa (KB, L4b: 9, T. till AC 26/11 1885).⁴⁴

Thecla konstaterar i fortsättningen av samma brev att Dagbladet betalar lika dåligt som N. I. T. gjorde. "Men — en arbetstagare har alltid orätt emot en arbetsgivare — bättre litet än intet — heldre i Dagbl. än i N. I. T.". Hädanefter ämnar dock Thecla kräva att få samtliga skisser införda, då annars förtjänsten blir för liten och likaså förlorar "totalbilden i värde om utgallring sker". Däremot får Beckman gärna ändra i hennes manuskript. Thecla är medveten om att hon ej lägger ned lika mycket arbete på sina egna

⁴⁴ Thecla får blott 10 kr. per spalt, Anne Charlotte 30 kr. "Ej så att jag skulle anse mig kunna, i likhet med dig, fordra 30 kr per spalt, men jag måste påpeka att få *samtliga* skizzerna införda" (ibid.).

alster som på Anne Charlottes eller Wrangels. Wrangel själv har aldrig haft tid att kritiskt granska vad Thecla skriver.

Att fila min stil har jag aldrig tålmod till. Med lika mycket intresse och lika mycken kritisk förmåga som jag är i stånd till att läsa vare sig dina dramatiska eller W.s "Hästboks"manuskript, lika omöjligt är det för mig att rätta egna "kladdar" (ibid.).

Vid en översiktlig genomgång av Stockholms Dagblad för åren 1884—1893 har jag endast påträffat ett resebrev, som direkt kan sättas i samband med Thecla. Söndagen den 29 november 1885 publicerade tidningen ett brev från Wien: "Bildande konst. En uppseendeväckande tafvelutställning", undertecknat "T". I ett brev till Anne Charlotte i början av år 1886 öser Thecla sin vredes skålar över Erik Beckman, att han i Stockholms Dagblad "med sina okonstnärliga, enfaldiga och hänsynlösa bortskärningar och tillsatser ej göra mina bref bättre. Derför var Wereschaginbrevet ett klart vittne" (KB, L4b: 9, T. till AC 23/1 1886). Artikeln den 29 november handlar just om ryssen Wereschagins konstutställning.

Av allt att döma tycks Theclas skisser från sensommaren och hösten 1885 aldrig ha blivit införda i tidningen. Hon klagar i slutet av mars 1886 att hon ingenting vet om deras öde och vid jultid samma år begär hon sina skisser åter, då hon ej litar på Dagbladets halva löfte att "kanske" ta "något" i vår (KB, L4b: 9, T. till AC 27/3 resp. 22/12 1886).

Till sitt författarskap är Thecla mycket självkritisk. Penningnöden har ingen lag.

Jag verkligen skäms när jag tänker på att öka de talanglösa, "medelmåttornas" led. Men jag gör det för pengarnas skull. La-salle kallar ju det la prostitution de la plume, men jag tycker det skälet är giltigare än att göra det för sin fäfangas skull eller af blindhet för den egna oförmågan (KB, L4b: 9, T. till AC 30/11 1885).

Denna självkritiska inställning hindrar henne dock ej från att hävda sin integritet och sin egen begåvning. Då Erik Beckman anmärkt på att Theclas stil är ojämn och att han inte utan urval kan använda det hon skriver, kan Thecla ej annat "än både harmas och le".

Aldrig ens i mina djerfvaste drömmar har jag ens för ett ögonblick ansett mig vara en författare. Men jag anser mig ha en viss naturligt god stil jemte tillräckligt mycket intelligens för att kunna skilja på hvad en tidningsläsare kan läsa eller ej. Godt nog åt det formlösa, grå, tråkiga genomtalanglösa Dagbl. anser jag obetingat att jag skrifer /— — —/ Mitt arbete är en del af mig sjelf. Jag sjelf må vara obetydlig och mitt arbete således äfvenledes obetydligt, men jag är en personlighet och såsom sådan har ingen rättighet att lägga andra ord, andra åsigter i min mun, än dem jag uttalat. En tidning har rätt att refusera, men den har ej rätt att stympa, färglägga = förfuska. Nej! Aldrig skrifer jag der mer. Den stora harmen är ej den lilla förtjensten värd. Jag nedlägger helt o hållet den förvärfsgrenen och egnar mig uteslutande åt strumpstoppning (KB, L4b: 9, T. till AC 23/1 1886).

Helt åt strumpstoppning kom dock Thecla inte att ägna sig, även om hennes författarskap är av ringa omfattning. Som redan omnämnts, ägnade Thecla sina sista år åt att nedteckna "hörsagor och personliga minnen" från barndom och ungdom. I förordet till sin bok "Från forna tider" skriver Thecla anspråkslöst

Tänk er, när ni läser min bok att en gammal tant sitter nersjunknen i en bekväm länsstol och talar om för er små lustiga och för vår tid egendomliga historier från forna tider, då "alla män voro trogna och smöret kostade tolv skilling skålpundet", den lugna förnöjsamheten var förhärskande och livet så föga komplicerat. Läs boken högt för den samlade familjekretsen vid aftonlampans sken — så som vi gamla en gång brukade göra.

Boken uppmärksammades både i stor-

stads- och landsortspressen och fick ett övervägande gynnsamt mottagande.⁴⁵

Thecla Sköldbergs ställning till tidens kvinno- och moralfrågor

I Theclas ungdomsbrev till Anne Charlottes framskyntar vissa emancipationstankar i samband med att hon diskuterar Anne Charlottes framtid som författare. Redan i 16-årsåldern förklarar Thecla, att hon visserligen ej vill fördöma äktenskapet, men "det är långt bekymmerslösare, lugnare och bättre att vara ogift". "Man, barn, hus o hem ge ej utrymme för andra sysselsättningar" (KB, L4b: 8, T. till AC 2/1 1868). Ungefär samtidigt ger Thecla Anne Charlotte

så ofantligt rätt uti att det är sjelfnedsättande för en qvinna att gå och vänta på en friare, att inte kunna stå på egen botten och kunna säga: Jag behöfver ej en man för att anse mig hafva uppfyllt min lefnads uppgift, för att blifva lycklig. Jag har en verkningskrets i hvilken jag känner mig lycklig och nöjd, i hvilken jag är älskad och afhållen. /— — —/ Ja om du blir hvad du nu ämnar, så kan du verkligen med all rätt och utan att behöfva ångra dig, "skänka det otäcka könet ett sublimt förakt" (KB, L4b: 8, T. till AC 3/1 1868).

Anne Charlottes syn på kvinnorollen tycks dock vara något vacklande, ty i december samma år tar Thecla henne i upptuktelse.

Jag hörde af Signe, att du inte anser att qvinnan bör bli likställd med mannen. Fy skam Anne Charlotte. När vi träffas skall jag koka kål på dig, sådana kolosala dumheter straffa sig sjelf (KB, L4b: 8, T. till AC 28/12 1868).

Att Thecla även för egen räkning önskar sig ett yrke och en "sysselsättning — med mål", planer vilka dock grusas, framgår ovan (s. 26 f). Likaså har tidigare redogjorts

⁴⁵ Recensioner i Bonniers förlags arkiv.

för hennes kamp att förtjäna egna pengar genom litterär verksamhet (s. 55 ff). Att Thecla personligen inpå bara huden fick känna på vad det innebar att avvika från vedertagna moralregler har hon själv temperamentsfullt skildrat i sina brev liksom den maktlöshet hon känner över att ej få råda över sitt eget arv. Theclas moraliska styrka inför den penibla ställning hon under många år kom att inta som Wrangels mätress torde också klart framgå i det föregående.

Den obundenhet från trånga moralregler, som hon visar i sitt personliga uppträdande, kommer också ibland till synes, när hon tar ställning till aktuella frågor i sedlighets-, moral- och kvinnodebatten. Även här är dock materialet ofta ganska sprött, varför min framställning blir skissartad.

Från Österrike rapporterar Thecla till Anne Charlotte om den himmelsvida skillnad som råder mellan Nordens och Österrikes kvinnor. Den österrikiska kvinnan bjuds på samma andliga kost som den nordiska fick på 40- och 50-talen, på "Kalendrar'nes tid". Vilken skillnad det är, ser man klart i en sådan tidskrift som "Framåt" (KB, L4b: 9, T. till AC 22/12 1886). Och emancipationen har inte kommit långt i det konservativa Österrike. "Man tror här ännu i dag att qvinnoe-mancipation är = röka cigaretter, gå på kafeet och dricka bier, spela hazard och svära" (KB, L4b: 9, T. till AC 9/2 1887). Också på teaterrepertoaren märks det, att man är ytterst sedlig och moralisk i Wien.

De goda wienarna äro ej vana att *höra* något så omoraliskt predikas som att vigseln ej renar och upphjelper allt eller att en flicka som haft ett barn utan att vara vigd ej är en i alla afseenden förtappad varelse (KB, L4b: 9, T. till AC 23/1 1886).

Thecla återger med anledning av en pjäs som givits i Wien att en kritiker sagt

att hustrun inom sig känner att om hon ej har några barn har mannen rättighet att

vara henne — otrogen! Många ursäcter för hans otroskap, bl. a. äfven *för många barn*, har jag hört men aldrig denna. De männen, de männen, hvad de kunna hitta på! (KB, L4b: 9, T. till AC 1/2 1887).

I ett senare brev lägger Thecla ytterligare ut texten och kommer då också in på preventivmedelsfrågan.

Att begagna något sorts preservativ anse ju de *allra* flesta i likhet med Ulla,⁴⁶ vara oskönt! (! begriper *du* *sjelf* hur förfaselig dum *den* idén är?) och orätt, men få äro de som anse det vara oskönt eller orätt att på en 5 minuter "begagna" en, som är "hågad" därför — "det är som att gå på huset" — och många vilja dermed t. o. m. ge sig sjelf ett godhetsskimmer — de säga sig vilja "skona" sina hustrur (KB, L4b: 9, T. till AC 9/2 1887).

I samma brev kommenterar Thecla Anne Charlottes plan på att skriva en berättelse om en kvinna som avsiktligt väljer att bli ensamstående mor.

Idén med barn utan man är gammal inom Sköldbergska familjen. Nu sedan jag sjelf lärt mig hålla grundligt af en *man*, gillar jag ej längre idén sådan den proklamerades hos oss. Ett barn som ej är framsprunget ur och med kärlek har förlorat mycket af sitt värde i mina ögon. Ett barn af mig och en man som jag tillhörde kanske med ren motvilja, öfver hvilken intet skimmer af närvarande eller förfluten kärlek hvilat, äfven ett barn hos hvilket jag skall återse anletsdrag eller karaktärsdrag hvilka äro mig osympatiska, ett sådant barn blir ej, om jag är en nervös, känslig, impulsiv natur, för mig *allt i världen*. Äfven härvidlag tarfvar den der gamla sagan om blodsbandet, om barns och föräldrars ömsesidiga samband en grundlig retouchering. /— — —/ Men att en flicka, som älskar en man, men som af ett eller annat skäl ej kan få "gifta sig" med honom med prest och borgmästare, dock vill tillhöra honom och ha ett barn af honom med hvilket hon sedan kan fylla sitt lif och sin ensamhet — *det* begriper jag dock — så har jag sjelf rasonnerat (ibid.).

⁴⁶ Ulla Rosenhane, huvudperson i Anne Charlottes roman "En sommarsaga".

Däremot har Thecla svårt finna det ”fullt etiskt och estetiskt berättigadt” om en gift kvinna utan barn tar sig en älskare. Thecla polemiserar också mot Anne Charlottes påstående att ”2 månaders återhållsamhet väl ej kunde vara för mycket begärdt” och framför som sin åsikt att man ej kan generalisera i dessa frågor

för den ene är 2 månader återhållsamhet en onaturlig plåga, för den andre inte det minsta. Och det är ej värdt kasta skulden på den större eller mindre sinligheten. En gubbe, som intet förmår, kan ju vara sju-faldt större svin, än den kraftfullaste yngling — det der är fysiskt (ibid.).

Gentemot den ”romantism”, som kvinnor uppammas i, reagerar Thecla. Hon skriver å propos Anna Karenina att denna begick ett misstag genom att tro att kärleken även hos en man kan utfylla allt.

O denna farliga gamla romantism i hvilken vi kvinnor uppammas och som är så himmelsvidt skild från både den lifsåskådning männen förvärfva sig och från verkligheten. Denna eviga strid mellan den kvinliga och manliga uppfattningen af lifvet måste korrigeras från båda sidor (KB, L4b: 9, T. till AC 23/1 1886).

Thecla har en djupt rotad misstro till manliga läkare, ”Männen i allmänhet äro svin och läkarna kanske mer än några andra” (KB, L4b: 9, T. till AC 3/11 1885). Hon börjar därför ”förtvifla”, när hon ser hur få kvinnor som ägnar sig åt studier och framför allt åt läkarvetenskapen (ibid.). Theclas skepsis mot manliga läkare återspeglas även när hon skildrar det sedliga förfallet i Stockholm. Hon är oerhört upprörd över all ruttenhet, som ingen tidning ännu avslöjat. Barnprostitution, en fattig arbetarkvinna, som måste sälja sig för en krona för att mätta hungriga barn, ”äldre megärer” som skaffar hugade spekulanter jungfrudomar är exempel hon drar fram. Och tidningarna borde namnge de personer som står bakom, framför allt läkarna. ”Nu skratta de blott i mjugg och

fortsätta som förut” (KB, L4b: 9, T. till AC 17/8 1885).

Det är framför allt vid 1880-talets mitt som Thecla tar upp tidens kvinno- och moralfrågor. Dessa frågor var vid den tiden speciellt aktuella i Anne Charlottes författarskap. Theclas synpunkter härrör från ofta ingående diskussioner om problem, som Anne Charlotte vill söka belysa i sin författarverksamhet.

I vissa hänseenden verkar Thecla att vara relativt progressiv. Hon pläderar för att en kvinna bör ha rätt till ett eget yrke. Likaså hävdar hon att viss jämlikhet skall råda mellan könen — både män och kvinnor bör förändras i sina attityder. I preventivmedelsfrågan är hon för tiden fördomsfri. När det gäller vigsel anser hon i likhet med Almqvist att signerier är oväsentliga. Hon ifrågasätter sådana vid denna tid grundmurade uppfattningar som att blodsbandet mellan föräldrar och barn är omistligt och att moderskärleken är gränslös.

Då en minnestecknare⁴⁷ sökte karakterisera Thecla Wrangels personlighet, sådan denna framträdde i boken ”Från forna tider”, skedde detta under bilden av ”en älskvärd, begåvad och spirituell dam från l'ancien régime”. Så kan hon också tyckas framstå då hon kåserar om gångna tiders människor och deras levnadsförhållanden. Men hennes bok säger i själva verket mycket litet om henne själv och hennes egen levnadshistoria. Att hon är humoristisk, temperamentsfull, frispråkig, i sina omdömen kategorisk och egensinnig — säger som hon tycker — kan man väl utläsa i hennes framställning och dessa drag återfinnes ju ofta i rikt mått i hennes intima brev där hon än friare spelar ut sin personlighet. Men vad hennes bok inte berättar, är att denna dam med rötter i en förgången tid en gång karakteriserade sig som petrolös. Detta skedde i kamp mot det

⁴⁷ Tidningsurklipp sign. — lil —, KB Ep. E17: 51: 2.

tvång som hennes omgivning ville lägga på henne genom att hindra henne i hennes rätt att handla på eget bevåg i vad som gällde hennes person och hennes liv. Det stycke kvinnohistoria som sålunda avslö-

jas i hennes brevväxling gör henne på ett helt annat sätt till en exponent för sin tid och dess debatt än vad som framgår av hennes bok om forna tider.

